

120.
SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

120.
SZÁM

HITTUDO-
MÁNY
LELKIELET

NEVELÉS
IRODALOM

BÖLCSELET
JOC

FÖLDRAJZ
TERMÉSZETI
TUDOMÁNY

TÖRTÉNE-
LEM
SOCIOLÓGIA

ÉLETRAJZ
UTIRAJZ

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

FALUVÉDELEM

(A FALU TÁRSADALMI PROBLÉMÁI)

IRTA

DR RUSZNYÁK GYULA

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1935

Stephaneum nyomda r. t. Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. sz.
A nyomdáért felelős: ifj. Kohl Ferenc.

I.

Szociális munka falun.

Amikor egy ittidőző külföldi írónak megmutatták a budapestkörnyéki kiserdőt, összeráncolt homlokkal azt mondta : úgy látszik a szociális kérdés mindenütt csak «Sentimentalfrage» . . .

Ez a gondolat döbbsen ránk falun is, ha lekanyarodunk a főutcsról és zsúptetős, lőrészterű ablakokkal el látott dűledező romhalmazokkal találjuk magunkat szembe. Hátratanorodunk, ha megmondják, hogy kilencen laknak benne. Kéménye sincs — minek? Úgy sincs mivel fűteni. Emberi roncsok suhannak a viskók között. Soknak testén még elnyűtt 48-as honvédkabát lóg, vagy a világháború vérzivatarjából hazakerült, cafatokban lógó csukaszürke van kötéllel átkötve derekán. Templomba nem járnak, mert nincs ruhájuk s lassan elfelejtik az Istent. Nincs kasztrendszerünk és mégis páriák élnek közöttünk. Túlprodukcióról panaszkodik a világ és mégis éhenhalnak emberek. A falvakat is nyomorgyűrűk kezdi körül venni. Nem frázis többé, hogy a világ egy nagy falu. Mikor Lhande szép munkája¹ megjelent Párizs nyomortanyáiról, már hasonló állapotokkal állunk szemben magyar viszonylatban is. Még a nyomor pszichológiai megfigyelése is ugyanazokat a tüneteket mutatja : teljes letargia, érzéketlen, kifejezéstelen arcok, alig merjük megszólítani őket, mert azt hihetjük, hogy talán már beszélni sem tudnak.

¹ Lhande : Krisztus Párizs vadonában.

Ha a szélső gyűrűt elhagyjuk és vissza felé indulunk, már rendezettebb viszonyok tárulnak eléink. Itt azok élnek, kiknek már csak selyemszalag szélességű föld jutott az egyre fogyó családi birtokból. A családok megélhetése bizonytalanra vált s az önfenntartási ösztön elszakította őket legnagyobb szerelmüktől a földműveléstől. A keresők a közeleső ipari vidéket kénytelenek felkeresni, hogy bányákba, gyárakban elhelyezkedve biztosíthassák családjuk életfeltételeit. Unva, kedvetlenül végzik a munkát, mert lelkük visszasír a földhöz. Összeszorított foggal gyűjtik a pénzt, hogy visszaszerezhessék azt, amit önhibájukon kívül vesztek el. Zárkóztak és bizalmatlanok, kalap alól figyelik a politikai életnek őket érdeklő vonatkozásait. A tömeglélek inferioritásával kapnak minden eszme után, mely földet ígér. A világháború vérzivatarából bizonyos szellemi emelkedettséggel tértek meg falujokba; érzik, hogy fölébe nőttek kortársaiknak, kik nem utaztak Kínán keresztül és nem mérték össze erejüket a gyarmati csapatok színes hordáival. Érdekkörükbe eső problémákat dobnak fel s igyekeznek rá feleletet adni, kritikai érzékük azonban még fejletlen s az újkor eszméi könnyen megzavarták őket. Az ő életükbe is belopta magát a vajúdó kor revolúciós szelleme, primitív adottságaikkal ők is kezdik átértékelni az eszményeket, melyek nevét apáik még elfogult tisztelettel ejtették ki. Kocsmáasztalok fölött boncolgatják az Isten, az országhatár, az államforma, a munka és a tőke problémáit. Döntő feleletet még nem adtak, mert kívülről ható erők még a lélek mélyén szembe találják magukat nagy belső erővel. Még nem merik elvetni apáik hitét, még nem merik megtagadni az ősök eszményeit és nem mernek letérni arról az útról, melyen még boldogan jártak elődeik. Lelkükben még virrasztanak a konzervatív, megtartó erők, melyek az ősöktől maradtak rájuk.

A belső körben helyezkednek el a gazdacsaládok. Régi házak, nagy belsőségek, rendes gazdasági udvarok. De minden tradicionális pedantéria ellenére is látszik, hogy a kapitalizmus már ide is bekopogtatott. Egy évszázaddal előbb már bevette a nagybirtok fellegvárait és dinamikus erőjkifejtésre készítette az addig statikus természetű gazdálkodást. Ezzel az alapkövét tette le annak a kétségbeejtő elproletárializálódásnak, melynek végső akkordjai a ma emberének éjtszakáit teszik nyugtalanokká. Nagy folyók lassúságával, föltartóztathatatlanul haladt a falvak felé és akkor döbbsent rá a kisgazdára, mikor az éppen a korszerűtlenné vált oikos (családi, fogyasztási gazdaság) nehézségeivel bíbelődött. Eleinte csak nehézségekre gondolt, melyek időnként meglátogatták őseit is, aztán türelmetlenül várta az idők jobbra fordulását, miközben eladósodott. Megrendült hite saját magában is, mikor ráfogták, hogy nem jól gazdálkodik. Fejét csóválta, mikor a föld eltartási kapacitásáról, racionalizálásról, mechanizált tömegtermelésről beszéltek olyanok, kiknek nem volt kérges a tenyerük s bőrüket nem cserzette ki a júliusi nap. Egy évtizedes eredménytelen küszködés után, ma már fáradtnak látszik: nem várja a vasárnapot, hogy megpihenjen, de nem várja a tavaszt sem, mely a mezőbe hívja. Teljes közéleti közöny az, mely bennünket már előre megcsap a falun.

A dolgok természettörvényszerű rendeltetése folytán napjainkban fog elérkezni a történelem ahhoz a konklúzióhoz, melynek premissai a szellemélet terén a racionalizmus, a gazdasági életben pedig a liberalizmus voltak. Úgy látszik, a Gondviselés bennünket választott a modern pogányság amphiteátrumának publikumául, melyben ködös lángelmék teoretikus elgondolásait töri pozdorjává tragikus nagyszerűségében a gyakorlati élet ellenmondást nem tűrő valósága. Ami elkerülhetetlen, annak be kell

következnie. És így van jól. Fő az, hogy «*pacato animoque frigido*» találjon: legyenek készen az új formák, melyekbe az értékek átmenthetők.

Mielőtt a korok stadiológiája megindulna, kell, hogy laicizáló törekvések az eszmét az egyetemes néppsziche számára hozzáférhetővé tegyék. A szocializmus történetében nem azoké a dicsőség, akik kétes értékű tudományos elgondolásait összehordták, hanem azoké, akik benne az eszme romanizálásával és a benne máig is fellelhető utópisztikus elemek könnyű meseszövéssel a tömeglélek inferioritására appellálva, érzelmi motívumokat rejtettek el. Vigyáztak azonban arra, hogy ez ne váljék üres szentimentalizmussá és ezért a megalakított szakszervezetek gyakorlati foglalkoztatásával és a később megszerzett Lenin-iskolák pedagógiai felkészültségével, az agitáció soha nem remélt eredményeit hozták létre. Örömmel kell megállapítanunk, hogy a szociális kérdést akkreditálta a szépirodalom s munkájának előkészítő fontossága nem vitatható. De pozitív eredményekre csak akkor számíthatunk, ha a polgári társadalom céltudatos szervező munkára is vállalkozik.

A tudomány kétségbeesve áll a nagybeteg társadalmak ágya mellett s tehetetlenül nézi a szociális lehetetlenség egyre erősödő lázhullámain. Az élet mindjobban vérszegénnyé lesz, a fagoziták (falósejtek) nem győzik munkájukat és beáll az agónia. Zárt történelmi egységek föloldódnak, minden széthull, atomizálódik. Megingett az egyensúly a lelkekben s hiányzik a társadalomból az erkölcsi, kohéziós erő. Önérdekkel terhelt erkölcsi beállítottság húzza nadir felé a társadalmi kultúra útjait s ez a hipokrizis sülyyeszti velleitássá a szociális érzületet. Hivatástalan emberek özönlik el az életpályákat, kik nem azért lesznek — hogy csak falusi vonatkozásokat említsünk — falusi orvosok, hogy a népbetegségekkel akarnak szembeszállni, nem azért lesznek jegyzők, taní-

tók stb. (tisztelet a kivételnek), hogy ideálok vonzzák, hogy életmissziót vélnek betölteni, hanem azért, mert falun keresnek megélhetést. A közjó szolgálata, a közéleti idealizmus már nincs az emberek cselekvési motívumai között. Az ego sugallta utilitarizmus vezeti az egyre elhomályosuló életsíkokon.

Sozialization der Berufe!¹ — kiált fel Hans Freyer a lipcsei egyetemen s ezzel az egyedüli helyes utat mutatja meg, melyen még a szociális kaoszából ki lehet jutni. Szociális előképzettségű, ráneveltségű vezetőket kíván fórum és falu! De honnan? Egyrészt még egyetemeinken sincsenek önálló szociológiai tanszékek, hát az alsóbbfokú szakiskolák hogy adhatnának szociológiai eligazítást? Másrészt a racionalizmus, mely kétségbe vonja az emberi ész véges voltát s tagadja az ember strukturális harmóniáját, száműz mindent, ami a lélek értékeit s így a szociális érzületet is hivatva volna napfényre hozni. Megtömi a hallgatóság fejét izmusokkal, elvont dolgokkal és búcsúzóul a kapuba utánuk kiáltja: «Usus plura vos docebit!» (A többire majd megtanít az élet!)... Vezetőkül hívtak, ők pedig mintegy rossz álomban, bizonytalanul és tétován indulnak el az úton, melyet meg kell járniok. Freyer gondolatának reflektorfényében meg kell találni a módot arra, hogy önálló szociológiai tanszékek állíttassanak fel és a szakiskolák is nyujthassanak szociális előképzettséget. Célja azonban nem lehet teoretizálás, a gyakorlati élet szeizmográfjává kell lennie. Gyakorlati szemináriumok keretében kell felölelni az egyes társadalmi problémákat. Faluszemináriumok keretében meg lehetne ismertetni a magyar falut: értékeit, hibáit, problémáit és sajátos életstílusát. A már meglévő faluszervezetek korábbi kiépítésével lehetővé kellene tenni, hogy

¹ H. Freyer: Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. 1930 Leipzig und Berlin.

a falura készülő fiatal generáció tanulmányutakat végezhetne jövő állomáshelyén, falun. (Ez is volna olyan fontos, mint más vonatkozásokban Sorbone vagy Cambridge.) Nem azért, hogy a turáni-, szlávparaszt eszmék propagátora legyen, nem azért, hogy még ködösebb ideológiákkal töltse meg a falu amúgy is nagyfeszültségű levegőjét, hanem hogy segítsen megfejteni a szfinxet, visszaadni idealizmusát, erkölcsét, munkaszeretetét. Itt van a legfőbb ideje, hogy embereket küldjünk falura és ne hivatalnokokat: olyanokat, akik a nép lelkéhez tudnak férni és nem rideg hivatalossággal beszélnek, mikor az ügyszívet kíván.

A kapitalizmus, bár elméletben gazdasági strukturát jelent és erőkisugárzása látszólag csak gazdasági hatásfelületeken érvényesül, a társadalom-etikára gyakorolt kedvezőtlen befolyása ma már szinte tagadhatatlan. Túlhajtott liberális individuumból valami pogány szellem árad, mikor a nyomort a «gazdasági törvények szükségszerű következményeinek»¹ jelenti ki és ezzel a szociális problémát a maga részéről elintézettnak tekinti.

A szociális érzület mindig a kor erkölcsi felfogására reflektál; csak ott tud kiteljesedni, ahol az egyetemes lelkiület a harmónia jegyében áll és a lelki erők dinamikája az ego fölé lendíti a közszellemet. Amíg az erkölcsi érzület emanációja intenzívebb volt a társadalomban, nem volt szükség arra, hogy szociális problémákat vessenek fel és megoldatlanul agyonmagyarázzanak, mert akkor még a szociális érzület «lex scripta in cordibus» (a szívekbe írt törvény) volt és szinte öntudatlanul sugározta melegét az akkor még fel nem fedezett banliók felé. Azóta átváltozott a világ és szinte paradoxonnak tűnik, hogy a gyakorlatban akkor fakult meg az eszme, mikor elméletben zenitjére ért. Mintha csak arcucsapása volna

¹ Quadragesimo Anno.

a korunk rákfenéjét elindító racionalizmusnak: «a bűn eliminálásához elég az ismeret». Ki mer ma kételkedni ennek tarthatatlanságán, mikor a nyomor véres-fekete színeivel mázolja tele Európa szociográfiáját.

A karitászmozgalmakat végszükség esete hívta létre és első célkitűzései csak átmeneti jelleggel bírtak, mert elgondolásuk az volt, hogy «a könyörület nem pótolhatja a köteles és jogtalanul megtagadott igazságosságot». (Quadragesimo Anno.) A szociális kérdés jogi rendezése azonban még mindig késik, a viszonyok egyre rosszabbodnak, mert egyre nagyobb lesz azok tömege, akik kiszorulnak a munka területéről és könyörületre várnak. A városi lakosságnak helyi statisztikai adatok szerint 18—24—26, sőt több százaléka munkanélküli. Hasonló viszonyokkal találkozunk falun is, az alföldi földmunkásokzségeket nem is számítva. Itt már nyomorgyűrőről nem is lehet beszélni, mert maga a falu egy egész nyomorkör.

Mikor az inség mindinkább növekedőben van, a falusi karitásznak szinte legyőzhetetlen nehézségekkel kell megküzdenie. Itt a szociális belátás, az egymás segítése terra incognita. Ahogy a társadalomban számolnunk kell az osztályszellemmel, úgy falun is valami «rétegszellem» van kialakulóban. Akiknek ősei még testvérek voltak s kiket még ma is vérségi kötelék fűz egybe, különféle rétegekben helyezkedvén el az illető réteg szellemének behatása alá kerültek és valami osztálygyűlölethez hasonló rétegyűlölettel tekintenek egymásra. Ennek eredőjét keresve, különféle komponensekre bukkanunk. Alapja mindenestre gazdasági színezetű s gyökere ott keresendő, mikor még a jómódú szülők kiterjedtebb birtokai egyre csökkenő arányban szálltak az utódokra, kiknek aztán vagyonukat különféle szerencsével sikerült megmenteniök. Van ebben a gyűlöletben valami atavisztikus őspogány szellem is, amely a gyöngébbet, a magárahagyatottat szinte ön-

tudatlanul is elnyomni próbálja. Szellemében túlsok a materiális vonás az individuum liberalizmusának öntudatlan megnyilvánulása : vonakodik saját munkájával elért produktumfőlölségéből gyengébb társának életfeltételét biztosítani. Mikor az egyik községben arról volt szó, hogy inségadót fognak kivetni, a gazdák sorából volt olyan felszólalás is, amely így hangzott : «minékünk ki ad, éljen meg mindenki, ahogy tud».

Hogy tudna itt eredményt elérni az, aki nem hozott magával idealizmust s nem rendelkezik elég lelki erővel ahhoz, hogy az úttörő munka minden tövisét és megpróbáltatását vállalni tudná.

A gazdasági lehetetlenülés mellett, vagy annak egyenes közrejátszására világnézeti kétségeket is feldob a lassan elváltozó vidék. Azelőtt a falunak nem voltak problémái : élte a maga történelmi időben mozdulatlanul látszó életét, tisztelte az ősektől dogmaként rászálló erkölcsi elkötelezéseket, melyek oly kompakttá tették térben, időben és szellemben egyaránt. A helyzet ma már megváltozott ; tér és idő korlátjai lehulltak s a szellem új utak után keres. A falut most érte el a XIX-ik század kétségeket támasztó szelleme, mely megbontja az előterébe jutó legnagyobb kohéziós egységeket is. Zavaros imponderabiliák foglalkoztatják bontakozó fantáziájának apokaliptikus elképzeléseit. A régi földből sugárzó nyugalma eltűnt szemükből s rájuk köszöntött az új idők sajátos velejárója : az idegesség. A falu világnézetében még nagyobb rombolást vihet végbe a ködös fantasztikák históriája, mint városban. Ott fokozott szellemi disztingváltság segített megismerni a fantomot, vagy még irracionálisabb nemzetközi és kozmopolita elgondolásokba temetkeztek bele, itt csak félő bizonytalanság lengi körül árnyalakjait és csak a nihilizmus lesz az, melybe végső kétségbeesésében és magárahagyatottságában le fog süllyedni.

A társadalmi álértékek megsejtése ingatta meg puritanizmusát, mikor rádöbbsent arra, hogy más a szó, más az ígélet és más a megvalósítás, mikor rádöbbsent a hátsó gondolatra, mely az eddig magasan maga fölé képzelt közéleti notabilitást tevékenységének kifejtésére ösztönzi, mikor rádöbbsent arra, hogy nem eszményekért, hanem eszményekből élnek azok, akik a nép érdekeit hangoztatják. Csoda-e, ha visszasüllyed materializmusába, melynek láncaitól éppen most volt szabadulóban. Megfakultak az ideálok és bekövetkezett a rettenetes kiábrándulás. Az alacsonyabbrendűség tudata eltűnt s gúnyos mosollyal fogadja a sokszor talán jóakarató elgondolásokat is, melyek valóban érdekét szolgálnák.

Első tekintetre minden erő kifejtés kilátástalannak tűnik, mert nincs bázis, nincs általuk elfogadott tekintély, igazság, melyre eredménnyel lehetne hivatkozni. Ott kell kezdeni csaknem, ahol a színes missziók kezdik: primitivizmusába visszasüllyedt társadalmi réteg lelkiiségéhez kell megtalálni az utat, felporhanyítani az új idők termelte kérget, hogy a nevelő erők oda ismét bejussanak. A tekintély régi fogalma is átértékelődött. Aki a világháborúban halállal nézett szembe, annak irracionális erők nem számítanak. A naturális tekintély ma már a múlté. A falusi ember tekintélytiszteletében is szubjektív vonások kezdenek kirajzolódni. A tisztviselőben nem a hatalom birtokosát akarja látni, hanem az embert keresi. Ha megtalálja, övé minden tisztelete és nagyrabecsülése is, ellenkező esetben megfigyelésünk lesujtó lesz. Magatartásában általában tartózkodás jellemzi, előbb kalap alól néz ránk, később, ha megszólítjuk, szemében észre lehet venni az ingadozást, hogy köszönjön-e. Ha jóakaratot tapasztal, hamar jelzöt kapunk: a szegény emberek barátja. Zártságukat csak a mindentől elvonatkoztatott abszolút megértés tudja áttörni. Egy sikerre vezető tanács, egy kérvény megírása, egy jelentéktelennek

látszó felvilágosítás, jogviszonyaik labirintusában, már megnyitja lelküket. Ha jóakaratot látnak, bizalmasak lesznek és hajlíthatók. Ekkor kezdődik a munka második fázisa, mikor anélkül, hogy észrevenné, visszavezetjük apái erkölcsének egységességéhez, úgy hogy a végső konklúziót már ő mondja ki : jobb volt akkor ! Mikor már eszmélni kezd, a siker biztos és a környezetére gyakorolt befolyása elmaradhatatlan.

A falusi szociális munkában individualizációra kell törekedni. I.ázítani tömegeket jobban lehet, de meggyőzni csak egyeseket. Ne előadásokra fektessük a súlyt ; ennek fontossága csak a már kialakított szellem megőrzésében nyomul előtérbe — hanem véletlennek látszó összetalálkozásokra. Csöndben, nagy szünetekben, melyeket beszéd közben tartunk, magányban fogékonyabb a lélek : van ideje kontemplációra.

Ne jutalmazni akarjunk falun, hanem a jóakarát látható megnyilvánulásaival neutralizálni az osztálygyűlöletet, mert ezzel, sajnos, még számolnunk kell ma is, mely ha inkubációs állapotban is, de ott él a nép atavisztikus ösztöneiben. Jutalmazni akarván, ugyan bárki is hiába várna érdemekre ; ehhez a nép civilizáltságának egy magasabb foka lesz majd szükséges, mikor logikus gondolkodás és nem ős-ösztönök ülnek majd ki mentalitásán és cselekvési motívumai között. «Üldözzétek a tévelyeket, de szeressétek a tévelygőket.» Ez legyen a vezérgondolat, mely a falu vezetőit szociális munkájukban irányítsa. Vagy ahogy a karitás dolgozik a banliókben : nem kérdem ki vagy, csak jót teszek veled s te később magadtól fogsz rálépni utaimra.

Vizsgálódásaink során módunkban volt meggyőződni arról, hogy gazdasági lesüllyedés adta feszültség teszi inferiorissá az emberi szellemet és gazdasági depressziók szabadíttják rá az eszméket a társadalomra. A javulás legkisebb jele is bizakodóvá teszi ; szeméből eltűnik a

gyűlölet és szinte gyermekes optimizmussal néz a szebb jövő felé. Ma már kétségtelenül megállapítható, hogy a falu világnézeti és politikai mentalitását mily mértékben befolyásolja gazdasági helyzete. Elég csak a századvégi és háborúelőtti agrárszocialista mozgalmakra gondolni: arató- és cselédsztrájkok érték egymást, míg a háború előszeleként jelentkező különféle gazdaságpolitikai motívumok a termés ára és a bérek emelkedéséhez vezettek, melynek eredményeképpen az agrárszocialista munkásszervezetek további érdeklődés híján feloszlottak.

Intézmények és egyesek, akik azért élnek, hogy a szociális kibontakozás fáklyahordozói legyenek, csak múltlagos sikereket tudnak felmutatni mindaddig, míg az államhatalom keresztény szellemű szociális törvényekkel jogilag körül nem bástyázza a társadalmat s ezzel lehetőséget nem nyújt arra, hogy a társadalmi önségély marandó értékeket tudjon alkotni. Gazdasági és politikai feszültségek vadvizeit kell levezetni a magyar ugarról, mielőtt megindulhatna az eredményes társadalmi akció, mely hivatva lesz majd kialakítani az *új falut* s annak új lelkiségét.

II.

A magyar falu agrárszociálpolitikai vonatkozásai.

1. A földbirtok jövedelmezősége.

A társadalmak életében mutatkozó fejlődés nem lehet valami képletszerű elgondolás, melyben egy kor a tudomány mérlegére kerül, nem jelent föltétlen fokozatosságot, hanem az utolsó idők tanulástétele szerint nagyon is áll rá a hullámvás törvénye. Sőt maga egy fejlődött kor is sok tekintetben visszaesést jelenthet általános emberi szempontból a multioz képest. Áll ez elsősorban a kapitalizmus korára, mely a technika területén talán soha nem remélt fejlődést jelent, ugyanakkor azonban társadalom-erkölcsi és társadalom-gazdasági szempontból szinte a rabszolgaság korába lökte vissza az emberiséget.

Ma már tagadhatatlan, hogy az európai kultúra éppen a kapitalizmus következtében jutott olyan állapotba, melyben könnyen kétségessé válhatik jövő fejlődése. Mivel a válság az egyetemes kultúrára nehezedik, így természetszerűleg jelenti a mezőgazdasági kultúra problémáját is. Különösen akkor, ha a kapitalizmus belső bomlasztó folyamatához olyan hatalmas gazdasági expanziót vagyunk kénytelenek felfedezni, amely keletről van indulóban, annak következtében, hogy kelet gazdaságának a kultúráról ma még távol álló területei a kapitalizmus törvényei szerint fognak megszerveztetni. Gondoljunk csak Ázsia, Ausztrália hallhatatlanul nagy kiterjedésű, érintetlen steppéire. Az orosz szovjet példaul az

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 15

Ural és Volga mentén 30 ezer hektáros üzemegységeket létesített. S ma 30—40 millió hektárra tehető azon földterület nagysága, mely más világrészekben még feltérésre vár. Így veszedelmes dolog azt hirdetni, hogy Magyarország tisztán mezőgazdasági állam s hogy ilyen minőségében a világpiacon jövője van. A magyar mezőgazdaságnak két főfeladata lehet : egyrészt az autarchiára (önellátásra) való törekvés, amely mellett az összlakosságnak elsőrendű életszükségletekkel való bőséges ellátása lesz elérhető, másrészt bázisul kell szolgálnia egy erős kis- és középbirtokos osztály megizmosodásához, amely a nemzet biológiai őserékét jelenti. Ha Európa egyáltalán kvalifikálni fogja magát a későbbi küzdelemre, akkor sem a mezőgazdaság lesz az a terület, melyen győzni fog. Különösen nem úgy, hogy évtizedeken keresztül szabadjára engedte a gazdasági erők játékát, melynek során a kapitalizmus a mezőgazdaságot is birtokba vehette. Ha a kapitalizmus problémái megoldhatatlanok az ipari munka területén, akkor százszorosan annak bizonyulnak a mezőgazdaságban, mert itt nemcsak a dolgozókat fenyegeti elproletarializálódással, sőt éhenhalással, hanem a dolgoztatók, a munkaadók gazdasági lehetetlenüléséhez is vezetett, mikor a tőkés gazdálkodás szabályai szerint történő üzemvezetésre kényszerítette a mezőgazdaságot. Dinamikus erő kifejtést kívánt meg az addigi statikus helyébe. Arra kényszerítette, hogy bér munkásokkal dolgoztasson és termelvényeit úgy állítsa elő, hogy azok versenyképesek legyenek az árupiacon. Mert számára többé nem az a fontos, hogy termeljen, hanem az, hogy értékesítsen. Ha ezen követelményeknek vonakodik eleget tenni, vagy nem tud megfelelni kérlelhetetlenül az eladósodás lejtőjére kerül, melynek útja a kikerülhetetlen gazdasági lehetetlenülés. Hogy a mezőgazdasági üzemek mai adottságaikkal rentábilisek lehessenek, ahhoz a természeti adottságok oly ős-bősége kívántatná meg,

16 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

mely annakidején az «Új-világ» rendelkezésére állt. Azt az áldozatot azonban, amit a fölfedezése utáni Amerika meghozott civilizációja fellendítése érdekében, balga elgondolás volna az öreg Európától várni. Ott a kincsek és természeti erők oly bősége állt egy pár kalandor, vagy merész üzletember rendelkezésére, amelyet minden profitéhségük ellenére sem tudtak fölemésztetni, úgy hogy ebbeli szenvedélyük senkit sem fenyegetett éhenhalással. Távolról sem állhat azonban ez a rendszer — a kapitalizmus szabadelvű barátainak legnagyobb meggyőzésre való törekvései ellenére sem. Európára, hol a nemzeti jövedelemnek arányosítására ma már a legjóindulatúbb elgondolások is alig alkalmasak.

Kétségtelenül megállapítható, hogy ma már utolsó stádiumához közeledünk annak a reformprocesszusnak, mely az eszme érzelmi megsejtésétől a korszerű követelményeknek megfelelő probléma megoldásig vezet. A világháborút megelőző évtizedek voltak tanui a kapitalizmus s a mezőgazdaság összeütközésének, melyből azután először is a legjobban veszélyeztetett népréteg, a mezőgazdasági munkásság gazdasági megingása deriválódott, hogy így a lelkében sűrűsödő ellenséges érzületfelhalmozódások a későbbi agrárrevolúcióknak szolgáljon zsarát-nokul. Ezek először természetszerűleg partikuláris jellegűek voltak s a munkáscsoportokat csak saját munkaadóikkal állították szembe, feltételezván, hogy az kihasználásukra tör. Nagymértékben hozzájárult a gép megjelenése, mely kenyerüket kívánta s nagy tömegekben szorította ki őket, a megélhetésüket jelentő idénymunkákból. A gép megjelenése sötétben kezdte fölvezetni a vidék egére azokat az árnyhatásokat, melyek kapitalista szellemben való elhatalmasodásával alapjaiban rendült volna meg minden agrárország. A kereseti viszonyok megcsökkenése s a mindinkább előtérbe nyomuló, addig ismeretlen munkanélküliség, a meg-megújuló arató-

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 17

és cselédsztrájkokhoz vezettek. A kapitalizmusnak a mezőgazdaság területén való megjelenése ekkép megszülte a probléma érzelmi stádiumát. A mezőgazdasági munkásság érezte, hogy méltánytalanság történik vele, de még nem jutott tudatos belátására annak, hogy az okot tárgyalatosan hol keresse. Ezt később az agrárszocialista vezetőknek a mezőgazdasági munkásság köreiből való megjelenése hozta meg, kik egyetemes irányelveik szerint világosították fel őket és tömörítésükre, szervezésükre törekedtek, hogy így Marx ipari tartalékseregeit a mezőgazdasági munkássággal is kiszélesítsék. Ez volt a processzus második fázisa, mikor a meggyőzésből fakadó tudatos belátás megoldáskeresést sürgetett, természetesen a maga egyoldalúságával.

Az agrárszocialisták — élükön Henry George-al — hipotetikus elgondolásai szerint a mezőgazdasági nagyüzem is kizsákmányoló kapitalizmust jelent. Tendenciózus statisztikákkal azt iparkodtak kimutatni, hogy a földjövedelemből osztozó három faktor, a föld, vállalkozás és munkás nem természetes arányban osztoznak, hanem a földtulajdonos, mint a termelésben szereplő legerősebb fél, erkölcstelen arányban kapja részét a terméshozamból s ekkép a munkás, mint leggyengébb fél, természetellenesen megrövidítették. Ez a felfogás uralkodott a legújabb időkig, mikor a munkásság a mezőgazdasági üzemek egymástkövető eladósodása és csődbejutása folytán meggyőződött arról, hogy végeredményben a beállott rosszabbodás mindkettőjüket egyaránt sérelmesen érintő okra, a kapitalizmus tarthatatlan gazdasági struktúrájára vezethető vissza. Meggyőződött arról, hogy a gazdasági üzemeknek a munkással szemben történő gazdasági magatartása a kapitalizmus felebezhetetlen parancs-zavára történik s mintegy a kárveszélynek a munkásra való részbeni áttolását jelenti. A mezőgazdasági munkát adó sincs kedvezőbb helyzetben a viszonylagosság síkján,

18 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

mint maga a munkás. Nemcsak a mezőgazdasági termékek ára, hanem magának a földnek az értéke is rohamosan csökkent s tulajdonosaik még így is nagy pánikban iparkodnak tőle szabadulni. Úgy, hogy ma 2—300 P-ért vesztegetik a jó magyar földet. Ha pedig a tulajdonos eladni nem tudja, akkor már 20—30 kg búzáért hajlandó bérbeadni magyar holdanként. Magyarországon a legmagasabb földbérlet holdanként egy és fél, két métermázsa búza.

Ezen a ponton állunk ma s innen kell kiindulnia annak az agrárszociálpolitikának, mely a problémát egységes elgondolás szerint iparkodik megoldani olyképen, hogy segít helyreállítani a gazdasági üzemek jövedelmezőségét, melynek következménye a bérvizonyok szociális megjavulása lesz s ekkép a gazdasági munkásság megsegítése s az agrárproletáriátus felszámolása lesz elérhető. Mélyreható röntgen-fénnyel világít rá a Quadregesimo Anno felvetett problémánkra, mikor az üzemek jövedelmezősége érdekében szót emel: «Ha a vállalat azért nem tud megfelelő béreket fizetni, mert igazságtalan terhek nyomják, vagy termelvényeit áron alul kénytelen eladni, úgy azokat terheli a bűn, akik a vállalatot sanyargatják, mert a munkásokat megfosztják igazságos bérüktől s rákényszerítik az éhbér elfogadására». Mily természetes, egyszerű igazság és az elvakult emberi be nem látás mégis mennyi könnyet, mennyi szenvedést s a szenvedélyek kirobbanásának mennyi beláthatatlan következményét involválja. Mai szociális ismereteinkkel bátran állíthatjuk, hogy a városok perifériái nem duzzadtak volna meg annyira s az ipari munkanélküliség sem ölthetett volna szinte megoldhatatlannak látszó méreteket, ha a falvak népe, a parasztság a földjénél maradhatott volna. Ha nem kellett volna könnyes szemmel és üres tarisznával nyakába venni a világot s világvárosok perifériáin kopogtatni bebocsátásért: egy darab kenyérért, melyet falu-

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 19

jában már nem tudott megtalálni a vidék fia. Megdöbentő adatokkal világítanak rá erre a körülményre az 1930-as népszámlálás demográfiai adatai ; Budapest tényleges gyarapodása 8·2%, a szomszédos 21 községé 44·2%, a második övbe tartozó 49 községé 22·3%. Ezek összevéve az egész ország tényleges gyarapodásának 35·8%-át szívták fel.

A mechanisztikus kultúrtörekvések letagadhatatlan kátyúbajutása után ismét kezdik fölfedezni a népek a földet, s élükön olyan nagy ipari állam is, mint Németország, mezőgazdasági orientációt hirdet s hallatlan erőfeszítéseket tesz, hogy a kapitalizmus kezéből kiszabadítsa a mezőgazdaságot. Csodálatos, hogy Európa kultúr-államai szinte egyszerre és egybehangzóan ismerték fel a vidék nemzeti értékét s mind a földműves-osztály megerősítésén fáradozik. Mert felismerték, hogy nemcsak itt legtisztább a vér, legragaszkodóbb a földszeretet, hanem ezekből olyan erő fakad, mely legalkalmasabb arra, hogy a forradalmasított Európát ismét a békés, nyugodt munka hazájává tegye. Így felfogva a problémát, fogjuk az alábbiakban keresni azokat a módokat, melyeket a magyar falunak huzamos és tárgyilagos megfigyeléséből kapva, a szociális kibontakozásra alkalmasnak bizonyulnak.

Az agrárszociálpolitika első lépésének mindenesetre a gazdasági üzemek jövedelmezőségének helyreállítására kell irányulnia. Ennek elérésére részint negatív eszközök igénybevétele, részint pozitív célkitűzések lesznek alkalmasak. Negatív fontos, hogy eltávolíttassanak a mezőgazdaságot körülzárító acélgyűrűk, milyen a mesterséges agrárröle, a termények árbizonytalansága, az aránytalan közterhek és a beteg intervencionizmus.

Az alábbi táblázatok összeállításával a gazdaságot terhelő üzemköltségek és egyéb rendszeres kiadásokról akarunk hű képet kapni, melyeknek jellemző aránytalan-

20 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

sága különösen az egyes gazdasági üzemtípusok összehasonlítása révén válik szembeötlővé. Különbféle birtokkategóriákba tartozó üzemek általánosnak tekinthető adatainak kihangsúlyozásával kívánjuk megvilágítani azokat a bajokat, melyek a mai tönkrejutásnak főokozói voltak. Megjegyezni kívánjuk, hogy az adatokat az illető gazdaságok 1933. évi üzemkimutatásából vettük, arról az évről, mely általánosságban jobb volt a normálisnál. Tehát az összeállítás, illetőleg az abból vont következtetések csaknem az optimizmus vádjait is kényszerülnek elviselni. A megelőző és azt követő években az illető üzemek csaknem deficites gazdálkodást folytattak.

I. táblázat.

A gazdaság területe : 380 magyar hold.

1933. évben termett összesen :

Szemes terményben	1978	q	20345·70	P
Takarmányfélékben	1574	«	3148·50	«
Jószágsgaporulat	87	drb	2472·20	«
A gazdaság bruttó hozama :			25966·40	P 100%

Üzemköltségek :

Cselédbér, napszám, arató rész	7074—	P	27·2%
Gazd. eszközök kopása jav. kieg. ..	3945—	«	15·2%
Takarmányozás, vetőmag	3524·80	«	13·6%
Egyéb gazdasági kiadások	382—	«	1·4%
Biztosítás	2443·56	«	9·5%
Adók	4136·87	«	15·9%
Összesen	21506·23	P	82·8%
Üzemi tiszta haszon	4460·17	«	17·2%
Összesen	25966·40	P	100%

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 21

II. táblázat. A gazdaság területe : 120 magyar hold.

1933. évben termett összesen :

Szemes terményben	569 q	4941.— P	
Takarmányfélében	286 «	1020.40 «	
Jószágszaporulat	17 drb	468.96 «	
A gazdaság bruttó hozama :		6430.36 P	100%

Üzemköltségek :

Cselédbér, napszám, arató rész	1584.— P	24.7%
Gazdasági eszközök kop. jav. kieg.	586.40 «	9.1%
Takarmányozás, vetőmag	1094.— «	16.2%
Egyéb gazdasági kiadások	202.— «	3.2%
Biztosítás	584.83 «	9.1%
Adók	1059.87 «	17.2%
Összesen	5111.10 P	79.5%
Üzemi tiszta haszon	1319.26 «	20.5%
Összesen	6430.36 P	100%

III. táblázat. A gazdaság területe : 16 magyar hold.

1933. évben termett összesen :

Szemes terményben	103 q	879.60 P	
Takarmányfélékben	98 «	205.— «	
Jószágszaporulat	16 drb	192.80 «	
A gazdaság bruttó hozama :		1277.40 P	100%

Üzemköltségek :

Gazd. eszközök kopása, jav. kieg...	98.20 P	7.6%
Takarmányozás, vetőmag	219.— «	17.3%
Egyéb gazd. kiad. és géprész	203.50 «	16.1%
Adók	256.17 «	20.0%
Összesen	776.87 P	61.0%
Üzemi tiszta haszon	500.53 «	39.0%
Összesen	1277.40 P	100%

22 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

Ha végigfutjuk a táblázatokat, önkéntelenül is szemünkbe ötlik a nem szoros értelemben vett üzemi kiadások magas volta, milyen az *adó és biztosítás*. Ezek az első két kimutatásban együtt meghaladják a bruttó jövedelem 25%-át, ugyanakkor, mikor a gazdának tiszta haszon fejében 17·2%, illetve 20% is alig jut. A harmadik típusú gazdasági üzem adója egymaga a bruttójövedelem 20%-át teszi ki, biztosításról itt szó sem lehet, mert ennek összege csaknem az egész tiszta hasznot felemésztené. Az ilyen gazdák teljesen ki vannak szolgáltatva a természet szeszélyeinek: egy-két csapásos esztendő elég ahhoz, hogy a mai viszonyok mellett koldustarisznyát akasszon a gazda nyakába.

Ha a tabellák végén szereplő adótételeket összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy azok erős és negatív irányú progresszivitásra hajlamosak: az I. szerint 15·9%, a II-ban 17·2%-ra emelkedik, hogy a III-ban már a 20%-ot is elérje. Ha vizsgálódásainkat folytatnánk lefelé, a törpebirtokok felé egyenesen ijesztő eredményeket kapnánk, amint azt az alábbiak során, az 1920-as földreform eredményei fölött végzendő vizsgálódásainkkal kapcsolatban látni fogjuk. Tehát az állami adózás negatív irányú progresszivitást mutat s a kisgazdát jobban sújtja, mint a nagyobb üzemek haszonélvezőit, eltekintve attól, hogy a partikuláris, helyi jellegű adózás is a kisember vállán nyugszik. Pár évvel ezelőtt az állam a pótagók tekintetében lényeges könnyítést tett azáltal, hogy a pótagó 50%-on felüli részét magára vállalta s az illető községek költségvetését kiküldött miniszteri biztos által ellenőrizteti. Azóta az állami támogatás tekintetében megint visszaesés következett be, mert az e tárgyban azóta megjelent miniszteri rendeletek a hozzájárulást a pótagónak 75, majd pedig 95%-át meghaladó részére csökkentették. Nagy megterhelést jelentenek a községek szempontjából az iskolaadók. A községi iskolák önálló költségvetésekkel

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 23

dolgoznak s azok fedezetéről is csaknem teljesen maguknak kell gondoskodniuk. Ezt a terhet vagyonos községek játszva viselik, míg a szegény községeknek komoly problémát jelent. Amíg a nagy, alföldi vagyonos községek 2—3%-os iskolaadót fizetnek, addig a szegény, de nagy népsűrűségű felvidéki lakosságot, mint azt egyes mátrajai községekben módunkban volt megállapítani, 93—107%-os iskolaadó nyomja. Ez a nagy aránytalanság az iskolaadó tekintetében is azon problémák egyike, mely sürgős megoldásra vár.

A modern kapitalizmus és bankokrácia korában a föld már nem lehet az adórendszer gerince. Nem volna szabad megtörténni olyan visszasságnak, hogy például egy több százezerpengős bruttójövedelmű vállalat ugyanannyi adót fizessen (500 P), mint egy 100 holdas gazda. Az adópolitika még ma is abban a kezdetleges mederben dög, amelyben megszületett. Nincs semmi elcsitása. Láta a gazdasági élet átrétegződését, a föld eljelentéktelenedését, látta az industrializmus korszakalkotó hatását, az ipari kapitalizmus előretörését. Látta vagyonokat érő profitját anélkül, hogy szava lett volna ezekhez a világot megváltoztató hatótényezőkhez. Az adópolitika bürokratikus tehetetlenségében nem is mert arra gondolni, hogy a kapitalizmus talán más szabályok szerint termel, vagy, jobban mondva, értékesít, mint amit az állam az adópolitika megszületésekor ismert és elfogadott. Túl-kényelmes ahhoz, hogy a bonyolult könyvvézetés útvesztőiben eligazodjon s az itt szerzett tapasztalatait új adópolitikában érvényesítse. Megelégszik annak rendeleti szabályozásával, hogy mennyivel kell megszorozni a kataszteri tiszta jövedelemnek a történeti időn kívüleső felértékelésekor feltüntetett koronáit.

Értsük már meg végre, hogy tehermentesíteni kell a falut, mely ma már a legnagyobb készség ellenére sem tudja vállalni a költségvetésnek erejét meghaladó szá-

24 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

zalékát. A mezőgazdaság adózása legyen arányban annak jövedelmével. Ne adjunk a gazdának elhibázott adókedvezményeket, melyeknek demoralizáló hatása ma már nagyon is érezhető, hanem helyes jövedelemfelértékeléssel tegyük számára kedvezmények nélkül is elviselhetővé a közteherviselést.

Ezzel el is érkeztünk a mezőgazdasági válság egy másik jelentős összetevőjének vizsgálatához, az ú. n. *agrárrollóhoz*. Amíg a kisgazdát kimutathatólag inkább a közterhek nyomják, addig a nagy, tehát géperőre berendezett gazdaságokra az ipar és a biztosítási díjtételek magas volta nehezedik. Nagy éleslátással hívta fel erre a körülményre figyelmünket egy gazdaismerősünk, aki, miután megkérdeztük tőle, hogy miben látja a mezőgazdasági válság okát, azt felelte: «Kérem, lehetetlen dolog, hogy egy vetőgép és egy lógereblye egy vagon búzát reprezentáljon. S ha a táblázatok vonatkozó adatait nézzük, igazat kell neki adnunk. A kisüzemű gazdaság bruttóhozamának 7·6%-át nyeli el az ipar kapitalizmusra torzult szája, ahol pedig egyáltalán nincs géptermeles, legfeljebb egy vetőgép és kisebb gazdasági eszközök vannak. Ez a százalék aztán az üzem nagyságával egyenes arányban emelkedik mindaddig, míg a kényszerfelszámolás véget nem vet az egyre fokozódó tönkrejutásnak. Már egy négyszázholdas gazdaságban is ugyanannyit profitál az ipar, mely semmi rizikót nem vállal a termelésben, mint a gazda, akinek egész egzisztenciája ezen nyugszik. (L. III-ik táblázat: 15·2% : 17·2%.) A mezőgazdaságba fektetett tőkék éppen a gazdaság ipari szükségleti, illetőleg azok árainak aránytalansága folytán válnak veszteségesekké. Amint az összeállításokból kitűnik, a tiszta hozam a gazdának legfeljebb csak mint vállalkozónak biztosítja szűkös megélhetését s befektetett tőkéje legjobb esetben kamatoztatlanul marad. A mezőgazdaság vásárló ereje szinte végzetes lejtőre

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 25

került : csak az 1928-as állapotokhoz képest is 47%-ra esett, míg a szükségletek ára csupán 15.2%-os csökkenést mutat. És mindez drámai jelentőséget kap akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a modern kapitalizmus akkor csapott le a mezőgazdaságra, mikor azt kicsalogatva évszázados fellegváraiból, már az odavaló visszatérésre nem gondolhatott. Úgyes propagandával mechanizáltatta a nagyüzemet, mikor ennek révén a többtermelésből adódó ábrándképeket vázolta fel előtte nagy színkészséggel. Szétrombolta a kisgazda házi iparát — akárcsak napjainkban a szovjet Kínával teszi — mondván : dobd el a vésőt, szekercét ne csinálj ormótlan, nehéz faekét, boronát, kocsit stb., majd küldök én neked vasból, erőset — hitelbe. Kelj föl a szövőszék mellől, menj a mezőre : vannak nekem a nagy városokban munkásaim, akik a szükséges ruhaneműt megcsinálják neked szebben, jobban — hitelbe. A mezőgazdaság elindult a szíren hangok után és későn eszmélt rá arra az egyre fokozódó diszparitásra, mely a mezőgazdasági termények és az ipari produktumok ára között mutatkozik. S ezzel a kapitalizmus, amely végeredményben az árrombolásban is hibás, megszerezte és megszervezte ugyan a piacot, de rövidlátó mohóságában mindjárt el is vesztette a fogyasztót. Megfeledezett arról, hogy egymásból élnek a termelési ágak : egyik sem falhatja fel a másikat anélkül, hogy saját megrendülésével is ne kelljen számolnia. Ezt mutatja az a sok ankét, cikk és titkos igazgatósági ülés, mely magának a kapitalizmusnak válságba jutásával foglalkozik. És szükségképen. Bellamynak van egy parabolája, melyben a kapitalizmust egy vízgyűjtő medencéhez hasonlítja, mely a behozott minden liter víz után egy fillért fizet, míg ugyanezt a liter vizet eladva, érte két fillért követel. Ha ez a jelenség, mint azt a történelem bizonyítja, ha nem is vezet Marx tőkeakkumulációs tételéhez, de mindenesetre alkalmas arra, hogy a fogyaszt-

tók nagy tömegeit zárja ki a piacról. Az Országos Hitelvédelmi Egylet 1929. évi jelentése őszintén tárja fel e problémát, mikor a gazdasági leromlás okait kutatva jelentős súlyt helyez a fogyasztóképessegnek, a mezőgazdasági lakosság helyzetének leromlásával összefüggő nagymérvű csökkenésére. A fogyasztási hajlandóság, illetőleg képesség matematikai pontossággal ellenőrizhetetlen s ezért tapasztalható a piac hullámmázszerű megrázkódtatása a kapitalista gazdálkodás mellett, melynek kiparírozására az emberi alacsonylelkűség még attól sem riad vissza, hogy hajórakományszámra süllyessze el termelvényeit, mikor az aranyhegyek árnyékában éhenhalnak emberek.

Lehet, hogy Mussolininek van igaza, hogy a kapitalizmus még nem merítette ki átalakulásának összes lehetőségbeli formáit s az utolsó órákban szelídebb utakra lép, de akkor történelme eljövendő új periódusában első feladata az emberiségnek a termelés folyamatába beállítása kell hogy legyen. Harmóniát kell teremtenie a termelési ágaknak egymáshoz való viszonyában és járható utakat teremtenie a fogyasztónak a termelvények megszerezhetőéhez. Az iparnak a mezőgazdasághoz való viszonya, illetőleg ezek egészséges harmóniába állításának problémája kell, hogy középpontja legyen az eljövendő jövedelempolitikának is, mert a nemzet egyetemes érdekei szempontjából minden munka, amely a termelés folyamatában résztvesz egyformán szükséges és értékes; az államhatalom feladata, hogy helyes egymásmellé állítással megakadályozza azt, hogy az egyes termelőágak kihasználhassák egymást.

Ma, amikor a mezőgazdaság kritikus válságát éli, nem elégedhetünk meg a válságot előidéző egy-két ok recitatív elsorolásával, hanem az okokat lehetőség szerint kimerítően felkutatva rá kell mutatnunk azokra a körülményekre, amelyeknek ismeretével foghatunk csak hozzá az eredményes építő munkához. A gazdasági üzemek

könyveit tanulmányozva bukkanhatunk a szakirodalomban agyonhangoztatott mezőgazdasági *hitel* problémáira. Ha érezzük a számoszlopok nyomasztó súlyát, azt kell mondanunk, hogy a mezőgazdaság életképes prosperitásának legelemibb követelménye a tehermentesség. Az üzem legcsekélyebb megterhelése is olyan lavinává nőhet, mint azt a tapasztalat meg is mutatta, melynek arányai csak akkor bontakoznak ki, mikor már eltemetett mindent. A mezőgazdaság nem mechanizmus, hanem organizmus, természettörvényszerű hivatása nem a profit, hanem az ellátás. Nem bírja vállalni a rizikót: csak biztos, kiegyensúlyozott utakon haladhat. Nem rendelkezik olyan nyereségtöbbleti lehetőségekkel, melyek megengedhetnék a hitel igénybevételének kockázatát. A gazdaadósoknak 2%-a sem tudta vissza fizetni adósságát. Ez kissé hihetetlenül hangzik ugyan, de mindjárt elfogadhatóbb lesz, ha egy pillantást vetünk a táblázatokra. Az üzemi kiadásokhoz számítsunk hozzá csak egy pár százpengős kamat terhet s a gazdának talán már a mindennapi kenyerre sem biztos. Magának a tőkének visszafizetésére így természetesen csak a birtok állagának megrövidítésével gondolhat. Ismerünk többszázholdas gazdákat, kiknél egy 8 ezer pengős zöldhitel, egy gőzeke, egy csatorna berendezés szolgál alapul a mai tönkrejutásnak, illetőleg védettségnek. Nem költői elképzelés, hanem a tények által igazolt fájdalmas valóság, hogy egy váltó kiállítása, hitel igénybevétele föltétlenül sírfeliratává válhat egy gazdaságnak. Nem hiába iszonyodtak a régi gazdák a váltónak még a pusztta látásától is. Kár, hogy ez az állásfoglalás lekicsinylő mosolyban részesült a fiúk részéről, akik modern szakkönyvek naroktikumában modernizálták gazdasági üzemüket. Tagadhatatlan, hogy egy technizált gazdaság őszinte elragadtatást és lelkesültséget válthat ki belőlünk s az apák szeme is felcsillan, ha nem is tűntek el homlokáról

28 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

az aggodalom letagadhatatlan kísérői. És nekik lett igazuk, mikor ösztönösen megérezték a magyar mezőgazdasági termelésnek hitelre beállított abszurd voltát. S ezt ma már látja adós és hitelező, bankvezér és kormányférfi. Pár évvel ezelőtt megkezdődött a romok eltakarítása : sok kímélettel, nagyon óvatosan csinálják, sok injekciót pazarolnak eredménytelenül. Maguk az érdekeltek is érzik ezt s a komolyabbak már «sanatio radice»-t ajánlanak. Az egész világon a nagy elhatározások előtti feszültség érezhető, Németországban éppúgy, mint Amerikában és talán nálunk is ; vajjon a kormány gazdamoratóriuma nem e megkerülése akar lenni a Roosevelti debt-deflation politikának s nem e odatendál mind a kettő, hogy a prosperity meggondolatlan beruházásaiból származó adósságok valamiféle eliminálása ismét levegőhöz segítse a mezőgazdaságot.

A gazdasági üzemek életét tanulmányozva, szinte kimeríthetetlennek kell említenünk azokat a körülményeket, melyeknek ismerete nélkül célravezető megoldást a mezőgazdaság szempontjából várunk egyáltalában nem lehet.

A negatív tényezők megemlézése után nézzük azokat a pozitív módozatokat, melyek kiabálva rohannak meg bennünket, ha letesszük a fontoskodó, az élet problémáit még jobban komplikáló tudós álarcát és egyszerű szemmel, logikus rendszerbe szedett gondolatokkal merülünk el a mezőgazdasági válság kiútjainak keresésében.

Aki az események drámai fonalát szellemtörténeti szemmel tudja végig kísérni az újkori abszolutizmus korától, a problémák látszólagos megoldhatatlanságában mint jelentős tényezőt a centralizmust kénytelen felfedezni a napi politikától az egész társadalmi életen át egészen a gazdaságig. Ez a tragikus bukások, megoldhatatlannak látszó problémák titka, mintha csak arra volna szánva, hogy civilizációinkat kimulni segítse. Nem

elég, hogy a megmagyarázhatatlan életjelenségek egyre differenciálódnak és komplikálódnak, hanem a balga emberi felfogás — az emberi onnipotens hajlamok sajátos értelemben vett jelenségeiképpen — az ilyen összetettségeknek még centralizációs szintézisben keresi megoldását. Mért voltak szociológiai értelemben csaknem tökéletesek az ókori, görög városdemokráciák? Mert véges emberi szemmel és ésszel belátható területen kis egységeket alkottak, melynek problémáit közélről és közvetlenül látták azok, akik arra voltak hivatva, hogy «infra muros» az emberi életet elrendezzék. De nem is szükséges évezredekett visszamenni a világtörténelem jól kitaposott országútjain; ugyanezek a gondolatok merülhetnek fel azoknak a segítségi akcióknak láttán, melyeket nagy jóakarattal és őszinte belátással arra szántak az illetékesek, hogy megoldják egy vajúdo kor létproblémáit. Itt is elmondhatjuk, hogy nem látják a fától az erdőt: de nem is láthatják, mert a problémák összetettségének dzsungeljében való eligazításra a nagy hatásfelületeket tekintve, a látszólagos ellentétes érdekeszültségeket szintetikus síkon megoldani szándékozó emberi adottságok, ha még oly kiválóak is, teljesen képtelenek.

Jól tudjuk, hogy ma még annak a generációnak, mely maga készítette célokat lát a kollektívizmus, etatizmus kivezetésére szánt eszméiben, fájdalmas dolog belátni a munka és fáradság eredménytelenségét és megérni egy a régivel teljesen ellentétes irány megszületését és térhódításait. Ma már holt bizonyos, hogy a centralizmus, az etatizmus teljesen alkalmatlan elgondolás a gazdasági anarchiából való kivezetésre. Ezzel szemben a közeli megfigyelő mintegy magától adódó és megnyilatkozó szükségességet ismerheti fel a *decentralizációt*, mondjuk a vármegyéék bizonyos autonómiáját a gazdasági élet terén. Rengeteg érthetetlen visszasságot szüntetne meg

például a vármegyék közigazgatási határaitra korlátozott sajátos jellegű, önálló vámterület a mezőgazdasági kamarak kebelében megszervezett értékesítési körzetekkel, melyek a terményeket célszerűen tudnák irányítani. Nem fordulhatna elő az a sok közül kiragadott, de nagyon is szembetűnő eset, hogy például felső Borsod vármegyéből a tőzsdeügyletek szabályai szerint eladott és Budapestre szállított egy bizonyos mennyiségű gabonát pár héttel később búza, vagy liszt alakjában csaknem oda visszaszállítva, mondjuk Miskolcon vagy Ózdon raknak ki. Ha mást nem is veszünk, mint a kétszeri szállítási költséget, akkor is q-ként 2·30—2·80 P-vel drágult meg ugyanaz a termény. Míg ha a termelés és értékesítés az ellátási gazdálkodás törvényei szerint történnék, mint ahogy azt Czettler Jenő is hirdeti, nemcsak a fogyasztás lenne olcsóbb azáltal, hogy a rizikóprémium kikapcsolódna, hanem a gazdasági üzemek is tudnák, hogy mit és mennyit termeljenek. Mert nem lényegtelen oka a mezőgazdaság krízisének a termelési és értékesítési kalkuláció lehetetlensége. A gazdasági virulás nem valami stabil értékállótól — mint azt a különféle deflációt hirdető közgazdászok vallják —, hanem gyakorlatilag megállapítva stabil áráktól függ. Régen a gazda a betakarítás után vagy eladta a fölösleges termény mennyiségét, vagy megőrizte későbbi értékesítésre. A két értékesítési terminus között az árak vibrációját tekintve lényeges eltérés nem volt, ezzel szemben az 1934 tavaszán elvetett árpa q-ként 4 pengőbe került, mire megérett és piacra került, már 12—14 P-t adtak érte.

Nem csekély teherterét jelent ma a mezőgazdasági üzemeknek a korszerű szállítási lehetőségek kiállító hiánya. A vasutak hálózata mentén fekvő gazdaságok, ha drágán is, de tudnak szállítani, a forgalomtól távolieső vidékek azonban hogyan rendezkedjenek be például a kétségtelenül jövedelmező gyümölcsstermelésre. Bizony

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 31

nagyon sok helyen látni, hogy a gyümölcs ott megy tönkre a fán, vagy lehullva alatta. Magyarországon ma már nagy általánosságban gépkocsik számára is alkalmas utak vannak, ha meggondoljuk, hogy az amerikai farmerek az őserdőkön keresztül is gépkocsival járnak. Így semmi akadálya nem lehet annak, hogy a megszervezendő értékesítési körzeteken belül meg lehessen szervezni a termelők idényenkinti rendszeres fölkeresését s így a kisebb tételekből előálló szállítmányt célszerűen lehessen a fogyasztó centrumokba juttatni. Nem-e lehetne például a MATEOSz mintájára körzetenként egy-egy ilyen *autófuvarozási szövetkezetet* létesíteni.

Közelebbről nézve, mindjárt más megvilágítást kapnak a dolgok, s a problématerületek felosztása megkönnyíti a megoldást. Csak egy-két reflexiót említettünk, amelyek meggyőzhetnek bennünket a tekintetben, hogy itt van a legfőbb ideje a gazdasági centralizmus végső leépítésének. Gondolkodni kell azon, hogy a decentralizáció milyen formában nyerhet megoldást és lehetővé kell tenni, hogy a felelős szervező és irányító közvetlen kisugárzásában és közlőből lássa azokat a módokat, melytől a vidék talpraállását kell várunk.

Amint a táblázatok összeállításával alkalmunk volt kimutatni, hogy a magas biztosítási összegek mily nagy súllyal nehezedenek a biztosított üzemekre, úgy arról is módunkban volt meggyőződni, hogy a biztosítás hiánya is nem kevesebb gondot okoz a gazdának. Nagy kedvezményt kapnának a gazdasági üzemek azzal, hogy ha ezen terhek alól valamiképpen megszabadulhatnának. Módunkban volt meggyőződni arról, hogy nagy megkönnyebbüléssel fogadnának egy gazdasági *viszontbiztosításszerű* szövetkezeti gondolatot. Alsó fokon maguk az egyes községek létesítenének ilyen szövetkezeteket állat- és általában kisebb értékbeli veszély s a veszély beálltánál kisebb valószínűségét felölelő esetekre, míg a jég,

aszály és rovar kár stb. nagyobb területeken jelentkező eseteire szóló szavatosságra mondjuk járasonként, vagy vármegyénként kerülne sor. Ezek aztán magukat biztosítva a kárösszeg megoszlása szempontjából más vármegyékkel kötnének viszontbiztosítást. Így elkerülhető volna a gazda részéről a magas biztosítási összeg rendszeres fizetése, mert csak kár esetén és a nagy megosztást tekintve, csak minimális összeg erejéig venné igénybe a szövetkezeti tagok teherbírását. Másrészt a kis üzemek sem maradnának biztosítás nélkül, mert az ilyen rendszerű biztosítás nem jelentené számukra a ma hozzáférhetetlen, költséges kárveszély elhárítását.

Nagy veszélyt jelent a magyar mezőgazdaság számára a kisüzemek elforgácsolódása a generációkon keresztül, azáltal, hogy a gyermekek egyenlő arányban öröklik a szülői vagyont. Mind a földnél kényszerül maradni még akkor is, ha ez már csak proletár sorsot tud biztosítani az addig jómódú gazda fiának. Németországban már jó régen felismerték az ebben rejlő nagy társadalom-erkölcsi és gazdasági veszélyt és nagy erőfeszítéseket tesznek arra, hogy ezt az elproletárisító folyamatot megakadályozzák. Ennek szolgálatában állnak a Darre-féle mezőgazdasági öröklési törvények, ide gravitál az ú. n. osthilfe: megmenteni a népességnek erkölcsileg és biológiailag legértékesebb elemét. Nálunk is kezdik érezni a probléma feszítő erejét, de a megoldáskeresés, sajnos, még az előkészítés stádiumába sem került. Első lépésnek természetesen a termelőágak közötti harmónia megteremtésére kell irányulnia. Meg kell akadályozni, hogy a munkapiac területén mesterséges befolyások érvényesüljenek és helyes elismerésben részesüljenek a tőke és munka céljai. A természettörvények zavartalan érvényesülése megkímélné az emberiséget, hogy gondot okozzon neki a megélhetés. A nomádságból való kilépés óta az emberiség szaporodásával aránybanálló fokozatos foglalkozás, ille-

tőleg megélhetésbeli differenciálódás folyik, amely mindinkább tehermentesíti a földet, mint munkátadó tényezőt. Ezt a harmóniát zavarta meg a kapitalizmus, amely racionalizálva a gazdasági élet különféle részterületeit, nagy rázkódtatásoknak tette ki a munkával, illetőleg megélhetéssel való ellátás természetes tényezőit. S ez áll a mezőgazdaság, a falu esetében is. A vidék és város, a földművelés és egyéb városi jellegű termelési ágak problémái összefüggnek, csaknem azonosak. Egymás fejlődésének természetből rendelt letéteményesei. A város a formált, a falu a formáló szociológiai tényező. A civilizáció megindulásával a falu volt az, mely a munkást adta s az ipar felszívó jellege tudta egyensúlyban tartani a falunak mindig is nagyobb termékenységre hajló népességét. Mert hiszen a városok, ipartelepek nem a földből nőttek ki, hanem a falu fölös népességének felszívódása által váltak azokká. Ez a természetes felszívódás a kapitalizmus mesterséges profitkalkulációja folytán csökkent, majd végleg megakadt — sőt visszaesett, hogy az egyidőre magához rántott népességet ismét visszalökje falujába. Márpedig a városfejlődés époló szükség-szerű követelménye a mezőgazdaság virágzásának, mint ahogy az egyetemes jólét a népsűrűséggel arányban álló iparfejlődést kíván meg. A fejlődött ipar, a piac felvevő képességének kiszélesítéséhez vezet s így a gazdának is kedvező értékesítési viszonyokat hoz.

A paraszt-hitbizomány intézménye Magyarországon sem sokáig várathat magára annak veszélye nélkül, hogy a polgári társadalom utolsó bástyája is lehullhat. Erős, gazdaságilag ellenállóképes falusi nép lehet csak letéteményese azoknak a nemzeti expanzióknak, melyeket a régi arisztokrácia figyelmenkívül hagyott, a középosztály pedig belső okokból megvalósítani képtelen volt. Ezt tartotta szem előtt Olaszország is, mikor a közelmúltban a fascizmus bizonyos irányú kollektívizmusát hivatalosan

34 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

is feláldozta az egyének megerősítésére. Mert felismerte, hogy nem a nyájember, nem a tömeg a fontos, hanem az egyén. Az egyének összessége s azok erőbeli jelentősége adja a nemzet expanzióit: «Siate forti se lo volete forte»¹ (Mussolini). Erőseknek kell lennetek, hogy a nemzet is erős lehessen.

Fentiekben csak érintettük azokat a gondolatokat — a kérdés gyakorlati részleteibe menő kidolgozása nélkül —, melyek kint, vidéken szerzett gyakorlati megfigyelésekből a mezőgazdaság talpraállításának feltételeiként adódhatnának. A mezőgazdaság jövedelmezőségének helyreállítása tanulmányunknak feltételezett szükségszerűsége, melyre a tulajdonképpeni agrárszociálpolitika lesz majd felépíthető.

2. Munka és szociális bér.

Mindenki téved, ki a szociálpolitika feladatait a karitasz mozgalmak szűk gyűrűjébe akarja belekényszeríteni és betöltöttnek véli hivatását, mikor a munkásszervezetek által kiharcolt szociális intézményeket saját nagylelkűségének könyveli el. A szociálpolitikának nem lehet megelégednie azzal, hogy a kor szentimentalizmusa a nyomortanyák felé fordult s a világ hangulata kedvez a szegényügynek. Nem az eszme szükségessége termelte ki a szociális kérdést, nem a tudományos kutatás meggyőző érvei tették fogékonnyá a kor lelkét szociális kérdések belátására, hanem az érzelemvilágra appelláló és arra hatni akaró színes riportok, melyek a fantázia bizarr elképzeléseivel festették alá a világvárosok nyomortanyáit, vagy az egyes vidékek inséges életét. A világ csak hangulat, mondja az egyik szellemes író és a szociális kérdés mai megfigyelői is azt kénytelenek felfedezni,

¹ M. Sarfatti: Dux. Mondadori. Milano.

hogy bizony ezen a téren is sok a neon-fény, sok a hangulat. Figyelembevéve azon tapasztalatokat, melyeket szociális tevékenységük közben szerezhettek azok, akik ezzel foglalkoznak, tanulságot tehetnek amellett, hogy sürgős szüksége mutatkozik a kérdés intézményes biztosításának, mert az esetleges szociális ténykedések nem lehetnek garanciák arra, hogy a kérdés valaha is a megvalósulás stádiumába kerül. Annál is inkább nem, mert a kérdés gyakorlati része nagy-nagy kitartást, türelmet s az önérzet teljes figyelmen kívül hagyását kívánja meg. Az élet kitaszítottjaiban nagy fokban sűrűsödött a társadalmi ressentiment s a legcsekélyebb valódi, vagy vélt sérelem alkalmas arra, hogy a sértések zuhatagját kelljen elviselnie annak, aki pedig csak jót akar, javát akarja, mert hiszen erre vállalkozott. Intézményes biztosítás kell, mert az önkéntes karitás a sorozatos méltatlanságok elszenvedése, vagy valamely közszellemben történő hangulatváltozás folytán könnyen hátatfordít s a szociális gondozás megint kátyúba jutott. Sőt, mintha máris veszített volna érdeklődési intenzitásából a közvéleményben. Ennek feltételezhetője mellett szól az a körülmény is, hogy ma már lanyhulni látszik az az érdeklődés szociális problémák iránt, amely pedig még az elmúlt egy-két évtized alatt is csak úgy viszhangzott a közéletben. Ennek természetesen mélyebben fekvő oka is lehet. Ma már a középosztály, mely az intellektuális megmozdulások propagátora szokott lenni maga is nehéz problémákkal küzd s életnivója csaknem azokéra süllyedt, akiknek részére még nem régen is karitász-filléreket követelt s akiknek viseletes ruháit adta. Az egyre fokozódó declassatio (osztály-nívó elvesztés) komoly intelem lehet a tekintetben, hogy az intézményes szociális megsegítés érdekében valamit tenni kell. Be kell látnunk végre a bölcs pápai intelmet: a könyörület nem pótolhatja a köteles és jogtalanul megtagadott igazságosságot.

36 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

Ma már elérkezettnek tekinthető az az idő, amelyben a problémák tisztázódtak, mikor már nem fenyegethet végső állásfoglalásunkban az egyoldalúságba esés veszélye. A Quadragesimo Anno klasszikus fogalmazású gondolatai belekerültek a szociális tudományok áramába és itt a végső ideje, hogy bázisul szolgáljanak az egyes országok szociálpolitikai kikristályosodásának. A materializmus két nagy, világot csaknem sarkaiból kimozdító, eszmeáramlatot termelt ki: a kapitalizmust és szocializmust. Messiási hajlamokat inaugurálva maguknak hosszú évtizedeken át harcban álltak egymással, hogy megváltsák a világot. Ma már megállapíthatjuk, hogy a társadalmi fejlődés szempontjából ez a harc szükséges, sőt hasznos volt, mert polémiájuk az eszmék tisztázásához vezetett. Mindkettő a maga egyoldalúságával támadott és vedekezett, megmutatván az ellentmondást, mely rendszerének megvalósíthatatlanságát jelentette s egyben megmutatván a későbbi keresztény szociálpolitikának azt az utat, mely az eszmék dialektikus egymáshatásából kristályosodott ki azon a magaslaton, mely az evangéliumi törvények örök érvényét és időfelettségét jelenti. Amíg a kapitalizmus eszmevilága a túlzott individualizmus területén mozgott s az egyént önös érdekeinek kihangsúlyozásával elvonta az emberiségnek közös tevékenységre is rendelt erőkoncentrációjától, addig a szocializmus hamis ábrándképek után futott, mikor az egyént a kollektivizmus oltárán akarta feláldozni. A szociális jólét megvalósítására tehát mindkét rendszer alkalmatlannak bizonyult. Ez a társadalmi fejlődés ítélete, amely már el is haladt mellettük. A szociális kibontakozáshoz vezető egyetlen járható út az egyetemes érvényű erkölcsi törvénynek a gazdasági életre is alkalmazott tudatos belátása. «Bár a gazdaságnak — mondja a Quadragesimo Anno — és az erkölcsnek megvan a maga területe, mégis nagy tévedés volna a gazdasági rendet

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 37

az erkölcsi rendtől úgy elvonatkoztatni, hogy a gazdaságot az erkölcsőtől függetlennek mondjuk. Az ú. n. gazdasági törvények, melyek a dolgok természetéből és a testből és lélekből álló ember lényegéből folynak, meghatározzák a célokat, amelyeket az ember a gazdasági téren vagy el nem, vagy el érhet és ha igen, milyen eszközök alkalmazásával... Ha az erkölcsi törvénynek hűségesen engedelmeskedünk, akkor a gazdasági téren keresett külön célok — az egyéniek és társadalmiak egyaránt — a célok egyetemes rendjébe önként és helyesen bele illeszkednek.» Az eljövendő korok szempontjából egyetemes érvényű s a társadalmi élet egészét felölelő pápai eligazítások mély megvilágításokat adnak a szociális tudományoknak, melyek alkalmasak lehetnek arra, hogy azokhoz mért törvényhozási intézkedésekkel végre elérhető legyen az emberi méltóságnak megfelelő élet a földön.

A keresztény szociálpolitika lesz az, amely a termelés anarchiájában rendet teremt az által, hogy szociál-etikai magaslaton fogja meghatározni a termelésben résztvevő és nélkülözhetetlenül szükséges faktorok egymáshoz való viszonyát, emberi és gazdasági vonatkozásait. Segít majd oda juttatni a vállalatokat, hogy azok a legelőnyösebben, a legjövedelmezőbben termelhessenek, de ugyanakkor gondja lesz arra, hogy a jövedelem a szociális igazságosság megtétele szerint kerüljön szétosztásra. A tőke nem lehet öncél s nem racionalizálhatja úgy a termelést, hogy az például a gép bevezetésével az emberi munkát kiszorítsa a termelésből s ezzel százazreket az éhhalál martalékává tegyen. A gépi munkának a mezőgazdaságban történő bevezetése természetesen megkönnyíti azt a munkát, melyel az ember szinte a föld rabszolgája volt. S ez így is helyes. Azonban a gépterme-lés nyomán felmerült egy óriási kérdés : az ennek következtében a munkából kiszorult százazrek sorsa. Amikor a

38 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

kapitalizmus propagálta a géptermelést az elért jövedelemtöbblet terhére vállalni kellett volna azok eltartását, akik így a termelésből kiszorultak. Itt van az a pont, mely ha a mai megítélés szerint nem is fogja kimozdítani a sarkaiból a világot, de mindenesetre rászorul arra, hogy a keresztény osztó igazság törvényei szerint kerüljön megítélésre. A keresztény szociálpolitika gondoskodni fog arról, hogy a fejlődés középpontja az ember legyen s ne válhassék öncéllá a gép. «Alle Güter haben Wert, der Mensch aber hat Würde.» (Pesch.) Számolnia kell azzal, hogy a szociális jólét mindenkor a gazdasági viszonyok függvénye, de viszont a munkateher fogyása nem jelentheti az ember számára az éhenhalást, hanem társadalmi kötelesség és szükségességgént áll elő az arról való gondoskodás, hogy a gazdasági élet anarchiáját egy újabb elosztással tegyük arányosabbá és elfogadhatóbbá mindenki számára. A termelést a *társadalmi hasznossági elv* szerint kell átrendezni. A tőke ne saját magáért, ne is csak a profitért, de még csak nem is magáért a termelésért termeljen, hanem az emberért. Előtte célul az a jövedelmezőség álljon, mely mellett a lehető legtöbb embernek (munkásnak) a legemberibb életet tudja biztosítani anélkül, hogy akár a tőke, akár a termelés rentabilitása egy percig is veszélyben volna. A keresztény szociálpolitika lesz az, amely a munkát oda állítja, ahol annak természettörvénytől rendelt helye van. Az ember azért küldetett a földre, hogy betöltse hivatását, melyet számára az a munkakör jelöl meg, melynek szolgálatába hivatásérzetbeli alapon szegődött. Tehát, mikor az emberi munkának transcendentális vonatkozásait hirdeti, kell, hogy azt olyan helyzetbe hozza, mely az így felfogott munka méltóságának megfelelő. A munka ne lefelé húzza az embert s ne formátlaníthassa magához az anyag sem, hanem emelje föl a magasságok felé. «alle stelle», ahonnan rendeltetett.

Emelje olyan horizontra, ahol a munka lelkiületi kisugárzásai tényleg bele illenek azokba a célkitűzésekbe, amelyek az egyetemes emberi jólét előmozdítását jelentik. Mivel pedig az ember munkája által szerezheti meg külső életfeltételeit, kell, hogy az olyan gazdasági elismerésben részesüljön, mely föltétlenül biztosítani tudja az emberi életnek munkából fakadó harmóniáját. Ezen a ponton kapcsolódnak bele a keresztény szociálpolitikába egyrészt az igazságos munkabér és a munkaerő megőrzését célzó higiénikus intézkedések, másrészt a munka szellem-erkölcsi vonatkozásainak problémái.

A munka természetörvényyszerű rendeltetéseképpen a dolgokon olyan gazdasági értékgyarapodást hoz létre, mely az emberi életfeltételeket van hivatva biztosítani. Mikor valaki dolgozik, ezzel nem csak saját gazdasági bázisát kapja meg, hanem munkája közvetlen vagy közvetett vonatkozásba kerül mások munkájával, melynek összeredője az emberiség boldogulása a földön. Tehát az emberi munka sem abszolút individuális nem lehet, sem a kiollektivizmus természetörvénynek ellentmondó hipothézisébe bele nem kényszeríthető. Mert a munka közvetlenül az ember, az egyén boldogulását van hivatva biztosítani s csak közvetve, de mindenesetre organikusán szolgálja a közösség érdekeit is. A munka közvetlen eredménye a belőle származó jövedelem, mely a termelésben résztvevő tényezőknek jut. Amíg a jövedelemelosztás organikus s mondhatnánk automatikus volt, senki sem mert arra gondolni, hogy ez a probléma lesz az, mely a nyugati civilizációt olyan megrázkódtatásoknak teszi ki, amely annak könnyen végveszélyét is jelentheti. Az újkori gazdálkodás, illetőleg az abból fakadó beteges csökevények a jövedelem elosztás körül olyan kontroverziákat provokáltak, melyek harctérre változtatták nemcsak a gyárkémények füsttel borított vidékét, hanem a napsugaras mezőket is. Megindult a

harc az újkori értelemben vett kenyérért és olyan fogalmakat szült, melybe hangzatos jelszavakkal a természet harmonikus rendjének ellentmondó dolgokat iparkodtak belemagyarázni. Jött a kapitalizmus és azt mondta, hogy a munka és a neki jutó jövedelemrész viszonya a piac alakulásától függ. Ennek következtében a munkásból egyszerű árus lett, akinek munkaerejét piacszerűleg kell értékesítenie, hogy megélhessen. A liberalizmusnak a gazdasági életben történt érvényrejutása tette lehetővé, hogy munkás és munkaadó szabad munkapiacon találkozhasanak. Hogy ez a szabad munkapiac a gyakorlatban mit jelent arról, ma már a banliók korában beszélni szükségtelen. Egy számszerűleg is nagyon jelentős tömeg él a társadalom keretei között, pusztán személytelen függőségi viszonyban anélkül, hogy a tulajdonképpeni társadalomba bele tartoznék. Semmi közösség nem fűzi hozzá, csak a személytelenül elvégzendő munka. Neve sem fontos, csak egy számot kap, mikor munkába lép. Mondjuk 56. És mi mindent takar ez a szám? Takarja, hogy őt X. X-nak hívják, hogy családja van otthon, hogy ő is ember . . . És ebből a szomorú seregből nagy rész jut a mezőgazdasági munkásságra is. Maga a Quadragesimo Anno is szükségesnek tartja, hogy foglalkozzon velük, mikor megállapítja, hogy ezek «a legalacsonyabb életszintre szorultak és a legkisebb reményük sincs, hogy valaha is egy kis darabka földet a magukénak mondhasanak. Tehát örökre a proletársorssal vannak eljegyezve, ha jobb belátás nem érvényesül és hatásos intézkedés nem történik».

Amíg a kapitalizmus a munkajövedelem kérdését a piac alakulása folytán véli elintézni, addig a szocializmus a másik végletbe csapva Marx-al azt mondatja, hogy a munka ellenszolgáltatása történjék «mindenkinek szükséglete szerint». Ennek kivihetetlen gyakorlati képtenségét és dogmatikai lehetetlenségét korrigálva aztán, a

gothai tervezet már «észszerű szükségletekről» beszél. De micsoda csöndes metamorfózison kellett még keresztül menni ennek a dogmatikának, hogy Oroszországban a megvalósulás stádiumába jutva tényleg «csak» észszerűnek mutathatóssék. A szovjet munkatáborokig már nem juthatott el a szocialista álmok megvalósulása, hacsak nem az éhenhaláshoz szükséges szűkös kenyérutaltványokban akarjuk az emberi munka totális ellenszolgáltatását látni.

Bár a munka az ember természetéből fakad, de megengedhetjük azt a kissé távolabb álló feltevést is, hogy az a társadalommal szemben vállalt szerződéses kötelezettség azért a juttatásokért, melyekkel a társadalom az egyént ellátja. Tehát mikor a társadalom az egyén munkájára számottart, ugyancsak szerződésből származó kötelessége, hogy ezért ellenszolgáltatást teljesítsen. Az ellenszolgáltatásnak méltányosnak s a teljesítéssel arányban álló gazdasági juttatásokra kell irányulnia. «Un equo salario quotidiano, per un equo lavoro quotidiano», mondja a fascizmus a maga «Carta Lavoro»-jában. Maga a munka természete szerint nem lehet egyenlő, tehát képtelenség egyenlő ellenszolgáltatást az emberi munka egész területén követelni. Ez a kérdés a szakirodalomban már olyan megvitatásban részesült, hogy nem lehet elhamarkodott dolog, ha egyszerűen kijelentjük elvi és gyakorlati lehetetlenségét. A harmonikus világnézetű ember csak munkájával arányban álló, méltányos munkabért akar. Főcélja életfeltételeinek olyan külső biztosítása, mely mellett a harmonikus élet a transcendentális értékelés legnagyobb magasságába juthat. A harmonikus világnézetű ember csak a mindennapi kenyérért imádkozik, csak kenyeret akar. Kenyeret: nem is egyformán nagy darabot, nem is egyformán fehéret, hanem mindenkinek az érdeme szerint, hogy maga és családja megélhessen.

42 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

A kapitalizmus a bért mint absztrakciót fogta fel és nem vette figyelembe azokat a nagyon is jelentős funkciókat, melyeket az a társadalmak életében betölt. Ha a munkás bér ellenében át is adja munkaerejét, azért az mindig és elválaszthatatlanul össze lesz kötve személyiségével. Őszintén beszél Ruskin, mikor mondja: «A munkások nemcsak azért elégedetlenek, mert rosszul keresnek és rosszul táplálkoznak, hanem, mert nincs örömük azon a munkán, mellyel kenyerüket szerzik». A mai gazdasági viszonyok nem engedik meg, hogy a munkás meghallja a hivatás hívó szavát s olyan foglalkozást válasszon, mely fizikai és lelki struktúrájának megfelel, hanem láthatatlan erők vak parancsszavára dobálja ide-oda, úgy hogy nincs szilárd talaj, hol megkapaszkodjon és gyökeret verjen. Az a szociálpolitika lesz helyes, mely ismét lehetővé teszi egy olyan gazdasági atmoszféra kialakulását, melyben a munkás maga dönthet, minden rejtett kényszer nélkül foglalkozása megválasztásában.

Ne gondolja senki, ha lát bányá- vagy gyárpiszokkal befoltzott parasztruhát, ha lát kormos paraszti arcot és olajosan kérges tenyeret, hogy ezek már iparizálódtak. Ne gondolja senki, hogy utilitarista felfogásában hátat fordított a földnek. Nem. Összeszorított foggal járnak munkahelyükre az érő, csalogató mezők között s vad sóvárgás kínozza őket, hogy mégegyszer belevághassák kapájukat atavisztikus szerelmükbe, a magyar földbe. Éjjelt nappallá téve, koplalva, kettőzött szorgalommal dolgoznának és gyűjtenék a pénzt, ha valaha is kilátásuk volna arra, hogy ezzel meg is szerezhetik a földet. Ha valahogyan rekonstruálható lenne az a sok sóvárgás és vágy, amely csöndes estéken megül a magyar falvak felett, a legszebb himnusza lehetne a munkának, a földnek.

A magyar falu lelki meghasonlásának és világnézeti eltolódásának legerősebb összetevője az a viszony, amely a föld és népe közötti kapcsolatot a kapitalizmus közre-

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 43

játszása folytán megzavarta, és a falusi lakosságot mindinkább a proletáriátus térfelébe nyomja.

A mezőgazdasági napszámbérek két kategóriára oszlanak: férfi és gyermek, illetőleg női munkaerők alkalmazása szerint. Régi, szinte konvencionális megállapodás maguk között a munkások között is, hogy a gyermekek és nők fele annyi napszámot kapnak, mint ugyanakkor a férfiak. Figyelembe veendő jellegzetessége még a mezőgazdasági napszámbéreknek idényszerűsége, ami azt jelenti, hogy azok magassága idénnyenként változik. Legalacsonyabb december—február hónapokban, míg tavasszal emelkedik, hogy aratás és szénakaszálás idejére a maximumot érje el. Sajnos, már itt is jelentkeznek a kapitalizmus által megszervezett munkapiac kiáltó viszásságai, a kereslet és kínálat beralakító ereje. Mikor a gazdasági üzem a kapitalizmus szabályai szerint kénytelen termelni, nem nézheti többé, hogy a munka mit ér az üzemnek, hanem azon minimumot kénytelen fizetni, amelyen már munkást kap. Ez a minimum pedig már majdnem az éhhalál határán mozog. Az alábbi táblázat hűen tükrözi a napszámbérek visszaesésének ijesztő arányait.

Gazd. év	férfi munkabér évi átlag	gyermek
1928.....	3·10 P	1·50 P
1929.....	3·10 «	1·60 «
1930.....	2·80 «	1·40 «
1931.....	2·20 «	1— «
1932.....	1·70 «	—80 «
1933.....	1·40 «	—60 «

A mezőgazdasági munka természeténél fogva idénymunka s így idénnyenként mindig bizonyos munkanélküliséget jelentett. Tüzetes megfigyeléseink alapján azt észleltük, hogy egy mezőgazdasági munkás az év 365 napjá-

44 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

ból legjobb esetben 135—150 napot tud csak dolgozni. A földművescsaládok elég nagy termékenységet és sajátos életét figyelembevéve, egy-egy háztól, ahogy itt mondani szokták, 2—3 személy megy munkába. Az apa és egy-két serdült gyermek, vagy feleség : tehát hárman keresnek. Ha az 1928-as adatok alapján a legjobb eshetőségeket vesszük és feltételezzük, hogy az összes lehető munkanapokon három munkaerő dolgozhatott a fenti bérért a családból, úgy évi összkeresetük 800—900 P-re rúgott. Ezzel szemben ugyanilyen munkafeltételek és csökkent bérek következtében ugyanaz a három munkaerős család 1933-ban már csak 300—400 P-t tudott megkeresni. Hat év alatt a munkáscsaládok jövedelme több, mint 50%-kal csökkent, még akkor is, ha minden munkanapot végigdolgozhatott és a nők is munkába mentek.

Az összes termelési ágak közül nálunk a mezőgazdasági üzem az, ahol a női munka alkalmazása oly szembeszökően magas, de mégis kedvezőbb, mint az északi nemzeteknél, ahol teljes paritása van a férfimunkával. A női munka térhódítása mindig a fokozódó szegénység jele, akár földrajzilag vesszük, akár az egyes országok határain belül, a kereseti viszonyok csökkenése következményének tudjuk be. Egyenes szimptomája annak, hogy a családfő munkakeresete nem elég a család eltartásához s így abban az anya is résztvenni kényszerül. Szándékosan mondjuk, hogy anya, mert egyébként a női munka alkalmazása ellen a mezőgazdaságban — szemben más termelési ágakkal — komoly kifogást tenni nem lehet. A női és gyermekmunka alkalmazása a kisegítő gazdasági munkák területén történik s így az különösebb megerőltetést nem jelent s higiénikus értelemben sem lehet rosszalni. A család szempontjából azonban föltétlenül megkívánandó, hogy az anya otthon maradjon s végezze azon házkörüli teendőket, gyermeknevelést stb., melyekre természetszerűleg rendeltetett. Serdült gyermekeknek egész-

séges fizikai fejlődésük szempontjából egyenesen jót tesz a napsütéses, szabad levegőn, játszva végezhető kisegítő gazdasági munka, amelyre alkalmaztatnak. Nemcsak azért, hogy megszokják a munkát s eltanulják azok végzésének technikáját, hanem azért is, hogy családi felügyelet mellett megszokják a saját keresetükkel való egyszerű gazdálkodást s ezzel hozzájárulhassanak a család eltartásához, melyre a családfő egyedül, az amúgy is alulértékelt munkájával teljesen képtelen. Ha egy öttagú család évi keresetét 4—500 P-ben tételezzük fel, akkor ebből az egyes családtagok havi összkiadásának fedezésére 6—10 P esik. Ezen összeg pedig a legszükségesebb táplálkozásra sem elég. A lakás, ruha stb. kiadások teljesen fedezetlenül vannak már évek óta. A mezőgazdasági munkásság teljes jövedelmének odafordítása révén sem képes családjának még kalória-szükségletét sem fedezni. Általánosító becslés szerint a mezőgazdasági munkásság kalória-fogyasztása személyenként 1400—2000 között ingadozik. Mindenesetre több nyáron, mint télen. Ekkép nemcsak a keresők nem kapják meg a nehéz munkájuk végzéséhez szükséges kalória-mennyiséget, hanem a családtagok rendszeres éhezése s az ennek következtében fellépő «Unterernährung» (rossztápláltság) már-már általános jelenség a magyar falun. Hogy az ilyen család egészségügyi képe mit mutat, arról a későbbi fejezetekben módunkban lesz beszámolni.

A magyar munkás igénytelenségét tekintve, azt mondhatjuk, — ők is azt mondják — hogy még az 1928-as kereseti viszonyok is gondtalan megélhetést biztosítottak számukra, sőt sok — ha volt 1—2 hold földesckéje, mely a kenyeret, burgonyát stb. *megtermelte* — még félre is tett. Ezzel szemben 1933-ban a vázolt viszonyok következtében már azok a munkáscsaládok is nagy nyomorba kerültek, melyek nem panaszkodhattak a munkanélküliségről. Télen például a favágók a Mátrában napi 80 fillért

kerestek, a lehető legnehezebb munkával. Ez a pár fillér talán még magának a munkásnak sem volt elég, miből élhetett a 6—8 tagú család? Nem színes kép, hanem mélyen fájdalmas realizmus az, melyet erről szólva bevezetésül mondtunk. De nemcsak hogy nem táplálkoznak, hanem ruhájuk, fűtőanyaguk sincs. Falusi tanítók előtt már nem ismeretlen dolog, hogy az iskolából késő ősszel elmaradt gyermeket az első tavaszi napon véznán, didegve, mezítlábasan azzal hozza az anyja iskolába, hogy : kérem, ne tessék haragudni, de a gyermekemnek nem volt ruhája. Ha télen benyitunk ilyen portára, azt gondolhatnánk, hogy lakatlanok : az életnek semmi nyoma, ha rájuk nyitjuk az ajtót infernális képek tárulnak elénk, miközben a párnák közül lézengve, vacogva előmászna.

Síralmas állapot az, melyben a mezőgazdasági munkásság az alulértékelt munkája következtében élni kényszerül. Amíg az ipari munkásság viszonyaiban mindinkább felfedezhető a szociális belátásból fakadó javulás, addig a mezőgazdasági munkásság helyzetével még mindig nem foglalkoztak abból a szempontból, hogy élete és családjának élete, ha nem is gondtalan, de legalább is emberi élet lehessen. Ez nemcsak szubjektív kívánság, hanem objektív szükségesség is, melynek a végzett munkára való kihatása ma már vitathatatlan. Tehát a munka méltó honorálása nemcsak gazdasági szükségesség, hanem társadalomerkölcsi követelmény is. A munkás érzés- és gondolatvilágával van összekötve a család, amelyért dolgozik. Nem végezhet jó munkát akkor, ha tudja, hogy a legnagyobb erőfeszítéssel sem lesz képes annyit keresni, hogy családjának eltartása ezzel biztosítva legyen. Nem végezhet jó munkát, ha munkája közben családjá nagy nélkülözésére kell gondolnia : ha munka után nem gondtalan gyermekkacagás és redőtlen homlokú anya fogadja, hanem a bizonytalanság, rossz ellátás, betegség csapja meg beléptekor és kíséri vissza a munkahelyre.

A munkásnak családi bért kell kapnia, mondjuk olyan módon, mint azt Franciaországban a családvédelmi pénztárak (Caisse de compensation des allocations familiales) lehetővé teszik. A munkaadók a kifizetett munkabérek után ezeknek 2—3%-át fizetik be ebbe a kasszába s innen kapják a munkások a családi pótlékszerű munkaadói hozzájárulásokat a család eltartásához. A francia munkaadók meg vannak győződve arról, hogy ez a munkabértöbblet föltétlenül megtérül a lelkiismerettel végzett munkán.

Ha a mezőgazdasági munkásság sorsát összehasonlítjuk az ipari munkásság viszonyaival, úgy kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy amíg az ipari munkásság részére nehéz napokat csak a tulajdonképpeni munkanélküliség jelent — mert ezen kívül, ha szűkösen is, de elsőrendű életfeltételei biztosítva vannak, sőt a szervezett munkásság már majdnem a normális életstandard síkjára került — addig a falvak és tanyák népe, a mezőgazdasági munkásság számára a legerősebb fizikai munka is alig tudja biztosítani a pusztá életet és a legszükségesebb szociális támogatást is nélkülözni kényszerülnek. Milyen nagyon tévednek azok, akik a mezőgazdasági munkásság sorsát másodrangú szociológiai problémának deklarálják, pusztán csak azért, mert a mezőgazdaságban a népesség fele önálló, míg az egyéb termelési ágakban az önállók aránya az alkalmazottakhoz viszonyítva, legfeljebb egyharmad. A rideg statisztikának ez az üres relációnélküli konzekvenciája tette lehetővé, hogy a szociális jogalkotás terén a mezőgazdasági munkásság érdeke háttérbe szorult az ipari munkássággal szemben. Másik okul a vidék nehezen hozzáférhető voltát tekinthetjük a szakirodalom és a gyakorlati szociálpolitika számára. Végül a korviszonyokat figyelembe véve, a mezőgazdasági munkásság háttérbe szorulásának legfigyelembeveendőbb oka gazdaságpolitikai szervezetlenségéből fakad. Csodálatos

dolog, hogy a mezőgazdaság, vagy helyesebben a parasztság, egy a világháborút követő ciklust kivéve, egyáltalán nem rendelkezett hivatásbeli exponensekkel a törvényhozásban s ekkép sorsa irányításában legfeljebb a laikus jóakaratra volt kénytelen támaszkodni. Nagy várakozással tekint a magyar falu az új rendiség mindinkább közelébe jutó eszméje felé. Nagy szabadítót lát benne, mely meg fogja oldani problémáit és hivatásbeli exponensei révén kellő módon tudja majd képviseltetni érdekeit a munkajog új kodifikációjában, mikor majd ezáltal a társadalomban elnyeri azt a helyet, mely a termelés egyetemes folyamatából ránehezedő munkarésznek méltányosság szempontjából megfelel.

Ekkép szervezettség után kiált a magyar falu. De nem gondol olyan bürokráciára, melynek nem kis része volt abban, hogy a dolgok idáig jutottak, mely aktahegyek mögé barrikádozta el magát az életnek talán szokatlan, újkori hullámverése előtt. A keresztény munkajog kodifikációjának empirisztikus alapon nagy elascitású gyakorlati megvalósíthatás elgondolása szerint, a való élethez alkalmazkodva kell megtörténnie. Ezért van a szociális munka egész területén inkább gyakorlati megfigyelőkre szükség, mint teoretikusokra, akik mintegy első kézből kapják a problémákat, melyeket meg kell oldaniok. Minden dogmatizmus és nehézkesség nélkül, a pillanatszülte helyzethez való gyors alkalmazkodás kell, hogy szempontul szolgáljon a szociálpolitikában. Ma már nem vallhatja magát a politika az egzigenciák kizárólagos tudományának, mert sokkal inkább áll ez a gyorsan előnyomuló szociális tudományokra.

A mezőgazdasági munkásság jogviszonyainak rendezésében nagy szerep vár a mezőgazdasági kamarák munkájára. Ez tekinthető alapnak, melyen egy korviszonyoknak megfelelő reformmunka felépülhet. Az agrárszociálpolitika eminens feladata volna a mezőgazdasági kamarák

keretében a munkásérdekeltségek funkcionálisabb kiépítése addig is, amíg az új munkajog megszületik. A mezőgazdasági kamarák keretében működnek ugyan munkásszakszervezetek, de ezek tagjainak száma csak egyötödét képezi a kamarai tagok számának. Így természetesen a munkásság képviselője csak formális jellegű és az érdekeit érintő dolgokba eredményesen való beleszólhatása nagyon is vitatható. Helyes dolog volna képviselőjük arányát a paritás magasságáig felhozni, úgy hogy szavazategyenlőség esetén, mondjuk egy szakképzett, jogi diplomával rendelkező és kellő szociális képesítésű kamarai bíró döntene. Ehhez hasonló szervezetet hívott létre az 1923. évi XXV. t.-c., mely közigazgatási járasként módot ad arra, hogy munkaadókból és munkásokból alkotott bizottságok szerveztessenek a minimális bérek helyi megállapítására. Sajnos azonban, hogy ezek csak a földművelésügyi miniszter felhatalmazása alapján és csak konkrét esetekben működhetnek s állandó ellenőrző joguk nincs. A vázolt elgondolások és a háború után elindult, de megakadt törvényhozási intézkedések figyelembevételével egy olyan fokozatos szerv létesítésére is gondolhatnánk, mely az egyes községekig nyúlna le s a munkásság érdekeit képviselné. Ekkép létrejönne egy bizonyos tekintetben hierarchikus szervezet, amely, mondjuk, a rendiségnek a mezőgazdaságra vonatkozó részét segítené kiépíteni, illetőleg ennek útjait egyengetné.

A korporációs rendszer organikus felépítést hozna a termelés folyamatába és ezáltal eltűnne nemcsak az egyes termelési ágak diktatórikus kiváltsága, hanem az egyes termelési ágakon belül a termelésben résztvevő tényezők jövedelmi részesedésének kirívó aránytalansága. Nem a tőke állna szemben a munkával s a munkás nem mint egyén kényszerülne munkaerejét a munkapiac alakulása szerint értékesíteni, hanem egyenlő erejű és egyenlő gazdasági tekintélyű korporációk állnának, mint tárgyaló

felek, egymással szemben. Nem diktálna az egyik és nem elégedetlenkedne a másik, hanem érdekeik összehangolásával olyan eredőt kapnának, amely a harmonikus emberi munka természettörvényszerű útjaira segítené vissza az emberiséget. A munkásérdekeltségek tárgyalnának az üzemekkel és bizonyos államhatalmi ellenőrzés, illetőleg jóváhagyás mellett egyes vidékenként és üzemáganként kollektív szerződéseket kötnének, melyek aztán a mezőgazdasági munkásnak a jövedelemből olyan bért állapíthatna meg, mely a szociális osztó igazságnak megfelel, lehetővé téve ezáltal a biztos családi megélhetést, a szorgalmas embernek a gyarapodást és az önálló egzisztencia megalapíthatását.

A szociális bérviszonyok újra lehetővé fogják tenni a helyes társadalmi, illetőleg gazdasági fluktuációt: a lusta, tehetségtelen és könnyelmű elszegényedik s a szorgalmas, iparkodó vagyont szerez. Föltétlenül lehetővé kell tenni, hogy az emberi szorgalom, iparkodás meghozhassa a maga jól megérdemelt gyümölcseit s ennek komoly lehetősége nemesítőleg hathasson a társadalom erkölcsi felfogására. Érdekes megfigyelni egy-egy falu történetében az egyes családok gazdasági fluktuációját. Régi, kiegyensúlyozott gazdasági életben, mikor még kizárólag az egyén iparkodásán múltott a gazdasági gyarapodás, 3—4—5 generáció után csaknem következetesen gazdát cserélt a családi földbirtok. Akiknek elődei még birtokosok voltak, késő utódai már esetleg napszámos sorsban élnek és viszont, az iparkodás és munkakedv fluktuációja szerint. Persze, a régi, kiegyensúlyozott gazdasági élet ezen kíváncsi szimptomája nem állhat ugyanúgy a mai körviszonyokra, amikor az elszegényedés mesterséges erők közrejátszása folytán következett be. Az agrárszociálpolitikának tehát az eddigi tárgyalásaink alapulvételével két irányelvvel kell rendelkeznie, miután a mezőgazdaság jövedelmezősége biztosítva van. Első *a termelésből fakadó jövedelem*

arányosítása a termelő tényezők között. Másik a *szociális bér*, mely az egyszerű megélhetésen felül esetleg az önálló egzisztencia megalapítását is lehetővé teszi.

3. *Reflexiók a telepítéssel kapcsolatban.*

Albrecht királyi herceg a Magyar Tudományos Akadémián a telepítésről s azok problémáiról tartott előadását¹ ezekkel a szavakkal kezdte: «A telepítés időszerűsége felől nyomasztó gazdasági válság idején talán megoszlanak a vélemények, de a telepítés szükségszerűségét — nemcsak a mezőgazdaság, hanem az egész közgazdasági s a nemzet jövője szempontjából — mindenki elismeri». Előadásából szinte drámai erővel tör felénk a gondolat, hogy a telepítés, melynek története egy volt a magyarság történetével, szintén azoknak a problémáknak sokaságát növelte, amelyek sötétlő drapériával vonják be lassan a jövő egét. Nemcsak a gazdasági élet fluktuációja akadt meg, hanem mai megítélés szerint, ennek reorganizálására is alig lehet gondolni. A gazdasági élet olyan kuszáltságokat mutat, melyben sokszor a jószándékú intézkedések sem érhetik el a kívánt eredményt. A gazdasági politika ma az egész világon közgazdasági machinációk játékszere, mely rendelkezik olyan eszközökkel, hogy esetleg a jóhiszemű kormányhatalmakat is a maga kocsija elé fogja. Jellemző esete ennek a Roosevelt-i ezüst politika, ahol nem lehet megítélni, hogy ebben mennyi az őszinte farmersegítési készség és mennyi a spekulánsok kendőzött érdeke, melyről ma még a legbizalmasabb körökben sem beszélnek. S ki tudja, hogy a magyar telepítési mozgalom mögött is nem-e agent provocateur-ök állnak. Mindenesetre gyanús körülmény

¹ A Magyar Tudományos Akadémián 1933 április 30-án tartott előadás.

52 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

az, hogy bankérdekeltségek is ki-kibukkannak a problémák kavargásában. A telepítést ma mindenestre más körülmények sürgetik, mint az 1920-as földreformot.

Mikor a kapitalizmus mesterséges árpolitikája és a gazdasági életben mutatkozó egyébirányú romboló tényezők alapján rendítették meg a mezőgazdaságot s a földmunkásság pauperizmusához, munkanélküliségéhez vezettek, az ebből fakadó gazdasági, illetőleg társadalmi feszültséget úgy gondolták nagy rövidlátással levezetni, hogy ezeknek a szerencsétleneknek egyszerűen földet osztottak ki. A nagybirtokok, melyeknek birtoktestéből a parcellázás történt, maguk is kedvezően fogadták a gondolatot, mert ezáltal — mivel többé-kevésbbé maguk jelölhették ki a fölparcellázandó területet — könnyen megszabadulhattak az egész birtoktestnek amúgy is tehert jelentő részétől s a vételárból könnyen szanálhatták üzemeiket, vagy azokból hasznos beruházásokat végezhettek. Tehát a mezőgazdasági proletáriátus egy része földhöz jutott jó drágán, sokszor fél napi járásnyira lakhelyétől és rendszerint gyenge minőségű talajon. A vételárat évenként törlesztő részletekre osztották fel, melyet a termés betakarítása után kell a községi előljárásnál befizetni. Ehhez jön az adó, valamint a bankkamat, ha a földet mindjárt meg is terhelte az ambiciózus új tulajdonos. Hogy csak hozzávetőleges képet is alkothassunk egy ilyen gazdaságról, az adatok beszerzése után az alábbi kimutatást állítottuk össze :

A kapott parcella területe : 5 magyar hold.

1933. évi hozadéka :

Szemes terményben 34 q 316.— P

Takarmányfélékben 40 q 92·50 «

Jószágszaporulat 6 drb 74·23 «

A gazdaság bruttó hozama 482·73 P 100%

II. AGRÁRSZOCIÁLPOPITIKAI VONATKOZÁS 53

Üzemköltségek :

Takarmányozás, vetőmag.....	132—	P	27·4%
Gazd. kiad. (cséplés stb.).....	46·40	«	9·6%
Törlesztő részlet	205·20	«	} 57·1%
Adók	70·35	«	
Összesen :	453·95	P	94·1%
Üzemi tiszta haszon	28·78	«	5·9%
Összesen :	482·73	P	100%

Ebből az összeállításból világosan megérthetjük azt, hogy az 1920-as földbirtokreform következtében kapott földektől miért iparkodtak szabadulni bármilyen áron a «megsegítették». Hivatalos statisztika szerint ma már a földeknek 50%-a sincs eredeti igénylők kezén. Soknak közülük még a saját földecskéjét, vagy ennek nagy részét is magával vitte a «szociális belátásból» kapott földtől való szabadulás. Nincs a világon üzem, mely a nyers-hozamot terhelő 94%-os termelési költség mellett rentábilis lehetne. Ilyen megterhelést talán még a tőkegazdálkodás szabályai szerint berendezett kapitalista gyáripár sem bírna el.

Egy másik nem kívánatos velejárója volt a földosztásnak, hogy a kapott föld megmunkálása teljesen lekötötte a család munkaerejét, úgy hogy még a nap-számos munkavállalással sem segíthettek magukon az új gazdák. A gazdasági felszerelések és szükséges igaerő hiányában természetesen nem tudták rendesen munkálni a földet. Rendszerint két fejőstehénnel szántanak és vetnek s így a kellő megmunkálás hiányában a terméseredmény fokozatos rosszabbodásával is számolniuk kell, úgy hogy nemcsak a törlesztő részletek megállapításánál feltételezett terményár, hanem a terméshozam sem alult az elméleti számítások szerint. Szinte nem is merjük érinteni azon «proletárföldek» tulajdonosainak sorsát, akik

54 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

nagy nekibuzdulásukban hitellel rendezték be gazdaságukat. Mint az előbbieken kimutattuk, a hitel még azon gazdasági üzemeket is tönkretette, melyek régi, erős, tapasztalt gazdaságok voltak. Ezt e helyen csak azért említjük, mert a szakirodalom ajánlata szerint a lebonnyolításra váró telepítést is hitelműveletek igénybevételével gondolják megoldani. Erre csak annyiban reflektálunk, amennyiben fölkerjük a hivatalos tényezőket, hogy mielőtt e kérdésben határoznának, föltétlenül iparkodjanak megismerni az erre vonatkozó és fájdalmas állapotokat mutató gyakorlatot.

Az 1920-as földbirtokreform gyakorlati «áldásai» fölött végzett meditáció alkalmas lehet arra, hogy értékes konzekvenciák levonására nyújtson alkalmat a jövő földbirtokpolitikája tekintetében. E téren átfogó, nagy szintézisekben nem lehet gondolkodni, különösen nem akkor, ha ezek pusztán csak elméleti számításokra támaszkodnak. Ma már teljes tárgyilagossággal lehet megállapítani, hogy a pusztán matematikai síkon keresztül vitt földreform nem egyéb, mint a gazdasági élet rendjének erőszakos megzavarása. Ezt mutatják nemcsak a hazai elégedetlenségek, hanem például Olaszország hasonló, bár lényegében eltérő, fascista földbirtokpolitikája, amely a földhözjutottak nem kis százalékát hajtotta át az Óceánon.

Az a földbirtokpolitika lesz helyes, mely organikus gazdasági célkitűzéseket végez s a megoldásra váró birtokreformot is így fogja fel. Helyes lesz az a telepítési politika, mely ezt a társadalmi megsegítés eredményének és nem *eszközének* tekinti. Nem a társadalom ellenes érzületfelhalmozódást akarja vele a huszonnegyedik órában likvidálni és a népesség jelentős részének a társadalmon kívül eső elemeit vele a nemzettesthez kötni, hanem általa az ember és emberi munka méltóságának megbecsüléseképpen, a mezőgazdaságban is önálló egziszten-

ciák keletkezésének lehetőségét akarja előmozdítani. Nem lehet egy országban sem helyes a társadalom funkcionálása, ha a mindenképpen való földosztás eszközhöz kell nyúlnia. Ez csak a munka anarchiájának és demoralizált-ságának szimptomája lehet. Az emberi munka és iparkodás alatt már olyan *szakadéknak* kell lenni, mely a munka és boldogulás organikus síkjára vissza nem találhat. Az emberi munka már nem jelent méltóságot és kiváltságot : ez a társadalom már csak a koldusinflációnak kedvez. Dolgozni senki sem akar, csak a tenyerét tartja arcátlanul. Szemében ott ül a néma beszéd : ha nem adod a felét, elveszem az egészet. Ez a társadalom már nem fog építeni soha, csak felhasználni. Saját életerejét fogyasztja s bamba, örömnélküli tengődésben várja, hogy eltemesse a történelem finoman hulló homokja.

Nem szabad volna megengedni, hogy a forradalmak fertője után is folytatódjon az emberi munka demoralizálódása. A történelem nagy tisztító viharai után egy új, egy őszintébb, egy keresztényibb lelkiség van kialakulóban : nem szabad megengedni, hogy ez észrevétlenül haladjon el a gazdasági élet fölött. Az emberi munka útjait is erre kell vezetni, hogy ezzel ne csak szelleme kapjon új értelmezést, hanem értékelése is az új szellem intenciói szerint történjék, hogy egész egyetemében eljuthasson arra a magaslatra, mely természettörvényszerű hivatásának megfelel. «Arcod verejtékével eszed kenyered.» Jó, felemelő tudat, mondhatnánk kozmikus vágy verejtékezni s a fönséges isteni világterv szolgáltatásban téglának lenni, de képromboló megbántása a nagy Elrendezőnek a «kenyér» elvonása, meg nem adása s ezáltal a munka demoralizálása. Nem földet kell osztani, hanem olyan jövedelempolitikát követni, mely az emberi iparkodás számára olyan kereseti lehetőségeket teremti, amely lehetővé teszi a föld megszerzését minden mester-séges (tehát kétes értékű) megsegítés nélkül is. Ezért

mondottuk azt, hogy a telepítésnek *eredménynek* kell lenni: egy szorgalmas, iparkodó, kellőleg értékelt emberi munka eredményének.

Ha pálcát is kell törnünk az 1920-as földreform gyakorlati kivitele fölött, azért mégis elismerés illeti azokat, akik ezt tető alá hozták, mert munkájukat bölcs mérséklet jellemezte. Mondhatnánk úgy is, hogy ezzel mintegy főpróbáját alkották meg annak a programnak, mely agyukban még megvalósításra várt. Ezáltal módot akartak adni a gyakorlati konzekvenciák levonására ate tekintetben, hogy milyen hatások fogják követni majd azt az általános és nagyobb koncepciójú földreformot, mellyel Magyarország a világháborúig csaknem mint utolsó adós maradt. Másfél évtized mult el azóta, hogy a földosztás varázsa új tüzeket gyújtott a vidék szemében s ez a másfél évtized elég volt arra, hogy a magyar paraszt megmutassa nagy-nagy földszeretetét, megmutassa, hogy rabszolgája tud lenni a földnek még akkor is, ha csak annyi haszna van belőle, hogy magáénak mondhatja, megmutassa, hogy csak az utolsó porbahullás tudja csak kezéből kivenni a kaszát. És ez másfél évtized mulva teljesen rajta kívülálló okokból bekövetkezett, egyúttal módot adva arra, hogy a jövő földbirtokpolitikája tekintetében sok értékes megfigyelésre nyújtson alkalmat. Nagy általánosságban negatív és pozitív feltételek kategóriáit állíthatjuk fel, amelyek egy körültekintő telepítés kiindulásai lehetnek.

Lényeges negatívum, hogy a telepítés lebonyolítása nem lehet *hitelrendszerű*; nem csak azért, mert ez módot nyújt a könnyelmű vállalkozásra, hanem azért is mert — mint azt az előbbiekben kimutattuk — a mezőgazdaságban nem csak megindulni nem tudnak rentabilisen az üzemek, hanem még termelni sem. Még normális gazdasági viszonyok mellett is hiányzik a termésértékesítésből az a lehetőségbeli nyereségtöbblet, mely az

ipari termékek árkalkulációját jellemzi és az esetleges üzemi hitelek fedezésére szolgálhat. Elég csak a fenti táblázatra tekinteni, hogy elrettenjen a hitelrendszerű telepítésnek még a gondolatától is az, aki tud e számokból olvasni. Ezért a lebonyolító szervnek nemcsak, hogy hivatalos hitelt nem szabad kieszközölnie, hanem még a magánhitelek igénybevételéről is le kell beszélnie az új telepest. Csak tőke erejéhez mérten vásároljon földet az új telepes, amit később majd — de ismét csak készpénz ellenében történő vétellel — megnövelhet. Ekkép az adón kívül rendszeres tehertétel nem fog nehezedni az új gazdasági üzemre s így inséges esztendőben legfeljebb szűkösebben él a telepes, de nem kerülhet az eladósodás és így a gazdasági lehetetlenülés lejtőjére. Természetesen a komolyabb részét már nem is kell figyelmeztetni a hitel veszedelmes voltára, mert az intő példák, az 1920-as földreform «új földesurai» itt állnak előttünk.

Második negatívum, hogy a telepítés nem lehet *személyválogatás* nélküli. Veszedelmes dolog egyrészt hivatástalan, tehát kellő előképzettség nélküli, másrészt haszontalan dologkerülő embernek földet adni. Az egyik nem tudja mire vállalkozik: egész fizikai és lelki struktúrája alkalmatlan lehet esetleg arra, hogy pótolni tudja egy hosszú évszázadokra visszamenő tradíciókból fakadó erőknek a mezőgazdaságban föltétlen megkívánandó jelenlétét. A másik típus talán nagyon is jól tudja. Társadalomtörténeti tény, hogy minden társadalom kitermel magából bizonyos embersalakot, mely mindig nagy gondot okozott nemcsak a rendőrségnek, hanem az államigazgatásnak és a karitatív szellemű társadalomnak is. Ezek élelmességükben azok közé iparkodnak keveredni, akik bírják az emberiség könyörületes szívét, hogy munkanélkül megélhessenek. Az 1920-ban földhözjuttatottak jelentős százaléka tartozott ebbe a kategó-

riába. Jóformán mindent kapott és pár hónapig, vagy ha ügyesebb volt pár évig is gondtalan «földesúr» volt, mert nem veszíthetett semmit. Nem is akart mást, mint kihasználni egy helyzetet s abból egy ideig könnyelműen élni. Ezeknek száma munkanélküli korunkban ijesztő módon elszaporodott és ezek is az inség vámszedői lettek. Amíg egy öregedő, többgyermekes családapá szegyenkezve és hálálkodva fogadja el a segítséget, ugyanakkor az ilyen «under man» (Stoddard-i értelemben használjuk¹) prepotenciájával gyűlöletessé teszi a laikus által egy kalap alá vett egész munkanélküli osztályt. (Ma már van ilyen.) Mivel városban a rendőrségtől nem tudnak «dolgozni», előzönlik a vidéket. Naponta 15–20 megy át a falvakon és mesterkélt fellépésükkel részint megfélemlítik, részint megfélemlítik a vidék egyszerű népét. Ilyeneknek földet adni a legnagyobb társadalmi könnyelműség volna.

Helytelen földbirtokpolitika az is, amely a *minden-áron* való földhözjuttatást tűzi ki célul. Ennek gondolata mindig olyan visszás érzést kelt bennünk, mint mikor az amerikai modern biológia uniformizáló tendenciájáról hallunk. Nem lehet minden ember egyforma sem fizikai, sem lelki tekintetben. Talán éppen az élet sokszínűsége a teremtés egyik alapelve. Ne akarja senki megkontemínálni a Teremtő elgondolásait. Hasonlóképpen vagyunk a gazdasági életben is. Az emberek velük született képességeiknél fogva nem kivétel nélkül alkalmazsak arra, hogy önállóak legyenek, akár gazdasági, akár egyéb tekintetben. Ilyen például a gazdasági cseléd típusa. Ezek szintén nem jelentéktelen százalékat teszik azoknak, akiknek számára a földosztás csak megnehezítette az addigi elég jó megélhetést. Az ilyenek nem

¹ L. Stoddard: *The Revolt Against Civilization*. Ford.: Dr. Horváth Dániel. Budapest, 1931.

tudván a maguk és családjuk közvetlen eltartásáról gondoskodni, rászorulnak arra, hogy ezt mások végezzék el helyettük. Ennek ellenszolgáltatásaképpen azután egyéb emberi értékeikkel állnak mások rendelkezésére. Helyes etikai síkon ez a kiegyenlítődésem semmiképpen sem jelenthet az alkalmazott számára viszonylagosan rosszabb életfeltételeket mint mások számára, más vonatkozásban az önállóság. Ennek is mint minden emberi közötti viszonyoknak méltányosnak és arányosnak kell lenni és nem eshetik olyan túlzásokba, melyek egyrészt a kiszolgáltatottak kétségbeesztő pauperizmusához vezetnek, másrészt pedig az organizátortól akar pusztán hatalmi eszközökkel olyan juttatásokat kiereszokolni, melyek a munka és tőke viszonyának meg nem felelnek. Tehát az alkalmazottak számára is módot kell adni, hogy önállókká legyenek, de semmiképpen sem szabad jobban erőltetni ezt a mezőgazdaságban, mint ahogyan az más termelési ágakban történik. A mezőgazdaságban ma is 50% önálló, míg egyéb termelési ágakban legfeljebb csak egyharmad.¹ És úgy gondoljuk, hogy nem tévedünk, mikor ezt az ember struktúrájának megfelelő természettörvényszerű megnyilvánulásnak fogjuk fel és megfigyelésekre támaszkodva óvunk mindenkit az önállósítás túlzott propagálásától.

Miután az agrárpolitika vizsgálódásait az 1920-as földreform fölött elvégezte s megállapította azokat a körülményeket, melyeket a jövőben hasonló célkitűzéseknél föltétlenül kerülni kell, hozzá láthat ahhoz, hogy pozitív tényezők után kutasson, melyek alapulvételével tényleg elérni azt, ami ideális célja lehet, hogy t. i. a mezőgazdaság arra való népességet önálló életformába segítse s ezzel a nemzet legértékesebb elemének fölfrissítését szorgalmazza.

¹ Népszámlási adat.

Nem tudjuk eléggé hangsúlyozni, hogy úgy a telepítés, mint általában a kátyúba jutott egész gazdasági élet levegőhöz jutásának alfája, eredménnyel biztató alapkiindulása, csak és kizárólag egy keresztényi síkra visszavitt, szociális belátásból fakadó helyes *jövedelem-politika* lehet. Ez ma még talán szokatlanul hangzik és alkalmas lehet arra, hogy a kapitalizmus nagyjai érdekeik tusolgatása mellett bizalmatlanságot keltsenek még a jószándékú, de egyébként laikus közönségben is. Mert egy desperált kor hideg és üres bálványainak árnyékában jóleső megnyugvással hallja az olyan tekintélyekre való hivatkozást, akik látszólag a «dolce far niente» (az édes semmittevés) álláspontját hirdetik. Az átlagember veleszületett hajlamánál fogva hajlik a társadalmi determinizmus felé s jóleső megnyugvással akarja elhittetni magával, hogy a társadalmi élet, a társadalmi fejlődés nála nélkül is megy a maga útján, akkor is, ha ő csak mint csendes szemlélő veszi ki részét a társadalmi kérdések gomolygásából. «Radikális követelések a kérdés rendkívüli leegyszerűsítésén alapszanak» — mondja egy svéd közgazdász. És ezt a dogmatikus megállapítást elégnek tartják ahhoz, hogy a kapitalizmus gazdasági alapelveihez való és revideáló tendenciájú minden közéletet a gazdasági élet nyugalma szempontjából veszedelmesnek jelentsenek ki. Kérdés, hogy mikor a «rendkívüli leegyszerűsítéstől» fél, nem e az üres, de jól kama-tozó dogmatizmus bálványait takargatja, amelyek nem bírják el a gazdasági élet józan egyszeregyét. Az idézett megállapítás tarthatatlanságától eltekintve a mi tételünket is támogatja, hogy t. i. korunk betegségei a civilizáció összetettségéből, az ember formáló és alakító erejét meghaladó túlméretezettségéből fakadnak. Ha végre látni akarjuk a fától az erdőt, akkor föltétlenül «radikális követelésekre» lesz szükség. Vissza kell kutatnunk e problémák gyökereig és az örök természeti törvények-

II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS 61

hez alkalmazkodva, empirisztikus alapon kell megépíteni a gazdasági élet normális útjait. Üres szócséplés remekbe faragott törvényi intézkedéseket hozni, hogy csak az vásárolhasson földet, akinek tradicionális hivatása a földművelés, ha a föld tényleges megszerzésének lehetőségei hiányoznak. Földbirtokpolitikai elgondolásoktól viszhangzik az ország. Minden második politikusknak van idevonatkozó, önállóan kidolgozott terve, melyek vidéki képviselőválasztásokon kerülnek elő szép szóvirágokkal részegítően felcicomázva. Hivatalos és irodalmi szakkörök egyaránt megegyeznek abban, hogy Magyarországon ma ez a legsürgősebb kérdés és iparkodnak is az utókor előtt már gyanakvó félelemmel gazolni magukat, hogy ők megtették mindent. Nagy ügybuzgalommal hordanak össze mindent a nagy birtokpolitika fenséges épületéhez: téglát, faanyagot, cserepet — csak az alapkövet nem hozza senki. Földbirtokpolitikáról beszélnek, mikor jövedelempolitikáról még nem hallott senki. Nem oldódna-e meg a föld problémája, ha a munka megfelelő értékelésével a munkás számára tőkegyűjtési lehetőségek állhatnának elő? Igazságos munkabér, mily kihatással volna a nagyvárosoknak a föld proletárjaiból rekrutálódott népsűrűségére? A szociális bér természetes úton megoldaná-e az egészséges települést? Ebben a három kérdőmondatban benne lehet az összes elvégzésre váró szociális munka esszenciális magva, amelynek gyakorlati megvalósítása fölöslegessé tenne minden kendőzött és őszinte fejtörést, minden ankétot és a modern reformtechnika összes bűvészkedéseit. Ezek a kérdések azok, melyeknek megvitatásáról, sőt megvalósításáról a vidék hallani szeretne. Igaz, hogy törvényes beavatkozás egzisztenciákat nem teremthet, de módjában áll helyes célkitűzésekkel a nincsteleneket hozzásegíteni, hogy saját erejükből tulajdont szerezhesenek és otthagya a banliók nyomorát, meleg tűzhely

körül rendes családot alapíthassanak. A munkás mai jövedelmi viszonyai kizárják a tőkegyűjtést s ezzel mintegy előre megakadályozzák, hogy földvásárlásoknál nagy tőkeerővel rendelkező idegenekkel szemben elsőbbséget tudjon magának biztosítani. Ezért kiált a keresztyén szociálpolitika igazságos bérért, mely kizárólagos előfeltétele annak, hogy a munkás tőkét gyűjtve, valóban meg is szerezhesse a földet. Ennek nagy társadalom-erkölcsi és gazdasági előnyét hangoztatja a Quadregésimo Anno is, mikor a világ vándorai, a földmunkásság nincstelenjei számára egzisztencia alapítási lehetőségek kilátásba helyezését szorgalmazza. «Szükséges, hogy családi vagyontól megtakaríthassanak, azt okos kezeléssel szaporíthassák, így a családi terheket könnyebben és gondtalanabban viselhessék és a bizonytalanságból, a valódi proletársorsból szabadulva, nemcsak az élet viszonyait megküzdhesse, hanem az a vigaszuk is meglegyen, hogy haláluk után övéikről valahogyan gondoskodva van».

Igy lesz a telepítés organikus processzus, a társadalmi megsegítés eredménye s nem elhibázott eszköze, melyet az ínség levezetésére szántak.

A telepítés problémája nemcsak magyar probléma, hanem világjelenség, mely a kapitalizmust intenzitásának lokális jelenségeként különféle imperatívuszokkal kíséri az egyes országokban. Németországban sokkal követelődőbb jelenség, mint nálunk s Magyarországon sokkal inkább az, mint a balkáni államokban. Általános jelenség lévén, tehát irodalma is magán viseli a nemzetköziség bélyegét. Mi más nép vagyunk, mint Európa többi nemzetei, tehát ezt a legősibb népességet érintő problémát semmiképpen sem szabad sablonnak tekinteni, hanem keresni kell olyan formát, amely a magyar nép faji jellegéből fakadó összes társadalmi vonatkozásoknak megfelel. A szakirodalom a különféle telepítési formák cél-

szerüségéről vitatkozik. Mindegyik formának nagy irodalmi anyaga van. Vannak, akik az *önálló telep* ideális voltát hangoztatják, mások a *tanya*- és *amerikai* rendszerű telepítésekre gondolnak. Ezek a kollektív jellegű telepítések apostolai. Ezeknek nagy nehézségekkel kell megküzdeniök, mert ideális és korszerű községeket akarnak elővarázsolni pusztaságokból, tökéletes egyéni és községi gazdasági berendezésekkel. Pénzügyi lebonyolítása már a mesével határos. Kollektív telepítési forma a *csoportos* telepítés, mely rendszerét tekintve a szovjet üzemekre emlékeztet, hol csoportosan és megosztatlanul közösen dolgoznak a munkáscsoportok. Ezek a telepítési formák magyar vonatkozásban számba sem jöhetnek. A magyar paraszt életberendezésének és egész valójának sokkal inkább az *egyéni* telepítés felel meg, mely a *csatlakozó* telepek formájába sorozható be. Itt a már meglevő falu vagy tanya telepeihez csatlakoznának az új telepek. Reméljük, hogy mire a kérdés a gyakorlati megvalósítás stádiumába kerül, a kollektív gondolat végkép elesik és az egyéni telepítés lesz majd az irányító szerv feladata olyképpen, hogy az egyén számára — ki az odatelepüléskor csak kisebb darab földet tud majd megvenni (készpénzért !!!) — a terjeszkedési lehetőségek adva legyenek.

Az ilyen telepítési rendszer a telepítő szervek számára sem jelent szerkezeti túlterheltséget, mert nagy általánosságban mintegy nyilvántartó és irányító hivatal lesz s legfontosabb feladata a tanácsadásban fog megnyilvánulni. Nem kell majd műszaki, pénzügyi, közigazgatási stb. univerzális képességekkel rendelkeznie, nem lesz hivatása az egyéniség pótlása, hanem csak annak segítése, célbairányítása. Ugyancsak gyakorlati tapasztalatokra támaszkodunk, mikor a telepítéssel kapcsolatban életre hívandó szerv hivatalos jellegét, érdektelenségét és nagy szociális ráneveltségét kívánjuk a fenti, nagyobb-

64 II. AGRÁRSZOCIÁLPOLITIKAI VONATKOZÁS

bára bürokratikus jellegű funkciók helyett kihangsúlyozni.

Miután a föld megszerzésének erkölcsi és anyagi lehetőségeit biztosítottuk s a telepítési formák közül a korviszonyoknak legmegfelelőbbet az új telepes szempontjából számbajöhető feltételek figyelembevételével kidolgoztuk, akkor gondolhatunk a kapcsolatos törvényhozói intézkedések megtételére. Ezek az intézkedések, eltekintve attól, hogy a telepítés egységes célbairányítására is kiterjednek, már az egész parasztság sorsát felölelő birtokpolitikai elindulások lehetnek. Fontos fejezetei lesznek majd a meghozandó törvénynek a föld megszerzésére, továbbadására, megterhelésére, öröklésére vonatkozó szabályozások. Remélhetőleg ez a törvény fogja az ú. n. paraszthitbizomány társadalompolitikailag oly fontos intézményét is nagy körültekintéssel megalkotni.

III.

Szociálhigiene és a magyar vidék.

A tévutakon járó újkori civilizáció ma már szinte nem is problémákat dob fel, hanem egyenesen magát az életet teszi problematikussá. Szükségképpen folyománya ez annak a nagy szellemi eltévelyedésnek, amelynek egyetlen célja volt: olyan merőben külső társadalmi életberendezést létrehozni, amely — e rendszer tudományos felfogása szerint — képes lesz majd boldoggá tenni az embert. Tagadhatatlan, hogy a külső fejlődés mérőföldes léptekkel halad előre s a civilizáció szinte lélegzetelállító dolgokat produkál. De a nagy törtetésben, a raffinált szellemi küzdelmekben valahogy elsikkadt az *ember*, akiért pedig az egész kataklizma megindult: «Das Individuum ist aufgelöst in Funktion.» (Jaspers.) Késésgbeejtő társadalomlelkületű szétesésnek kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy a civilizáció törtető lázában lihegő ember észrevegye, hogy valami nincs rendben, hogy az organizmus mégsem mechanizmus, hogy a személyiségnek az anyagtól független dimenziói vannak, melyek csak egészen más koordináta rendszerben mérhetők. A lelkületi tönkrementést természetesen nyomon kísérte az agyonhajszolt ember fiziológiai értékcsökkenése, a fajok elszegényedése is. Bár a civilizáció sokaktól csodálva eljutott a tudomány felhőkarcolóira, de megrokkant derékkel, üres lélekkel, kifosztva lent hagyta az embert. S korunknak jutott az a drámai feladat, hogy szemtanui, fájdalomhordozói legyünk egy rettenetes kiábrándulásnak, melybe

az ember százötven év pszichológiai tévedéseit sűrítette bele. Az emberiség ma már mohón keres intézmények után, melyektől félig kiégett, maradék életének konserválását reméli. Végzsűkség hozta létre az egész kultúrvilágon meginduló azon állami vagy társadalmi mozgalmakat, melyek három főkategóriában csoportosulva a materiális elvű gazdasági rendszerben az embervédelmet s az emberi érték támogatását tűzték zászlójukra.

Az *általános szociális profilaxis* a megelőzés szempontjából indul ki s a munkásság munkaterületére, környezetére iparkodik behatolni s ott olyan berendezéseket és intézményeket létesíteni, melyek segítségével az emberi életfeltételek és a munkahelyek egészségvédelmi biztonsága megőrizhetők lesznek.

A megelőző egészségvédelmi munkának a mezőgazdaság nem ad nagy feladatokat. A mezőgazdasági munka természeténél fogva olyan jellegű, amely nemcsak hogy az emberi egészséget nem veszélyezteti, hanem az egészséges szervezetre való kedvező befolyása el sem vitatható. A mezőgazdasági munkás csaknem állandóan szabadlevegőn, napfényben végzi a munkát és az Isten szabad ege alatt sehol sem leselkednek rá munkaközben azon átkos kórok, melyek például az ipari munkásság sorait tizedelik.

A *szociálhigiéné* orvosi szempontból figyeli a veszélyeztetett vagy már kikezdett egészséget s a fejlődő orvostudomány elért eredményeit iparkodik értékesíteni a népvédelem szolgálatában.

Legszélesebb területen mozog azonban a *szociálpolitikai prevenció*, melynek célkitűzései csaknem az egész társadalmi életet, illetőleg annak egészségbiztosítását felölelik s a főtörekvésük arra irányul, hogy a társadalom rászoruló tagjai életszükségletének emberhez méltó biztosítása elérhető legyen.

Ezek az intézmények ma már az egész kultúrvilágot

III. SZOCIÁLHIGIENE ÉS A MAGYAR VIDÉK 67

behálózzák s pár év óta hazánkban is megindultak az ezirányú beszervezések. A magyar egészségügyi szervek azonban távról sem mutatnak egységes elgondolás szerint való szervezeti felépítettségét. Rendszerint magán-tevékenységből más-más időben születtek meg a szociális gondozás egy-egy különálló területén. A Vörös Kereszt Egylet és más intézmények már régen működnek Magyarországon. Hasonlóképpen vannak nemibeteg- és tüdőgondozók. Az anya- és csecsemővédelem alapjai is le vannak rakva. Csak éppen az a hiba, hogy ez a sok nemes erő egymástól távol és függetlenül működven szétforgácsolódik és impozáns eredményeket felmutatni így képtelen. Van vidék, ahol megvan szervezve a csecsemővédelem, de nincs nemibeteggondozás. Ekkép amit a meglevő intézet a csecsemőhalandóság terén javít, az az egyéb területek gondozatlansága folytán tetemesen leromlik.

Másik hiánya az egészségvédelemnek Magyarországon az a körülmény, hogy a különféle egészségügyi területeken működő intézmények fokozatos kiterjesztéséről nem történik gondoskodás és így az egészségvédelem csak lokális jelenség. 1933-ig a csonkamagyarországi 3362 községből

anya- és csecsemővédelemmel el volt látva	385	község,
tuberkulózis dispensaire szolgálattal el volt látva	27	«
általános egészségvédelemmel el volt látva	96	«
Összesen	508	község.

Igy a 3362 községből, ha az anya- és csecsemővédelmet leszámítjuk, mely egyáltalán nem végez általános egészségügyi munkát és nincs kapcsolatban a népbeteg-

ségekkel, e szempontból 123 községet vehetünk ellátottnak. Ez pedig ilyen számok mellett alig vehető figyelembe.

Az első és csak a vidéket érintő szélesebbkörű szociálhigienikus munka az Országos Közegészségügyi Intézet történetével veszi kezdetét. Nem ugyan a saját erőnk-ből, hanem az ú. n. Rockefeller-alap segítségével az ország egyes vidékein egészségügyi járásokat szerveztek (6—7), melyeket aztán a helyi viszonyok figyelembevételével egészségügyi körzetekbe osztottak be, hová jól képzett védőnőket küldtek. Amint az alábbiakban ismertetni fogjuk bár anyagi nehézségekkel küzd, de rövid hat év alatt máris szép eredményeket ért el a dr. Johann Béla vezetése alatt álló Országos Közegészségügyi Intézet. Az intézet munkája két irányú: egyrészt tudományos intézeti munka, másrészt gyakorlati körzeti munka, melyet a védőnők látnak el kisebb-nagyobb orvosi segídettel. Az első körzetek beszervezését maga Steller Mária végezte fáradságot nem ismerő, missziós lélekkel. A szervezet tökéletes működése is neki köszönhető, mert nem elméletekből, nem felülről építették ki, hanem a vidék primitív viszonyaival dacolva szinte az ihletés szent tüzeben járta a falvakat, gyűjtötte megfigyeléseit, hogy ezáltal lehetővé tegye egy szinte tökéletesen működő egészségügyi szervezet kialakulását.

A körzetek ma még csaknem kizárólag szociálhigienikus munkát végeznek, bár a megfigyelések azt bizonyítják, hogy a védőnők mindgyakrabban vonatnak be szociálpolitikai természetű munkára is. Aki a vidék általános szociális viszonyaival tisztában van, az előtt ez a jelenség egyáltalán nem csodálatraméltó, mert nálunk, szemben a nyugati népek szociálhigienikus veszélyeztettségével, a szociálpolitikai prevenció szükségessége is nagy súllyal nyomul előtérbe.

Az egységesített vidéki szociális munkának minden

teoretizálástól és bürokráciától ment gyakorlati irányú célkitűzésekben kell feloldódnia, melyeknek két kiinduló alapháza lehet : *a család és az iskola*. Eredményes népvédelmi munka csak a családon keresztül lesz elérhető. A családból kell kiindulnia, mely mély aszfaltba ágyazott háttérül szolgál, mikor az egyént szociális megfigyeléseink térfelebe vonjuk. Ezért fog a falusi népvédelem egyelőre szebb eredményeket felmutathatni, mert itt még a család nagy általánosságban együtt van. Látjuk a családot együtt, környezettanulmányt végezhetünk és a családnak, mint a kiinduló szociális munka alapegységének ilyen szempontból való beállítása a kartotékozást is megkönnyíti. A családlátogatások segítségével ismerjük az egész család szociális helyzetét : egészségügyi életét, erkölcsi, gazdasági viszonyait. Tehát a szociális vonatkozások három legjelentősebb összetevőjét, melynek harmóniába állításából fog az új társadalom megszületni. Tehát minden szociális természetű népgondozásnak első és elegendhetetlen kívánalma a rendezett családi együttélés. Ahol ez nincs meg, ott először vissza kell vezetni az embereket a családba, mert addig minden szociális munka, mely a pusztá éhenhalástól való megmentésen kívül mást is tűz célul maga elé, csak elérhetetlen utópia marad.

Sajnos, ahol már atomizálódott és a társadalmi lehetetlenülés áldozata lett a család, ott már a szociális munkának is lényegesen nehezebb akadályokkal kell megküzdenie. Nélkülözni kénytelen a családi kapcsolatok kohézió erejéből fakadó olyan sajátságokat, melyek a társadalmi gondozás munkájának nagy könnyebbségére vannak. Család nélkül a szociális munkák hasonlítanak annak a homoklapátolónak erőfeszítéseéhez, aki egy homoktömeget magasabbra akarna hányni, holott az elég tapadó felülettel nem rendelkezvén, mindig visszahull lábai elé. Így a szociális munka mindig csak elindu-

lás, a veszély növekedésével együtt növvő nekifeszülés lesz anélkül, hogy a célbajutásra a legkevesebb reményt is táplálhatná. A család nélkülözhetetlen alapsejt, amely nélkül a kultúrfejlődésnek megfelelő közösségi élet él sem képzelhető.

Szinte lehetetlen volna kibogozni az újkor megindulásával a családi élet ellen vezetett merénylet komponenseit, mintha a szellemi alvilág teljes arzenáljával vonult volna fel ellene. A gazdasági romlás, az erkölcsök lazulása, a világháború után lábrakapott nyilvánossági láz mind-mind asszisztálni látszanak a nagy manőverhez. A család megtorpedózása kétségtelenül a polgári házasság intézményesítésével kezdődött. A családi tűzhely melege elvesztette nevelő hatását s kezd belefűlni a felvilágosodottnak mondott modern élet kloakájába. A család kezd alkalmatlanná válni a legszebb életmisszió, a gyermeknevelés betöltésére. A társadalmakon a gyermekszoba tragédiája morajlik keresztül. Az ifjúság siralmas helyzete is a család züllesztésében, az otthon fogalmának fakulásában van. A feldult családi élet viszi a bűn útjára a gyermekek óriási százalékát, akiknek lelkében természetesen már nem él a család, mint ideál s így nem lehetnek annak a nagyhorderejű kívánalmaknak munkásai, melyeket az államok új szociális elgondolásai tűztek a társadalom elé. Hollandiában (melyet nem lehet mostoha gazdasági viszonyokkal takargatni) 1919 és 1928 között 13.333 felbontott házasságból származott 25.747 gyermek lett a széthullott családi otthon számkivetetje. (Zandbergeni javítóintézet adatai.) A magyar statisztikai hivatal közlése szerint pedig például 1928-ban, 2461 felbontott házasságból 3258 gyermek származott. Ha ezt megszorozzuk a serdült kor eléréséhez szükséges évszámmal (mondjuk 16), átlag 48—50 ezerre tehető azok száma, akik a családi élet melegét nélkülözve, erkölcsi nevelés híján, talán az utcán nőnek fel. Így érthető Wets

gyermekbírónak az a tanulmánya, melyből kitűnik, hogy 100 bűnöző helga gyermek közül 73 otthon nélkül, illetve megromlott családi környezetben nől fel. Szinte hihetetlen dolog, hogy a rideg statisztika tetemrehívó számoszlopainak rávilágítása után akad akár neutrális világnézetű ember is, ki a polgári házasság áldásait továbbra is fenn akarná tartani. Az 1930-ban megtartott Nemzetközi Gyermekvédelmi Kongresszuson, az egyik határozati pont nyíltan állást foglal a családi élet elmélyítése mellett: «Támogatni kell minden olyan intézményt, vagy tevékenységet, mely a családi együtélést erősíti s a válást vagy különélést igyekszik meggátolni». Az új német alkotmány 119 §-a kimondja: «Die Ehe steht als Grundlage des Familienlebens und der Erhaltung und Vermehrung der Nation unter dem besondern Schutze der Verfassung. Sie beruht auf der beiden Geschlechter. Die Reinerhaltung, Gesundheit und sociale Förderung des Familie ist Aufgabe des States und der Gemeinden». Mikor már a magyar viszonyok is legalább hasonló eredményekkel dicsekedhetnek, mikor már a társadalom alapsejtje, a család erkölcsileg és világnézetileg körül lesz bástyázva a materialista, érzéki kultúrával szemben, csak akkor lesz értelme és jelentősége is csak akkor fog kiteljesülni az egészségvédelmi intézményeknek és intézkedéseknek. Sőt a gazdasági megsegítések sem érhetik el előbb kívánt hatásukat. A szociális gondozás csak a családon keresztül láthatja meg azokat a problémákat, melyek megoldásától a társadalom pszichikai és fizikai jobbrafordulását lehet várni.

Általános célgondolatunk egyetemességébe illesztve megkíséréljük a vidék egészségügyi életének felvázolását és gyakorlati megfigyeléseinkre támaszkodva igyekszünk fölfedni a problémákat.

A külföld és hazai szakirodalom nagy megdöbbenéssel igyekszik feltárni azt a cseppet sem lebecsülendő

jelenségkomplexumot, melyek a természetes szaporulat kétségbeejtő rosszabbodása következtében veszélyeztetik a társadalmakat. Ez a társadalmi és nem utolsó sorban kulturális veszélyeztettség azonban nemcsak a születések elmaradásában (az ú. n. egyke rendszerben) nyilvánul meg, hanem a tünet másik végletbe is átcsapva, a családok túlnépesedése folytán előálló faji elértéktelenedést vonhat maga után. És sajnos, ezektől a nemkívánatos tünetektől nem ment a magyar falu sem. Bár itt távolról sem olyan ijesztőek a viszonyok, mint Németországban vagy Amerikában; de tény az, hogy a fejlődő civilizációt nyomunkísérő eme jelenségek már bekopogtattak a magyar vidékre is. Az ország születési átlaga a békeévek 38—42‰-éhez képest állandó csökkenést mutat, a világháború után 1920-ban már 29·5‰-re esett, hogy a harmincas években még a 28‰-en is alul maradjon.¹

A változott viszonyok, a könnyebb élet keresése a gyermektől való tartózkodásra csábítja ma már a falvak egyszerű népét is. Bár itt még távolról sem olyan nagy a veszedelem, mint azt az alábbiakban látni fogjuk. Szórványjelenségek, melyek egyes vidékek elnéptelenedésében mutatkoznak, vagy az egyes falvakban elszórtan jelentkeznek. Azonban az okokat felkutatva és orvosolva minden reményünk meg lehet arra, hogy a nagyobb elharapódzását feltartóztathatjuk.

Nézzük most már ezek előrebecsátása után a magyar vidéki viszonyokat. Az őstermelési osztályban a férfiak 74·8% nő, a gazdasági cselédeknek 70%, míg egyéb foglalkozási ágakban, hol a civilizáció már nagyobb mértékben éreztette társadalom-erkölcsi romboló hatását, csak 56·8%.² A gazdasági cselédeknek az önálló őstermelőkhöz viszonyított visszaesése pusztán csak gazdasági

¹ A megfelelő népszámlálási adataiból vettük.

² A népszámlálás adatai.

okra vezethető vissza s megfigyeléseink azt bizonyítják, hogy ezek nem merik vállalni a család eltartási kötelezettségét, pedig a családalapításra, messze idegenben élve jobban rá lennének kényszerítve, mint a gazdafiúk, akik mégis otthon élhetnek. Magyar viszonylatban a házasság termékenység szempontjából a legnormálisabb állapotot az őstermelő anyák mutatják. A kisgazda osztályban egy házas nőre 4·1 gyermekszülés esik. A gazdasági cselédek, akik a szociális viszonyaikat tekintve, közel állnak a városi proletáriátushoz, már hajlanak a természetellenes nagy család felé (5·7), viszont az egyéb foglalkozási ágak konzekvensen egyébirányú társadalmi veszélyeztettségükhöz a természetellenes törpe család felé hajlanak (3·0). De ez a családonként számított 3 gyermek is a határonélők szaporaságának köszönhető. Tehát ezen szempontokból a magyar vidéket nem illeteti szemrehányás mai adottságai mellett. Ma még semmi okunk nem lehet arra, hogy a vidék természetes szaporulatának kérdésében pálcát törjünk föltte. Sőt az ott mutatkozó nagy-nagy szegénység és kilátástalan jövedelmi viszonyok figyelembevételével a magyar faj fennmaradásának és életképességének legreményteljesebb biztosítékai, akik a legnagyobb gond és nélkülözés árán is vállalni merik a családi életet és a gyermeket. Ennek a nemzeti szempontból is expanzív értékű sajátságának gazdaságilag is értékelt elismerése nem sokáig várthat magára. A magyar őslakosságban (egyes vidékeket leszámítva) olyan biológiai erőtartalék van, amelynek magárahagyatott lerombolódását tétlenül nézni nagy történelmi felelősséget is jelent.

Külföldi törvényhozások láthatólag kedveznek a normális gyermekszámú családoknak s ezek szociális védelmét a multhoz képest nagymértékben kiszélesítették. Sőt az érdekeltek önsegélyszerű megmozdulása is tapasztalható, amikor a többgyermekes családokat külön egye-

sületekbe, mintegy érdekszövetségbe iparkodtak tömöríteni, hogy így jogos kérelmüket a hátuk mögött felsorakoztatott tömegek súlyával is kikényszeríthessék. Frankfurtban már 1919-ben alkottak ilyen egyesületet, ezt követte 1920-ban Kölnben, Duisburgban és egyéb helyeken történő hasonló szervezkedés. 1931-ben Köln székhellyel létrehozták Országos Egyesületüket, mely ma már 28 tagegyesületet számlál. «Ihr Grundgedanke -- állapítja meg Muckermann -- ist Selbsthilfe aus grösster Not... Neben den materiellen Aufgabe haben die Bünde ideale Ziele. Sie sollen überall für die Familie eintreten. Aus Siechtum und Niedergang muss die Familie wider zum Mittelpunkt, des Volkslebens gemacht werden. Sie müssen den Kampf aufnehmen für die körperliche und seelische Erhaltung des Kindes und gegen Beschmutzung der Kinderseele.»

A családvédelemmel függ össze már a magyar vidéket is komolyabban érintő és a természetes szaporodás egyensúlyban tartásánál sokkal komplikáltabb jelenség : a csecsemőhalandóság, mely sok-sok évtizede dacol az ezirányú népvédelmi munkával. Vannak vidékek, ahol az elmúlt tíz év átlaga 37·6% volt (1932. évi e. ü. jelentés). Általában a csecsemőhalandóság vidékenként változik és elég tekintélyes eltéréseket mutat. Hullámozása 10·2--18·6% között ingadozik. Országos átlag 15·5%. A statisztika tehát elég könyörtelen. De nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt a kedvező körülményt, kissé biztató magyar vigaszt, hogy t. i. nálunk, szemben a külfölddel, a csecsemőhalandóság nem biológiai eredetű. A legprecízebb megfigyelések sem képesek a vidéken a lelki, nemi, idegbetegségeknek olyan nyomait felfedezni, amelyekre a csecsemőhalandóság visszavezethető volna. A falusi, különösen a helyben lakó kisgazdacsaládokban az örökléses alap minden defektustól menten teljesen egészséges és büszkén említhetjük, hogy olyan biológiai

erőtartalékot jelent nemzeti szempontból, mellyel a nyugati nemzetek nem rendelkeznek. Nagyobb a veszélyeztettsége a gazdaságilag nem önálló néprétegnek, summás munkásoknak s azoknak, akiket az önfentartási ösztönük a városokba űz : házi cselédek, ipari munkások. Mikor aztán ezek a civilizációval folytatott sajnálatos ismerkedés után falujukba visszatérnek, bizony már nagyon sok esetben magukban hozzák a «halál csiráit». Az egészségvédelemnek tehát elsősorban ezek izolálására kell törekednie, hogy a nagyobb arányú fertőzésnek lehetőségét már eleve megakadályozzuk. Ezen rendkívüli és szörványos esetektől eltekintve azonban tényként fogadhatjuk el, hogy a csecsemőhalandóságnak biológiai motívumoktól függetlenül csupán olyan szociális okai vannak, melyeket az alábbiakban iparkodunk csoportosítani.

Első komponensül a *női munka túlterhelése* ötlik szemünkbe. Vidéken a nő feladatköre ellátni a háztartást, jószágok gondozását, sőt még a mezei munkából is ki kell venni a részét. A szülés utolsó pillanatáig talpon van s végzi megerőltető munkáját, mely sokszor még koraszüléshez is vezet. Vidéken sokszor láthatunk új anyákat, akik már három nap mulva maguk mossák a szükséges fehérneműt s pár hét mulva hátukon viszik gyermekeiket a mezőre, hol vár rájuk az elvégzendő munka. A testi megerőltetéshez járulnak a gyors egymásutánban következő gyermekek. Megszokott dolog falun, hogy 10—12 hónapra újabb és újabb családi örömök következnek. Vannak anyák, akik 15—16 gyermeknek adtak életet, akik közül csak 2—3 él. Nem utolsó sorban kell említenünk a szegényes és *szakszerűtlen táplálkozást*, amely természetesen az újszülöttre is életveszéllyel jár. Nagy mértékben befolyásolja a csecsemőhalandóságot az anyák unintelligenciájából fakadó *szeretethiány*, amely a gyermekben csak terhet lát s különféle ártalmas szerek-

kel (mákonny, pálinka stb.) iparkodik a gyermek jelenlétét a maga számára elviselhetővé tenni. Volna még a sok ismert és eddig ismeretlen ok között a vidéki *szülőothonok* hiánya. A vidéki csecsemőhalandóság magas százalékának jelentős oka a szülőintézeteknek számukra nehéz hozzáférhetősége. A szülőintézet igénybevehetősége lehetőséget nyújtana arra, hogy a komplikáltabb esetekben is megmenthető legyen a gyermek. A székesfőváros 1933. évi közegészségügyi jelentéséből kitűnik, hogy itt az összes szülések 93·1%-a történt intézetben s csak 6·9%-a otthon. Sajnos, ennek a kimutatásnak még a fordítottját sem lehet a vidékről elmondani. Legborzalmasabb sors azonban a *törvénytelen viszonyból* született gyermekeknek jut, akiknek halálozási arányszáma a törvényes születésekhez képest megkétszereződik. Mielőtt 5 éves korát elérné, 31%-a meghal a törvénytelen gyermekeknek. Az a hányattatás, a szinte sehová sem tartozás és a kellő gondozás hiánya s bizony nagyon sokszor a büntetőtörvénykönyv paragrafusaiba ütköző cselekedetek azok, melyek a magas halálozási arányszámot előidézik. Ezeknél aztán már biológiai veszélyeztettségről is lehet beszélni, mert általában ezek azok, akiknek szülei már megfürödtek a város fertőzött levegőjében.

Miután az egészségvédelmi intézetek már ismerik a csecsemőhalandóság leglényegesebb összetevőit, remény lehet arra, hogy pár évi kitartó munkával máris eredmények fognak mutatkozni. A csecsemőhalandóságot is, mint a magyar falu egyéb problémáit is csak az egységesen felfogott általános szociális javítások lesznek képesek visszaszorítani.

A családvédelemmel függ össze egy agyonhallgatott kérdés, a falusi *lakáspolitiká*, amely egyike a legnagyobb veszélyeztettséget mutató jelenségeknek. Sokat olvashatunk ma a szakirodalomban tanulmányokat, melyek a

városi bérkaszánya rendszerekben egy elhibázott lakáspolitikai sajnálatos kinövéseit látják, de a falu kétségbeejtő lakásviszonyait, melyek ehhez hasonlóak vagy — túlzás nélkül állíthatjuk — még rosszabbak, nem veszi észre senki.

A házak egy építési rendszer szerint épülnek és maga a ház sohasem fejezi ki gazdája vagyoni viszonyait. Legfeljebb az utóbbi idők «proletár» házai árulják el félbenmaradottságukkal, vakolatlanságukkal vagy betapasztott ablakaikkal, hogy gazdájuk egy elhibázott föld-reformszülte új földesúr. A házak kizárólag vályogból épülnek, még a hegyvidéken is. Sok helyen látunk még zsúptetőket és nyitott tűzhelyeket. Az ablakok is még túlnyomólag lőrészerű nyílásokból állnak. Maga a lakás két szobából áll, melyek a konyha két oldalán nyílnak. Az utcára néző szoba az első «ház», ahogyan egymás között hívják, pusztán reprezentációs célokat szolgál. Ide vezetik be a vendéget, itt készíteneek neki fekvőhelyet, hivatalos közegek itt találnak asztalt, hol dolgaikat elkészítik. Ide kopogtat be ma, sajnos, mindgyakrabban a hivatlan vendég: a végrehajtó is. A család ezt sohasem használja, legfeljebb akkor jön be, mikor a szőlőt felkötözi a szoba gerendázatára, vagy a birsalmát helyezi el az almáriumon. A belső kisebb szobát lakják kizárólag. A szobák nagysága 4×5 , $3\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ méter. Sehol sincs alapadlózva, alapincézve, alátroszkázva, csap ünnepnapokkor szokták agyagos folyadékkal bemázolni a szobák földjét. Sok helyen bizony előfordul, hogy a fal mellett kívülről nőtt akácfa az ágy alatt dugja fel sápadtan kíváncsi hajtásait. Ősszel az ablakok közé homokot szórnak, hogy a hideg be ne jöjjön s van a falvakban sok olyan ablak, mely még nem volt nyitva. A kisebb, tehát lakott szobában rendszerint van két ágy, egy lóca, no meg az elmaradhatatlan búboskemence, ahol a család tagjai számra való

78 III. SZOCIÁLHIGIENE ÉS A MAGYAR VIDÉK

tekintet nélkül ruhástól húzzák meg magukat éjtszakára. Néha (nagyszülőkkel együtt) 12—14-en fekszenek a szó majdnem legszorosabb értelmében egymás hegyén-hátán, össze-vissza. Gyermekek a felnőttekkel, betegek az egészségesekkel. Münchenben találtak a hivatalos összeírás alkalmával 2124 lakást, melyben 34.483 ember élt, fele 14 éven alul. A magyar tüdőbeteg gondozó intézet család-látogatásainak adatai alapján 1931-ben a meglátogatott lakásoknak csak 35.3%-a volt tűrhető, 55.2%-ban pedig kimondottan rossz. A vidékről, mint annyi más szükség esetében, most sem készítettek statisztikát. De ennek ellenére tüzetes megfigyeléseink alapján merjük állítani, hogy falun még rosszabb állapotok vannak. Innen magyarázható a járványos megbetegedéseknek olyan ijesztő pusztítása.

A falusi ember szegényli a betegséget és mindent elkövet annak eltitkolására. Ebből magyarázható az a sajátságos vidéki jelenség, hogy mire egy megbetegedés napvilágra kerül, már az egész falu fertőzve van. A vidéki szociálhigiénikus célkitűzéseknek a legnagyobb munkát kétségtelenül a *fertőző betegségek* adják.

Megebetedettek száma az egyes egészségügyi járá-sokban :

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Típhus abd ...	101	52	211	506	123	117	9
Díphteria	34	10	171	89	33	66	46
Morbilli	—	125	321	272	324	246	13 ¹
Tuberculosis...	5019	938	5685	—	194	755	OTI

Ez a statisztika kiáltó bizonyága annak, hogy a fer-tőző betegségek mindig falun találnak olyan kedvező talajra, melyek segítségével könnyen eluralkodhatnak.

¹ Az O. K. I. idézett jelentésének adatai.

Ha megnézzük a fenti táblázatot, azt látjuk, hogy az előbbi egészségügyi járások járványos jellegű megbetegedéseire képest a 7. járás szinte hihetetlenül alacsony számokat mutat. De mindjárt megértjük ezt a jelenséget, ha megmondjuk, hogy ez a 7-es számú járás az Országos Közegészségügyi Intézet egyetlen városi körzete (Pécs város IV. kerülete). Ez világosan megmutatja, hogyha a fertőző betegségek ellen eredményesen akarunk küzdeni, először a falu életberendezésének megváltoztatására kell törekednünk. A legújabb járványtani kutatások megállapították, hogy a vidéki tömeges megbetegedéseknél a legfontosabb teendő nem a bacillusgazdákra irányított figyelem, hanem a kórokozók és gazdáik közötti egyensúlyi helyzet (endemia) elősegítése. Ez pedig a táplálkozási és lakásviszonyok javítása, egyszerűsítése és a tisztasági érzés fokozott ébrentartása révén érhető el. A járványok elleni küzdelemben kap kiemelkedő jelentőséget az assanálás. Az egészségügyi szervekkel együttműködő közigazgatási hatóságoknak a rendelkezésükre álló összes eszközökkel és teljes szigorral kell beleavatkozni a falusi lakosság lehetetlen életmódjába, akkor, ha ott jóakarátú felvilágosítás nem használ. A falusi házak tája, udvara, sőt maga a lakás is sok helyen egyenesen tenyésztelepe a kórokozóknak, melyek a járványok pusztításainak olyan veszedelmes méreteket adnak. Rá kell szoktatni a népet az egészséggondozásra s nagy szerepet kell biztosítani az egészségügyi népnevelésnek. Aki a vonatkozó viszonyokkal nincs tisztában, az előtt szinte elképzelhetetlen, hogy a védőnői intézmény család-, illetve lakáslátogatása mily fontossággal bír a falusi szociálhigiénében. A betegség visszaszorítására, vele szemben való védekezésre, kezelésre való kitanítás, a lappangó betegségeknek avatott szemmel való felfedezése és az ilyen betegek gyors elkülönítése mind-mind az egészségügyi védőnőre hárul. Ezeknek

figyelembevételével kellő súllyal emelhetjük ki a falusi rendszeres és intézményes egészségügyi szolgálat fontosságát, amelyet az ország egészére kiterjedőleg sürgősen meg kellene valósítani. A mai egészségügyi körzeteknek egy hibája van : hogy nagy kiterjedésű, egymástól távol levő és esős időjárások esetén szinte megközelíthetetlen falucsoportokat zár magába és így megnehezíti az intenzív munkát. Elég csak a hivatkozott védőnői jelentések szolgálati statisztikáját megtekintenünk, hogy megállapíthassuk a hibaforrást. Kisebb körzetek intenzív munkája lesz célravezető, melynek elősegítésére érdemes, hogy az ország maga is hozzon áldozatot népessége érdekében s ne akarjon, ha tekintélyes is, de intenzív munkára elégtelen, idegen anyagi fedezet révén megszabadulni az olyan nagyjelentőségű feladattól, melyet a néphigiéné jelent.

Ennek az intenzív szociálhigiénés mozgalomnak keretében kell aztán megoldani hazánknak a kultúrhaladás szempontjából oly régóta esedékes intézményt : a *községi kórházat*, hol a fertőzések elkülöníthetők lesznek anélkül, hogy akár a családnak, akár a községeknek az egyébként szükséges kórházi elhelyezéseknél nagyobb megterhelést jelentene. A betegek élelmezéséről a család maga gondoskodna. A községeknek sem jelentene a mostaninál nagyobb megterhelést, sőt a kórházi ápolási díjakból megtakarítást érhetne el ; és lenne egy szakszerű egészségügyi ház, hol a járásorvos is nagyobb könnyebbséggel végezhetné a rendeléseit. Alkalmas hely volna ez a szülések levezetésére. Mily nagy százalékkal csökkenne a fertőzések száma, mely az anyát és gyermeket egyaránt veszélyezteti. A bent fekvő betegek táplálása is ellenőrzés mellett történhetne. Ezek mind olyan elsőrendű követelmények, melyeknek parancsoló szavát s annak jelentőségét azok érzik legjobban, akik közelről látják azt a primitív légkört, amely a falut egészségügyi szempontból oly sötétre festi.

A vidék rossz egészségügyi viszonyainak másik komoly oka az észszerületlen és teljesen primitív táplálkozás. A fertőző betegségektől eltekintve az emésztőszervek megbetegedései vezetnek az O. K. I. 1932. évi kimutatásában. És ez a tünet táplálkozási viszonyaik megfigyelése után érthető is. Egyik vakációmát falun töltöttem, hol éppen akkor volt az aratás. Kimentünk a határba és néma csodálattal néztem a kaszák erős fárasztó lendítését és bámultam azt a szívósságot, mellyel a munkások az aratást végzik. Harangoztak: dél volt. Akácfa árnyékába húzódva elkezdtek ebédelni. A tarisznyából előkerült egy darab kenyér, pár darab zöldpaprika, só, nyers uborka és paradicsom. Nagyot húztak rá a vizeskorsóból és megvolt az ebéd. Felszörnyűködve kérdeztem: «Hogy bírják így a munkát?». «Nem baj az kérem — mondták ők —, kicsit lesoványodunk, de majd felhízuk a télen.» S ezt is alkalmam volt megfigyelni. Egy 4—5 tagú család két hét alatt egy 120 kg-os sertést meg-evett. Rossz volt nézni, amint a leszúrt, de még párolgó sertésnek nekiestek és ették a nyers húst. Nem ismerik az észszerű háztartást, a beosztást; akkor esznek leg-többet, mikor egész nap csak alszanak bent a lakásban. Ha valaki megróná őket életmódjukért, megsértődnének: hát még ezt is sajnálják a szegény embertől. A főzésről, a polgári konyháról pedig fogalmuk sincs. Sültet egész életükben nem esznek, a húst csak főzni tudják. Sok fáradtságba fog kerülni, amíg a népművelés odáig jut, hogy ezeket meg tudja győzni a helyes táplálkozásról. A diétás konyháról természetesen még nem is hallottak. A tbc. és más pontos diétát kívánó megbetegedéseknél ezért olyan kevés a felgyógyulási arányszám.

Nagy problémát jelent a vidéki egészségügypolitika számára a *tuberkulózis*. A betegség sajátosságaitól eltekintve is mint szociális jelenség olyan komplikáltságot mutat, hogy csak a tuberkulózis elleni védekezés eddigi

tapasztalatainak új, átfogó rendszerben történő megoldásától lehet eredményt remélni.

Ha megnézzük a fertőző betegségekről közölt fenti statisztikát, mindjárt meggyőződhetünk egy nagyon lényeges zavaró körülményről: a betegség nehezen ellenőrizhető voltáról. Az első körzetben 5019, a másodikban 938, a harmadikban 5658, az ötödikben 194 az év folyamán nyilvántartott tuberkulotikus megbetegedések száma. Ezek azonban nem jelenthetik azt, hogy ez a betegség vidékenként tényleg ilyen elképzelhetetlen fluktuációt mutat. Legfeljebb az egyes vidékek fokozódó intelligenciabeli készségének örvendetes jelensége lehet az a körülmény, hogy egyes vidékeken a betegséget már nem titkolják el. A magyar falu általánosságban a tuberkulózist egyáltalán nem veszi komoly betegségnek s elhúzódozó folyamatait legfeljebb azzal jelöli meg, hogy a betegről azt állítja, hogy «változása van». Szégyenlik a betegséget és ha csak egy mód van rá, eltitkolják. Ekkép az egészségügyi szervek számára az ilyen betegek szinte hozzáférhetetlenek és alattomba végzik a fertőzést.

A vidék vázolt mentalitásának gyászos eredményeképpen például az 1920-as statisztikai évkönyv adatai szerint egész Magyarországon mindössze 142.836 tüdőcsucshurutban szenvedő beteg volt kezelés alatt. Elfogadhatatlan szám ez, ha meggondoljuk, hogy Naegeli mintegy 96%-ra teszi az emberiség tuberkulózissal való fertőzöttségét, amit honcolási leletekkel be is bizonyított. Amíg ezt a kétségbeejtő megbetegedési arányszámot a város, valamint a higiénikus és gazdasági tekintetben is steril környezetben élő népcsoportok a halálozási statisztika szempontjából megjavítják, addig a fenti szükségességeket nélkülöző alsó társadalmi osztályok, különösen a falusi lakosság adott viszonyai képtelenek azt kedvezően befolyásolni. 1925-ben az összhalálozásoknak 14.8%-a esett a tuberkulózisra és ha ez az arányszám

csökkent is azóta, még mindig magas ahhoz, hogy felhívja a szakkörök figyelmét a legjobban veszélyeztetett vidékre. Mert itt még sajátságos körülmények is megnehezítik a tbc-s gondozást, mint a falu higiénikus viszonyainak siralmas állapota : rossz, egészségtelen lakás és életmód, táplálkozási észszerűtlenség, amelyek mind csak rosszabbítják a felgyógyulási arányszámot.

Másik hiány a tuberkulózis elleni küzdelem szempontjából az egészségügy vidéki szervezetlensége. Tuberkulózis dispensaire szolgálat egész Csonkamagyarország területén mindössze 27 községben van bevezetve. Ha ehhez még az általános egészségügyi szolgálatot hozzávesszük, amely szintén végez tüdőgondozást, akkor is csak 123 községet vehetünk a 3362-ből ilyen szempontból ellátottnak. A többinek még csak egy propaganda előadás sem jut. A helyi orvos ezirányú munkája az alább ismertetendő szempontból nem jöhet figyelembe. Pedig ha az összes javító erők eredményesen is működhetnének közre, még mindig volna olyan terület, mely a javításokat le-
ronthatná. Itt találkozunk a tuberkulózis elleni küzdelem az általános szociális megsegítéssel s annak is gazdasági vonatkozásaival. E téren az ipari munkásság szinte ideálok magasságában van a mezőgazdasági munkásság fölött. Megbetegedés napjától számítva egy évig kapja csaknem a teljes fizetésének megfelelő táppénzt, mellyel nemcsak a gyógyuláshoz elengedhetetlenül szükséges munkaszabadságot kapja meg, hanem emellett még olyan táplálkozást is folytathat, mely folyógyógyulását nagy nagymértékben elősegíti. Tehát a vidék általános jellegű egészségvédelmi megszervezésével egyidőben gondoskodni kellene arról, hogy a mezőgazdasági beteg munkás számára is biztosítsuk azokat a segélyforrásokat, amelyeket az Országos Társadalombiztosító Intézet révén az ipari munkásság már régen élvez. Hogy ez a gyakorlatban mit jelent, arról meggyőződhetünk, ha az egy

faluban, talán egy családban élő tuberkulózisban megbetegedett ipari munkavállalók felgyógyulási arányszámát összehasonlítjuk az ugyanilyen betegségben szenvedő mezőgazdasági munkássággal. Adottságaik között csak annyi eltérés van, hogy az ipari munkás segélyt kap s ezzel az egészség helyreállításához szükséges nyugalom összes vonatkozásait bírja, míg a másik ugyanezt nélkülözi.

A falusi tuberkulózissal fertőzött lakosság szempontjából nagyjelentőségű volna a munkatherápiával egybekötött intézeti gyógykezelésnek megfelelő arányokban való bevezetése. Itt a betegek a betegségi állapotuk figyelembevételével orvosi ellenőrzés alatt könnyebb munkateljesítményeket végeznek, melyeknek ellenértéke az ápolási díjakba be lesz számítva. Ezen rendszer bevezetésének nemcsak gazdasági előnyei vannak, hanem bizonyos betegségnemeket tekintve, melyeknél a beteg foglalkoztatása a gyógyulás szempontjából föltétlenül megkívánandó, orvosi szempontból is szép eredményeket jelenthet. A munkatherápia az újabbkori szociális fejlődés eredményeképpen jelentkezett a modern szociálhigiénében. Ez nemcsak a beteg lakosságnak jelenti a tágabb és eredményesebb hozzáférhetési lehetőséget a gyógyuláshoz, hanem a beteg munkateljesítménye hozzájárul a fentartó szervek költségeinek csökkentéséhez s így nagyobb megterhelés nélkül a népesség nagy tömegei lesznek bekapcsolhatók a mégis csak nagyobb jelentőségű intézeti kezelésbe. Hollandiában, Németországban az ipari munkásság részére már vannak ilyen intézmények és nemrégén Ujpesten is kísérleteznek ezirányban, hol a betegek kerti foglalkoztatása orvosi ellenőrzés mellett történik. Ujabbban a telepítési akciókkal kapcsolatban történnek próbálkozások atekintetben, hogy a tuberkulózissal fertőzött lakosságot külön telepeken helyeznék el. Ezt célozza az ú. n. Pappworth-szisztéma. Ezzel kapcsolatban azonban nem szabad figyelmen kívül

hagyni azt a körülményt, hogy az ilyen rendszerrel telepített lakosság mégis csak csökkent munkabírású s azt egyéb telepekkel egyenlő elbánás alá venni nem lehet. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a Pappworth-rendszert, mint munkatherápiát fogjuk fel s a telepítéssel kapcsolatban az arra megfelelő helyeken ilyen kollektív, intézet-szerű telepeket létesítsünk.

Mint népbetegségről tünet legkevésbé sem lebecsülendő jelenség a vidéki *alkoholizmus*. Régen, mint egyéni kisiklást fogták fel s különböző büntetőjogi szankciókkal iparkodtak visszaszorítására. Ma már tudjuk, hogy általában véve öröklődő tünet, amely nemcsak az egyes családok biológiai értékét veszélyezteti, hanem a társadalomra is egyenesen káros jelenség. Vidéki veszélyeztettségét csak még fokozza az ivásról elterjedt helytelen közfelfogás. A szülő egyenesen büszke fiára, ha már káromkodik és kocsmába jár. Az ilyen gyermek már számot tarthat arra, hogy legénysorba lépett s tőle telhetőleg igyekezik is lehetőleg nyilvánosan bizonyosságot adni ebbeli képességeiről. Aki vasárnap délután be nem rúg s végig nem óbégatja az utcát : nem is vehető legénysorba s a leányok sem veszik szívesen udvarlását. Anyámasszony katonája, mondják az ilyenre s ez a név és birtokosa cégérül szolgál az egész falu élcelődő kedvének. Tévednénk azonban, ha azt gondolnánk, hogy az ivás csak legényszokás. Nem. Ezt megtartja élete végéig, sőt nem ritka az az eset, mikor az az utolsó kívánságuk, hogy a temetőbe kísérve még egyszer tegyék le a kocsmá előtt. Természetesen ez mindvégig csak kívánság maradhat s az alkoholizmusnak ilyen nyilvános feldícsérésére senki sem vállalkozhat, de mint a falvakban élő beteges tünet, mindenesetre megérdemli azt, hogy kellő hangsúllyal hívjuk fel a szakkörök figyelmét az ok orvoslására. Vannak vidékek, különösen a hegyi lakosság között, hol a pálinka fogyasztás hekto-

leterszáma jóval fölülmúlja a borfogyasztást. Mintegy orvosságot tekintik, ami minden bajra jó: gyermekek, csecsemők is kapnak. Az alkoholfogyasztásban mérték-telenek és könnyelműek. Van rá eset, hogy egész kis gazdaságokat isznak el egy, két évtized alatt tulajdonosaik. Minden falu határában van lényeges kiterjedésű földterület, melynek pálinka volt a vételára. Egyik leg-üdösebb államhatalmi intézkedés volt az, amely a szeszesital hitelbe való kiszolgáltatását a büntetőjog szigorával sujtja. De így is vannak visszaélések és a készpénz ellenében való fogyasztás sem csökkent lényegesen. Nagyon sok családapa van, aki bérét megkapván, a kocsmában köt ki.

Az eugenikai szakirodalom foglalkozik az alkoholiz-mussal s annak rabjait, mint a társadalomra káros ele-meket fogja fel. Az alkoholt a faji mérgek csoportjába osztja és megvan győződve róla, hogy lényeges oka a faji degenerálódásnak. Az alkohol tekintetében két irány van a szakirodalomban. Ezek közül az egyik, ha az alko-holizmust s általában a faji mérgeket nem is veszi párt-fogásába, de ezeknek romboló hatását csak mint «időleges beiktatódást» veszi figyelembe s azt állítja, hogy ezek csorbítást okozhatnak ugyan a csirasejteken, de az átöröklött vonások természetét állandó jelleggel nem változtatják meg. Az így felfogott időleges beiktatódás később eltűnik, ha a csorbítás nem ismétlődik. Ennek tarthatatlanságát cáfolja meg a másik irány, amely ki-mutatja az alkoholista családokon belül a degenerálódást és a faj elszegényedését is a faji mérgekig viszi vissza. Nem célunk biológiai vitába bocsátkozni az előbbi irány tarthatatlansága fölött, csak vidéki megfigyeléseinkből kiindulva akarjuk felhívni a közfigyelmet azokra a külön-féle irányú társadalomerkölcsi rombolásokra, amit az alkohol falun involvál.

A falu most szegény és pénznélküli s hála Istennek

ez meglátszik a kocsmák forgalmán is. Ez egy olyan ciklus a falu életében, amely legalkalmasabb az alkohol elleni propaganda megindítására. Az alkohol csábítási lehetőségei kevesebbek, mint a gazdasági fellendülés éveiben. És ebből a szempontból a vidék gazdasági megsegítése is komoly aggodalomra adhat okot. Mert kérdés, hogy a helyzet javultával tényleg azoknak jut-e a szociális bér, akiknek könnyei, beesett arca és didergő teste bírta könyöröltre a társadalmat, vagy pedig a kocsmák pénzes fiókaiban gyűlik majd össze. Az általános egészségvédelem az alkohol elleni küzdelmet is programjába vette, de még eredményeket nem igen tud felmutatni. Ehhez elengedhetetlenül szükséges az időt igénylő környezettanulmány, az egyéni rátermettség, lelemény és megfelelő hatósági támogatás. Legsürgősebb feladat a falu szellemének az alkohol tekintetében elfoglalt helytelen álláspontjáról való meggyőzés. Legjelentősebb eszköz e tekintetben is a vidéki általános kultúrnívó emelése, amely a betegség okainak tudatos belátásáig viszi a lakosságot. A múlt században az ipari munkásság is hasonló pozíciót foglalt el az alkohol tekintetében s ma már a helyzet itt is lényegesen javult, a képzett munkások köreiből pedig alig akadhatunk alkoholistára. Józan, iparkodó emberek ezek, akik a rendes lakást, családi meleget intelligenciabeli emelkedésük folytán többre becsülik az alkoholnál. Az egészségügyi szervek mellett ki jut a munka e téren a népművelésnek is, amelynek meg van a lehetősége arra, hogy ne célzatos beállítási eszközökkel küzdjön az alkohol ellen, hanem az előadások keretében olyan motívumokat rejtessen el, melyek a hallgatóságot, mondjuk tudat alatt, érületi alapon bírják rá az alkohol meggyűlölésére. Szükség van erre, mert bármit teszünk is a falu érdekében, amíg alkoholfűrés arcokat látunk és vizes tekintetű szemeket, addig nem számíthatunk az új falu kialakulására.

A népvédelmi munka másik fő bázisa az iskola lehet. Az iskola szervezetében meg van a lehetőség arra, hogy individuális és egyben a legtökéletesebb kollektív jellegű megfigyelések legyenek végezhetőek. A gyermek hű tükörképét mutatja a családnak, ahonnan jött, míg az iskolába járó gyermekek összessége a legjobban tud eligazítani azon nagyobb közület szociális viszonyainak megítélésénél, amely őket kibocsátja. A gyermeklélek minden tekervényes raffineriától és alakoskodástól menten, a leghelyesebben tud eligazítani az őt és családját érintő összes szociális körülmények megítélésénél. És ezzel kapcsolatban megint az OKI gyakorlati megfigyeléseit kell kiemelnünk, amely ma már az e. ü. járásokban lassan meg fogja valósítani az iskola orvosi intézményt. Jelentésében nagyon érdekes, de amellett a jövő szempontjából szinte kétségbeejtő statisztikát ad.

Az év folyamán (1932) megvizsgált iskolaköteles gyermekek közül:

	fogyat. nélküli	fogyat. tékos	fogyat. száma
I. e. ü. járás	91	1934	6408
II. e. ü. járás	45	948	2556
III. e. ü. járás	42	1286	4820
IV. e. ü. járás	675	3861	9153
V. e. ü. járás	nem közöl adatokat		
VI. e. ü. járás	199	1960	6454
VII. e. ü. járás	30	777	2646
Osszesen ...	1082	10762	32037 volt.

Amíg a megvizsgált 11.844 gyermek közül csak 1082, tehát még nem is tíz százalék volt teljesen egészséges, addig a többi együttvéve 32.037 esetben különféle betegségekben találtattak fogyatékosoknak, mégpedig úgy, hogy egy-egy betegnek talált gyermek 3—4 betegséget hordozott magában. Ha most elgondoljuk, hogy pár év

III. SZOCIÁLHIGIENE ÉS A MAGYAR VIDÉK 89

leforgása mulva ezek lesznek azok, kiknek vállaira az új, egészségesebb társadalom felépítése nehezedik — el kell szomorodnunk és meg kell döbbernünk a csodálkozástól, hogy az illetékes tényezők hogy hagyhatták idejutni a népesség legértékesebb részét, a parasztságot. Micsoda rövidlátású szociálpolitika volt az, amely egy egészséges agrárnépességet föláldozott egy vérszegény industrializáló folyamatnak érdekében. Az iparosodás megindulása Magyarországon nem volt természetes folyamat és megszületése tehertereleit kizárólag a falunak kellett viselnie. Ma már tény, hogy a vidék tönkrementjének biológiai okoktól teljesen távoleső gazdasági okai vannak. A jelentés az iskolás gyermekeknél tapasztalt és a fogyatékoság szerint csoportosított statisztikát is közöl. Úgy gondoljuk, nem lesz érdektelen, ha ebből a teljesen kimerítő adatösszehordásból tanulmányunkat megvilágító egy pár adatot kiragadunk :

Szervezeti rendellenességek ‰-okban
az egyes e. ü. járások területén.

I. II. III. IV. V. VI. VII.

Hőmérséklet 37 C felül	57.2	68.0	36.1	60.2	—	14.3	30.1
Hiányos tápláltság ...	9.8	19.0	31.6	26.1	—	9.1	45.0
Anaemia	24.1	10.6	39.3	13.7	—	2.9	48.0
Idegrendszerbeli elv ..	0.09	2.3	4.8	1.7	—	0.1	1.8
Fogbetegségek	50.2	84.4	64.0	44.9	—	16.3	64.4

Höemelkedés, hiányos tápláltság, anaemia, mind olyan elváltozások, amelyek félreismerhetetlenül el tudnak igazítani a tekintetben, hogy a baj okát hol keressük. Mint egy sötét Ariadne-fonál vezet bennünket a falu nyomorához és minden egészségügyi kultúrát nélkülöző saját-ságaihoz. Minden agitációs eszköznél követelőbbek ezek a hideg számok, melyek intő kérdőjelei a jövő fejlődésnek. Az új generációval mi lesz? Az új generáció mily nemzetet fog majd reprezentálni? Mert a fiatal kor betegsége

nemcsak időleges tünet, hanem olyan jelenség, mely messze, nagyon messze képes árnyékot vetni nemcsak az egyén és annak utódai életére, hanem az általuk alkotott nagyobb kollektívum egészségügyi életképére, tehát nemzeti expanzióra is. Az 1876. évi XIV. t.-c., mely e tárgyban talán első intézkedés, kimondja, hogy a gyermek egészségügyi állapota hatósági felügyelet tárgyát képezi, de sajnos, arról nem emlékezik meg, hogy az ebből deriválódó megállapítások milyen intézkedések elé állítsák az államhatalmat. Tehát a törvénynek nincs szociális szelleme, amely sürgős pótlásra szorul, hogy több mint egy félszázad mulasztását pótolja. «A gyermek századát éljük» szokták mondani. Azonban ez is, mint a szociális kérdés egyéb területe, csak hangulat, melyet a közvélemény álmának zavartalanságát biztosítani igyekvő, ellenőrizhetetlen irányok kürtölnek világgá.

A közölt adatok megdöbbentő drámaiságában is van azonban a fenti tabella figyelembevételével egy nagy-nagy nemzeti vigaszunk: az idegrendszerbeli elváltozások vigasztalóan csekély előfordulási százaléka. Pedig ez csoportosító elnevezés és fedi mindazokat a szervezetben talált rendellenességeket, melyek a lelki, ideg és nemi vonatkozásokban veszélyeztetik a fiatal szervezetet. Tehát amíg nyugat nagy kultúrnemzetei évtizedek óta kérdőjellel görbülve merednek a megoldatlan faji degenerálódás biológiai problémáira, addig nálunk, különösen vidéken, ilyen munkák nem kötik le oly nagymértékben a munkaerőket és anyagi forrásokat. Így még nagyobb lehetőség nyílik arra, hogy az általános szociális munka eredményesen tudjon hatat üzeni a falusi nyomornak, szegénységnek. Mert egy fajilag egészséges nép, ha elsőrendű szükségleteit fedezni tudja és a jóllakottság érzetével foghat a munkához, csak jó munkát végezhet és teljes odaadással fogja nemzetét a fejlődés oly magas fokára lendíteni, melyről a nyugati kultúrnemzetek bio-

lógiai expanziójuk félelmetes csökkenése következtében lassan visszaszorulnak.

Hogy az emberiség a primitív korokban a természettel vívott nehéz küzdelmeiben fennmaradhatott, abban nem csekély része volt az ember ösztönszerű alkalmazkodási képességének. Ez az alkalmazkodás, illetőleg az emberi értelemnek a küzdelemben való segítségül hívása azonban a világtörténelem tanúsága szerint merőben materiális (kézzelfogható) támadások kivédésére szolgált. A primitív népek a kultúra alacsony fokán az emberi szervezetet ért támadásokat, a váratlanul rátörő betegségeket különféleképpen magyarázták és viselkedésük azokkal szemben megadó passzivitás volt. Később aztán nagy szerep jutott a varázslóknak és ráolvasóknak, kik az emberiség egészségügyi életére csaknem döntő csapást mértek azáltal, hogy szuggesztív hatásuk még a későbbi, kulturáltabb társadalmak egyszerűbb szinten élő népességét a komoly orvostudomány számára babonás alapon inficiálta. A betegség ellen indított tudományos küzdelem így csak a kultúra magasabb fokán élő ember részéről számíthat megértésre és támogatásra. Egy nemzet általános kultúrája nem utolsó sorban az egészségügyi kultúra magas fokán nyugszik. Angliában például az általános népesség tuberkulotikus megbetegedésének arányszáma (0.9%) csaknem a mi legegészségesebb népcsoportunk, a hadsereg tuberkulózissal való fertőzöttségének arányszámával egyenlő (0.8%). Innen magyarázható az alsóbb társadalmi osztályok, jelesül a magyar falu oly szomorú egészségügyi viszonya. Mikor a modern szociálhigiéné a vidékre is el akarja vinni áldásait, illetőleg súlyt helyez arra, hogy itt eredményeket tudjon elérni, ahhoz nélkülözhetetlen előfeltétel a higiénikus kultúrát s annak belátott szükségességét a néplélekhez közelebb vinni, azt erre ránevelni. A helyi egészségügyi szervek, ha emberfeletti munkát végeznek is, ezen a

téren eredményekre nem igen számíthatnak, mert a néplélek mindig gyanakvással fogadja a propagandát azok részéről, akik azzal valami nexusba is vannak és néha olyan kritikára ragadtatja magát, hogy az ember nem tudja: nevéssen-e vagy kétségbeessék. A vidéki népeség sajátságos tulajdonságait és kultúrnívóját figyelembe véve ezekután olyan eszközökhöz kell nyúlnunk, melyek célravezetőbbek lesznek s az eredményt nagyobb valószínűséggel biztosíthatják. Így jövünk arra a gondolatra, hogy a vidéki egészségügyi propaganda megszervezését az iskolán kívüli népművelés keretében, az egészségügyi vándortanfolyamoktól várjuk. Úgy gondoljuk, hogy ennek megszervezése és lebonyolítása kellő kiszélesítést jelenthetné a városok periferiáin már oly szépen működő «settlement» mozgalomnak. Különösen az egyetemi orvoskaroknak a vidéki szociálhigienikus munkába való bekapcsolódásától lehetne az egészségügyi propaganda biztos sikerét remélni. Ennek lebonyolítását természetesen gyakorlatilag nem úgy gondoljuk keresztülvinni, hogy az egyetemi ifjúságot csoportokba osztják és kellő felkészültség nélkül kiküldik vidékre. A falura induló propaganda szervek részére előzőleg tájékoztató tanfolyamokat kellene tartani, hogy még az odaérkezésük előtt megismerjék a néplélek sajátságos megnyilvánulásait, külső életberendezését, kultúrnívóját: szóval mindazt a sok-sok rejtelmet, amit a magyar falu a városi ember szemében jelent és amelynek ismerete nélkül vidéken boldogulni nem tud. Praktikus szempontból a beosztásnál arra is figyelemmel kell lenni, hogy minden csoportban legyenek olyanok, akik már gyakorlatból ismerik a magyar falut. Legyenek férfiak és nők vegyesen, amint azt a tárgykör megkívánja. Hygiea maga is nő volt s ez sajátságosan szimbolizálja azt, hogy a higiéné első sorban is a nőnek, a családayának jelent feladatot a dolog természete szerint. A tanfolyamok témasorozatai-

nak megválasztása ne orvosi szakszemponatok szerint történjék s a hallgatóközönségből semmiképpen se akarjon szakembert nevelni és semmiképpen se tételezzon fel ilyen ismereteket, hanem a hangsúly az egészségvédelemre való kitanításon nyugodjon. Családi élet, táplálkozási, lakás, ruházati, foglalkozásbeli, éghajlati, környezeti stb. viszonyok behatása az emberi egészségre, továbbá a betegség felismerése, betegápolás, csecsemőgondozás, tisztasági és tisztálkodási kitanítás, mind-mind olyan kérdések, melyek vidéki tárgyalását nem lehet elége hangsúlyoznunk.

Mindazok a próbálgatások, melyek az egészségügyi propagandának vidéken való eredményeit az írástól, mondjuk füzetes ismertetéstől várják, mind merő energiapocsékolást jelentenek. A kultúra magasabb foka s a betűhöz való nagyobb hozzátartozandósági érzés, a könyv szeretete kell ahhoz, hogy az akár a szellem-, akár az érzelemlághoz utat találjon. Vidéken csak kezdetlegesebb gondolatközlési formák számíthatnak befogadásra : példa (bemutatás), kép (film), élő beszéd stb. És ezeknek is fontos kelléke a hallgatóközönség szellemi nívójához mért színvonal. Hiba lenne például egy betegség-felismerés, a csecsemőtáplálék megfőzése stb. szemléltető módon is bemutatva, ha azt az előadó a nép által érthetetlen, tudományos szakkifejezésekkel iparkodna nyomonkísérni. Az ilyen propaganda tanfolyam feladata igazán nem lebecsülendő, mert amint a gyakorlat esetleg meg fogja mutatni, nagyon is próbára teszi nemcsak az embert, hanem a szaktudóst is : a népies megvilágítás vezethet csak eredményre. És merjük állítani, hogy aki ilyen propaganda utakon eredményt tud felmutatni, abból jó vidéki orvos lesz. Ezek a propaganda előadások a szaktárgyak keretei között esetleg szemináriumi munka jellegével is bírhatnának. S így a hivatásérzet gyakorlati bemutatása (az állások betöltésénél a jövőben csak ez

lehet az egyedüli mérővessző) talán az álláshoz jutást is megkönnyíti esetleg az állástalan orvosok számára.

Fontos jellegzetessége lenne még az így megszervezendő egészségvédelemnek, hogy ez semmiképpen sem fogassék úgy fel, mintha kizárólag a korviszonyokból fakadó szociális nyomorúság segélyhívására kényszerülne megjelenni az aktualitások mezején, hanem elindulása legyen olyan, mintha ezzel egy régi mulasztását akarná betakarni a társadalom. Jelentsen ez egy gyakorlati meg-látású, egészséges, felvilágosító munkát, mely az egészség-ügyi ismeretterjesztés révén járul hozzá a vidék kultúr-nívójának emeléséhez. Éppen ezért erre akkor is szükség lesz, sőt talán még fokozottabb mértékben, ha már a gazdasági viszonyok javultak s a falu dolgozóinak ember-hez méltó megélhetése biztosítva van. Mert hiába fog javulni a gazdasági helyzet vidéken, ha áldásai nem javítólag, de rombolólag fognak hatni a vidék egészség-ügyi életére. Ha a családok jövedelemtöbblete nem a kultúrnívónak, nem a jólétnek, nem az egészségnek szol-gálatába áll, hanem azokra egyenesen káros tényezőket segít eluralkodáshoz, minő az észszerőtlen táplálkozás, az alkohol stb. Ez, a másik végletbe átcsapva, éppen olyan degenerálódást eredményezhetne, mint ma a nyo-mor és szegénység. Az egészségügyi tanfolyamok feladata lesz meggyőzni a falut az emberi életnek olyan szükség-szerű törvényeiről, melynek betartása, amelyhez való természetes hozzáidomulás jelentheti csak a társadalmi haladást.

IV.

A népművelés célkitűzései.

Végtelen kultúrhistóriai tévedés volna azt gondolni, hogy a materiális természetű problémák megoldásával már helyre billentettük a társadalom egyensúlyát és a magyar falu megsegítését pusztán gazdasági és néphigiéniai problémák megoldásával elintéztük. A társadalom forrón óhajtott megújulását egy belső lelki megújulásnak kell megelőznie. Csak egy magasabb etikai horizontban van meg a lehetősége annak, hogy az új, egészséges társadalom körvonalai láthatókká váljanak. A társadalom alapsejtjeibe vissza kell vinni az életerőt, a tavaszi nedvek áramlását, mit a materialista tudományok s a profitra dolgozó közvélemény fagyhullámai megállítottak. Mert a mai életkrízis legszámottevőbb oka az ember atomizálása, egocentralizálódása, kiszakítása abból a szellemi közösségből, melyet a keresztény etika képvisel. A lelkekben ma egy olyan pszichikai folyamat megy végbe, mely fizikai értelemben a nomád népek életét jellemezte: sehol sem érezték magukat otthon, sehol sem tudhatták magukat meggyökeresedett biztonságban. Ez hajtotta őket világrészeken keresztül, keresve egy helyet, melyet magukénak mondhattak. Apró sátrakat épít a ma embere is, ahelyett, hogy erős, kőházakra gondolna. Ez a lelki nomádság az, mely rémiszti éjszakáit s lebeszéli arról, hogy bizakodva várja a holnapot. Nagy lelki konszolidálódásra volna szükség, hogy a ma embere ismét vissza találhasson az építő

korok lelkiségéhez. A lelki nomádság lassan már bekopogtat a falvakba is, pedig még nem is olyan régen azt hirdettük, hogy a magyar paraszt zsúptetős várai bevehetetlenek. És ime, mint megbolygatott hangyaboly, ideges nyugtalansággal forr és kavargó a vidék és a távol ködén át még nem lehet tisztán megítélni, hogy mi van kialakulóban. A gazdasági, biológiai körülbástyázás vidéken is csak úgy érheti el célját, ha a mai beteges életfelfogás, életalakítás megváltozik. Dr. Bumm a berlini egyetemen tartott rektori székfoglalójában azt mondta: «Alle äusseren Hilfsmittel lassen den Kernpunkt unberührt». És igaza van! Egy belső, lelki megújulásnak kell bekövetkeznie, nemcsak a világvárosok Mont-Matrejain, hanem a falusi házak mécslángjai körül is. Ezt a munkát van hivatva elvégezni a modern szociális munkák nagy segítő társa: az iskolán kívüli népművelés, amely ma még az elindulás stádiumában van és csupán az ismeretterjesztés szolgálatában áll. De nincs messze az idő, hogy az illetékesek felfedezzék, hogy súlypontját világnézeti, szellemi területekre kell áttolni, ha azt akarjuk, hogy azok a külső javítások, amiket az új szociálpolitika és szociálhigiéné tűzött zászlajára, már lelkileg művelt talajra találjon, mert maradandó eredményeket csak így tud majd felmutatni.

1. Értelmiség és nép.

A történelem tanulsága szerint a társadalom belső élete éppen olyan láncolata a benne rejlő ellentétek kiegyenlítődési állapot felé való törekvéseinek, mintahogy a nemzetek egymáshoz való viszonyából fakadó erőszembenállások a különbségek nivellálására hajlamosak. A társadalmak belső életében mutatkozó dialektikus erőcsoportosulások dinamikus mozgása, maga a társadalomtörténet. Ha ezeket a mozgalmakat nagy erőkülönbségek

kísérik és szellemük különféle társadalmi diszpozíciók következtében a nyers erőszakra épül, úgy eredménye : revolúció. Ha azonban akár a faji sajátságok, akár a fokozódó intellektualizálódás következményeképpen a kiegyenlítődésre való törekvésben a szembenálló felek szociális belátása érvényesül, úgy a mozgalom békés folyamat lesz és a társadalomtörténetben evolúciót jelent. Mindkét esetben a társadalom belső átrétegződésének külső kifejezésével állunk szemben. A kultúra, különösen a belső, lelki kultúra fejlődésével mindinkább le fog csökkenni a forradalmak előfordulási száma és brutális jellege (a fascizmus, hitlerizmus elindulása is ezt mutatja) s az erőnivellálódás békés úton megy végbe. Ilyen erőtalálkozás a magyar társadalomtörténet tanulsága szerint a földműves és az ú. n. intellektuel társadalmi osztályok viszonya. Úr és paraszt, fizikai és szellemi munka s az ennek következtében előálló társadalmi, vagy helyesebben osztályneveltség. Mint külsőleg megfigyelhető jelenség a patriarchális korszak letűntével veszi kezdetét, amelynek nyílt demonstrációja a parasztlázadás volt. Ha nem is keressük, hogy a szenvedélyek felkorbácsolásában mennyi volt a történelmileg elfogadható jogos követelés és mennyi volt a politikum és egyéb korviszonyok-szülte belejátszás, tényként fogadhatjuk el, hogy a mag a két életstílusból s annak sajátos derivátumaiból fakadt s fakad még ma is. De ha az ellentétek meg is vannak nyílt kirobbanásra nem került sor. Mert a háború utáni őszirózsás forradalmat (mely végeredményben nem is falun készült és nem is a falu számára készült), nem lehet ebből a szellemből eredeztetni, még akkor sem, ha egyes falvakban a látszat emellett szólna is. Az őszirózsás forradalom ma már rövid történeti távlatból megítélve nem a néplélekből fakadt és semmi köze nem volt az úrgyűlölethez, mint egységes szellemhez. Pszichológiailag lehetetlen is volna ezt meg-

magyarázni éppen abban a korban, mikor úr és paraszt az elemek lélegzetelállító vad harcában egymás mellett állt; teljesen egy volt a nemzeti gondolatban, egy volt a szenvedésben, halálban és egy volt lelkiségében akkor is, mikor egymás csonkaságát, összetöröttségét látta a vöröskeresztes autó szomszédos fekhelyén. Letagadhatatlan történelmi tény azonban, hogy a feszültség meg van, ha közös megpróbáltatások idején nem is láthatók oly élesen körvonalai. A feszültség időnként problematikusává válik, mikor különféle szellemből fakadó csomósodásokat mutat. Nagy része van ennek felidézésében egyrészt a falu primitív szellemkörének, unintelligenciájának, hiányzó áttekintési képességének, mely az általa nem teljesen értett körülményekben mindjárt maga ellen irányított élt lát, s hajlamos arra, hogy az «urak huncutságának» könyvelje el. Másrészt okolni lehet az értelmiség helytelen bánásmódját, fölényeskedését s legjobb esetben hozzánemértését.

Tehát a népművelés ezirányú feladata kettős lesz. Először az értelmiséget *előkészíteni* arra, hogy tudja mire vállalkozik, ha falura megy. Meggyőzni az úri mivolt helyes értelmezéséről, helytelen magatartásáról. Ez értelmiség feladata falun olyan lelki konszolidáltságot teremteni, amely megfelel korunk kultúrfejlődésének. Másodszor a falusi népeiséget rászoktatni a *szellemi megismerés* útjaira. Rávezetni, hogy ítéletében nem csak a primitív korok késői reliquiái: az érzelmi vonatkozások jussanak kifejezésre, hanem az észmunka folyományaként a tiszta értelem is. Meggyőzni a falut kultúrnívójának, intelligenciájának fejlesztésével alaptalan gyanakvásának, ellenszenvének tarthatatlanságáról s azon viszony szükségességéről, mely az ő világa, a fizikai munka és a szellemi munka együttműködéséből fakad.

Régen a falusi tisztviselők az elszegényedett nemesség soraiból kerültek ki. Ezeknek ősei évszázadokon át együtt

éltek a néppel s maga a bürokratizálódott utolsó generáció számára a falubeli kortársak, csaknem játszópajtás számba mentek, előző gyermekkorukban. Így ismerték problémáit, érzés és gondolatvilágát, sőt az idegen által annyira érthetetlen ú. n. észjárását is. Valahogyan egy sajátos patriarkális viszony maradt közöttük még akkor is, mikor már nem mint földesúr és jobbágy, hanem mint hivatalnok és ügyfél találkoztak. Egyszóval ez a tisztviselő típus értett a nép nyelvén, — ahogy mondani szokták. Az új idők azonban ezen a téren is változást hoztak: a sajátos patriarchalizmust felváltotta a modern bürokrácia. A hivatalokba is messziről jött vadidegen emberek kerültek, hivatalos pózokkal és mesterkélt magatartással. A nép pedig, amely előtt az absztrakciók érthetetlenek voltak, megismerkedett az új tisztviselők által agyonhangoztatott államhatalommal, amelynek ilyen beállítása alkalmas volt arra, hogy a nép hamarosan meggyűljön azt és rejtett ellenszenvet érezzen az államhatalmi tevékenységekkel szemben. Az államhatalom szimbolumainak emlegetése később már a «mumus» jellegével hatott s a népet vele szemben bizalmatlan félelem töltötte el. Ekkép az államhatalmi szervek funkciójának helyes ismerete és szükségességének józan belátása még a mai napig sem jutott el a nép lelkéhez. Az új tisztviselők kevés százaléka a városi polgárság fiaiból, nagyobb százaléka pedig az alsóbb néposztályok gyermekeiből rekrutálódott. Az előbbieket minden lelki készség és jóakarattal sem tudták a néplelek közelébe férkőzni, sőt mivel mentalitását nem ismerték, a legjobb szándék esetleg éppen a legnagyobb ellenszenvet váltotta ki. Az utóbbiak pedig magukkal hozták az alsóbb néposztályoknál társadalmi osztályemelkedéssel kapcsolatban sok esetben megnyilvánulni szokott fölényes, mondhatnánk, gőgös magatartást, amely megint csak lelki elszigeteltséget jelentett nép és vezető között.

A népművelést először egyszerű embereknek szánták, de ma már szüksége mutatkozik annak, hogy legyen mondanivalója képzett emberek számára is, különösen azokéra, akik falura készülnek. Ennek elsősorban az egyetemek és szakfőiskolák padjaiból kellene kiindulnia, ahonnan a falu vezetőit kapja. Az egyetemi oktatás alapbázisa még ma is a «szabadon lebegő értelmiség» hamis ideáljában gyökeredzik és a hangsúly még ebben a szociálisnak mondott korban is a l'art pur l'art tudományon van. Az egyetem még ma is absztrakciót jelent az élet szempontjából s nem bírja rászánni magát, hogy a diplomájával képesített emberekben, ne teória-gépeket, rendszerpropagátorokat adjon a társadalomnak, hanem hivatástudattal vértezett katonákat, akik jövő állomáshelyükön életmissziót vélnék betölteni. Ma hivatástalan emberek özönlik el az életpályákat, akik, hogy csak a falusi vonatkozásokról szóljunk, nem azért lesznek falusi orvosok, hogy a népbetegségekkel akarnak harcba szállni, nem azért lesznek jegyzők, tanítók stb. (tisztelet a kivételnek), hogy ideálok vonzák, hanem azért, mert falun még aránylag jól lehet élni. Ilyen adottságok mellett természetesen kilátástalan dolog minden népvédelmi munka. A szociális kibontakozás szakában meg kellene találni a módját, hogy a nép vezetői kellő módon tele szívhassák magukat a szociális belátás, a néplelkiség ismerete s mindazon nélkülözhetetlenül szükséges tudással, mely egyedüli kulcsa a nemzetmentő munkának. Ezeknek számára fontosabbak volnának a gyakorlati ismeretek, a szeminárium munkáinak kiszélesítése, mint a kevésbé fontos egyéb tárgyak betűbirodalma. Lehetővé kellene tenni, hogy a falvak későbbi vezetői a megszervezendő faluszemináriumokban tanulmányutakat végezhesseken vidéken s még idejében megismerhessék annak élethű keresztmetszetét. Tapasztalatot gyűjthesseken a falusi lakosság emberismereti különösségeiről,

értelmi és érzelmi életéről, annak sajátosságairól s előre láthassák azon lehetőségeket, melyek révén majd meg tudják szerezni a nép bizalmát, mely nélkülözhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az egyetemes jót szolgálva, eredményes munka legyen elérhető.

A falusi tisztviselőnek föltétlenül rendelkeznie kell azokkal a képességekkel, melyek figyelmenkívül hagyásával vezetés el sem képezhető. Nagyon sok múlik azon, hogy a vezetőt a tömeg maga fölé tudja e helyezni, az egyéni kiválóság és az erkölcsi erők tekintetében. Egy szóval, hogy a vezető rendelkezik-e a hivatásérzettel, mely munkája területét magába zárja és amely első sorban imponál a tömegeknek. Ennek a helyes kialakulása elengedhetetlen követelmény, mindazon helyen, ahol alárendeltségről kell beszélnünk, mert különben kiegyensúlyozott, harmóniát teremtő vezetést ne várjon senki. Az ilyen esetben, hogy a szubordináció mégis megőrizhető legyen a vezető terrorszerű bánásmódhoz kényszerül folyamodni, mely aztán előbb-utóbb az ellenséges érzület-felhalmozódás nyílt kirobbanásához vezet. Tehát az lesz a helyes vezetés, mikor a vezető cselekedeteiben azon elemek fognak dominálni, melyeket a néplelek értékel és nagyra tart.

Az abszolút feddhetetlen életmód az, melyet az egyszerű ember legjobban tud honorálni. Sok mást megbocsát, mint azt a tapasztalat mutatja, ha meg van győződve a vezető kezének tisztaságáról. Mondhatnánk úgy is, hogy ez a jó vezető erőbeli súlyának a titka. «Ci sentiamo forte, perque ci sentiamo pure»¹ mondja Mussolini, mikor a fascizmushoz megingathatatlanságának összetevőiről beszél. A népnek a tiszta kéz tisztelete sajátos lelki alkatából fakad, melyben az anyagi vonat-

¹ M. Sarfatti i. m.: Erőseknek érezzük magunkat, mert tisztáknak mondhatjuk magunkat.

kozások még mindig elég jelentős szerepet kapnak. Úgy gondolják, hogy aki meg tudja állni, hogy az általa könnyűnek hitt körülmények között megőrzi tisztaságát, abban megvan egy lényeges összetevője azoknak az emberi tulajdonságoknak, melyek körülötte szinte parancsoló tiszteletet támasztanak. De viszont ezen lelki alkatból kifolyólag (vagy mondjuk talán úgy, hogy egy kicsit magáról ítélve) nagy hajlandóságot mutat a sokszor alaptalan gyanúsításokra. Sokszor megvan győződve (persze hipotetikus alapon), hogy például az adóval vagy más közpénzzel manipulálnak, jóllehet reálsan az illetők személyével kapcsolatban az ilyenre gondolni sem lehet. Természetesen fordulnak elő rendellenességek s az internacionális népi találkozókön (vásár stb.) hallott híreket lelkében hazavive, bizony nagyon sokszor alaptalanul festi falra az ördögöt. A vidéki vezetőknek legeminnen sebb érdeke, hogy erkölcsi feddhetetlenségéről meg legyen győződve nápe.

Általános emberi tulajdonság, melynek az életben való eluralkodása az intelligenciával fordított arányban van, hogy az embert társaival szemben való állásfoglalásra nagy mértékben az érzelmek befolyásolják. Innen származnak a kivételezések, a két mértékkel való mérés. A magyar paraszt talán semmire sem olyan érzékeny, mint arra, hogy ne kerüljön eléje senki, akit magánál kevésbé kiválónak tart. Ez a magyar falu sajátos arisztokráciája. Az egyenrangú elbánást tehát egyetlen vidéki vezetőnek sem szabad szem előtt téveszteni, mert hamar megkapja: «hát az különb, mint én vagyok?» És ez a talán nem is szándékos csekélyesség alkalmas lehet arra, hogy két vagy több pártra szakadjon a falu, megbomoljon a nyugalom s olyan lavínak elindítója legyen, amely még hosszú, hosszú évek multán is fölparázslík a hamu alól. Az értelmi és érzelmi komponensek föltétlen összhangja kell hogy a falusi vezetők cselekedeteiben

kihangsúlyozódjék, amely a hivatástudatra és felelősségérzetre épül. A felelősségérzet meggátolja az embert abban, hogy érzelmi oldalról legyen elkötelezve és állásfoglalásában személyes vonatkozások tűnjenek elő. Az érzékenykedést minden vezetőnek a falu határán kellene hagynia, mikor azt átlépi, mert különben nehezen fog boldogulni. A falu egyszerűbb, durvább életformák között él s ennél fogva egész életmegnyilvánulása és kifejezőmódja ennek hű tükré lesz, esetleg anélkül, hogy ezzel sérteni akarna. Ennek kiparírozása talán nagyobb feladat, minthogy erre kellő népismeret nélkül bárki is eredménnyel vállalkozhatnék. Mikor ezt már valaki el-sajátította, akkor már meg is tanult a «nép nyelvén». Ha szabad így mondanunk: hozzá kell durvulni a néphez, hogy aztán magunkhoz finomíthassuk. Magasabb politikai életre alkalmazott elismerési formákat vagy beálló törvényszerűségét nem szabad a vezetőnek falun ismerni, illetőleg arra számottartania. A falusi vezetők elismerésére, jutalmazására alulról nem igen kerül sor. Itt a kötelességteljesítésnek nincsenek határai, hogy pedig az érdem hol kezdődik és mi szükséges annak meg-alapozására, az emberileg kiszámíthatatlan. Ezért kell itt a hivatástudatnak missziós lelkületű magasságokban járni. Amit a falu primitív adottságai mellett vezetőjének adhat: a közmegebecsülés. És ha ideális alapokra helyezkedünk, azt mondhatjuk: ez a fontos!

A vezetés bizonyos értelemben mindig exkluzív jellegű volt s különféle lelki elhatárolást jelentett a tömeggel szemben. Ez az elhatárolás — melynek kialakulásában mindig jelentős szerepe volt a népléleknek vagy más-kép a közösség objektív szellemének — jelentette azt a tekintélyt, amelyre a vezető támaszkodhatott. A közösségek kialakulásának első idejében ez a tekintély *karizmatikus* jellegű volt, melynek sajátságait a változott fel-fogások ellenére is megőrizte lelkében az emberiség.

A karizmatikus tekintély kialakulásában a döntő tényező mindig a nép hite, bizalma és elismerése volt. Meg voltak győződve róla, hogy a kiválasztottakat az Isten kegyelme a nép boldogítására rendelte, akik valahogy a tömegek fölött állnak, még általános emberi vonatkozásokban is. És ha ezek emberi gyarlóságról tettek tanubizonyságot, elválaszthatatlanul bukott az általuk viselt tekintély is. Tény, hogy a történelem folyamán a tekintély is átértékelődött és más-más formában nyilatkozik meg a közszellemenben. Ha a karizma birtokosa nem tudja beváltani a hozzáfűzött reményeket, vagy valamely egyéni, esetleg kívülről álló, véletlen zavaró körülmény folytán pozíciója meginog, a tekintély válságba jut és az új megoldás esetleg más szurrogátumokat követel a változott felfogás eredményeképpen. Dogmatikus tudás nélkül a tömeg nehezen hiszi el, hogy méltatlan ember is lehet karizma birtokosa. Így veszítette el a karizmatikus tekintély sajátosságos transzcendentális vonatkozásait, melyek helyébe *naturális* elemek léptek. A néplélek már nem hitt a küldetésben s a vezetést, mint természetes szükségességet fogta fel. Az ideáltípustól való ezen elhajlás még fokozódott akkor, mikor a *naturális* tekintély is átengedni kényszerült pozícióját az új uralmi típusoknak. Itt már a vezető és vezetettek közötti viszony csaknem a nyers erőszakon nyugszik s annak létrejötté is mesterséges utakon történt. A tekintély metamorfózisának kapcsán kialakult egy új társadalomtörténeti produktum, mely a vezető és a vezetettek viszonyából fakadó néplelkületi vonásokat rögzíti meg. Mivel pedig a vezetők rendszerint más társadalmi osztályhoz tartoznak, így szükségképpen kialakult az osztályok egymáshoz való lelkiületi viszonya is. Tény, hogy ennek kialakulásában a fennálló gazdasági differenciáknak is szerepe van, de távolról sem olyan mértékben, mint azt Marx hirdette. Az osztályelhatárolások legnagyobb mértékben az életstílusok különböző-

ségéből s a vezetés rosszul felfogott értelméből fakadnak. A népművelés legnagyobb sikere az lesz, ha ezt a problémát kellő megvilágításba helyezve a néplelkület konszolidálódását fogja elérni. A magyar falut a merőben érzelmi állásfoglalások útjáról a szellemi megismerés síkjára kell rávezetni, hogy beláthassa azon tévhitek tarthatatlanságát, melyekben eddig élt, amely oly sok társadalmi rossznak volt a szülőanyja. Mi merjük remélni, hogy a magyar falu fokozódó kulturáltsága el fog vezetni oda, ahol már nem ellenfelet, rosszakarót fognak látni a vidéki értelmiségben, hanem meg lesznek győződve arról, hogy az illető hivatása magaslatán áll s munkája a természettörvénynek éppen olyan imperativusza, mint neki a földművelés. Hogyha a kultúrnívó ma főnnálló nagy különbségei lefokozódnak és szellemiségükben közelebb jutnak egymáshoz, az előítéletek s az ennek folytán meglevő feszültségek is el fognak tűnni és az osztályszembenállás sem lesz megoldhatatlannak látszó probléma. Ennek föltételezhetőére minden alapunk meglehet, ha ismerjük a paraszt-elite mentalitását, melyben az osztályközeledést és osztálymegértést zavaró balhiedelmek már egyáltalán nem szerepelnek. Tény az, hogy ez a réteg már másképpen néz a vezetőkre, mint a régi jobbágyvilág parasztja, tény, hogy tisztelete nem félelmi síkon áll és embernek érzi magát az ember mellett, de ez is a természetesebb, mely a társadalmi kiegyenlítődség útjait egyengeti. Ez a réteg már érzi, hogy lényegében a szellemi munka sem jelent mást, mint a szántás vagy aratás: ugyanannak az emberi misszióknak más-más megnyilvánulási formái. Tudja, hogy az értelmiségi hivatások sem jelentenek könnyebb életet, gondtalanabb megélhetést és hogy az életberendezésbeli különbség nem luxus, hanem a szellemi munka sajátosságainak szükségképpen velejárója. Ekkép reményünk lehet arra, hogy a vezetés uralmi, hatalmi jellege elveszti

aktualitását s a tekintély ismét visszakerül a társadalmi fejlődés konzekvenciájának levonásával valami karizmaszerű magaslatra, amely az emberiségnek s az így fel-fogott társadalmi életberendezésnek inkább megfelel.

2. Nép és világnézet.

Az egyénnek nagy általánosságban a társadalom életében betöltött funkciója határozza meg egész lelkileti, szellemvilágát akkor, ha érzelmi és értelmi életében csak annak gondolatébresztő hatása alatt áll. Ezért szeretik materialistának, anyagelvűnek feltüntetni a magyar falvak népét, a magyar parasztot. És valljuk meg őszintén, hogy nem minden alap nélkül, mert a falusi ember gondolatvilágában elég jelentős szerepet játszanak azok az összetevők, miket a kispolgári karakterológiának komponenseiül szoktak előadni. Az is tagadhatatlan, hogy ezen tulajdonságai évszázados foglalkozásával járó jelenségek, amelyek szinte hasonlónak tették a földhöz, amelyen és amelyből él. Tagadhatatlan, hogy ezen adottságai révén bizonyos materiális jellegű szűklátókörűség jellemzi és a szellemélet hullámai a legújabb időkig nem tudtak lelkéhez eljutni. Erős nagyítás volna azonban ebből arra következtetni, hogy a szelleméletre a magyar paraszt képtelen volna. Nehéz feladat lesz a népművelés számára lelkét emelkedettebb dolgok befogadására alkalmasabbá tenni, de kétségtelen, hogy helyes társadalmi neveléssel lényegesen meg lehet változtatni egy kissé talán egyoldalú életfelfogását azáltal, hogy új érdeklődési felületeket kapcsol bele a magyar falu életébe.

A magyar falu civilizáltsága a világháború után egyébként is kilépett a primitivizmusból és egyre emelkedő tendenciát mutat. Ennek is tünete ugyan bizonyos materiális sajátság vagy külsőség, de ez érthető is. Természetesen kötve van azután a gazdasági viszonyokhoz, amely-

nek figyelembevételénél nem szabad elhanyagolnunk az e területen mutatkozó és a huszas évek második felétől tartó visszaesést. Mint az általános korszellem, a falu civilizáltsága is külsőségesnek mondható. Bizony talán későbbi fejlődésén is mindvégig rajta fogja hagyni bélyegét az a körülmény, hogy a falu akkor került először a modern értelemben vett civilizáció közelségébe, amikor az csak «zörgő csigahéj» (Prohászka) volt. Ekkép a magyar falut is olyan szimbolumok jellemezhetik, amelyek a városi túlcivilizáltságnak is igen aggasztó tünetei. Mindkettőből hiányzik a lélek, az egyéniség és mindkettőt a sablonok tartják hatalmukban. A látszat, a külsőség a fontos és sajnos, a ma embere, úr és paraszt egyaránt ezzel beéri. Például a ruházkodás előtérbehelyezése a táplálkozásnak. A falusi nő is, mint városi testvére inkább nem eszik, de a cifra ruhának meg kell lenni. A zsellérleány is épúgy öltözik, mint az első gazdák leányai. Ezzel is beigazolódik, amit az előbbi fejezetben az «élet magas költsége és a magas élet költsége»-ről mondtunk.

A magyar falu egész civilizáltságát materiális vonatkozások jellemzik és szellemi igényjelentkezések még csak elvétve tapasztalhatók, melyek eredményei bizony sokszor megmosolyogtatják az embert. De ezeket a népművelésnek meg kell becsülnie, mert ők lesznek a vidék szellemi életének első apostolai. A társadalmi fejlődés ugyanis mindig az objektív szellem irányában történik. Az egyének szellemvilága egymásra hatásának eredőjeképpen áll elő a csoportszellem, amely legalkalmasabb arra, hogy az új megismerések útjait egyengesse. Ennek a szellemnek kvalitatív jelentkezési formája és dinamikája az, amely már eleve elárulhatja azokat az irányokat, amelyen az illető közösség haladni fog. Ezeket az irányokat segíti kialakítani a népművelés azáltal, hogy egyrészt a falu tradícióból fakadó értékes megnyilvánulásokat gondozza és ápolja, a csökevényeket céltuda-

tos munkával kiirtja s a falu talán túlzott mértékben egyoldalú gondolatvilágát a szellem térfelére is átviszi.

Nagy társadalmi erőt jelent a falu helyes tradíció tisztelete, konzervativizmusa, nemcsak az erkölcsi élet terén, hanem az egész közéletben. Ha ezt a konzervativizmust sikerül a falu lelkeségében tudatossá tenni és kultúrájának emelésével megerősíteni, helyes egyensúlyi helyzetet fog teremteni a magyar társadalom életében. Szinte azt mondhatnánk, hogy a magyar falut tradíciói teszik alkalmassá a tradíció megőrzésére. Az állandó együttélésből és a szakadatlan lelki egymásrahatás folytán létező közszellem annál erősebb, mennél régebbi az együttélés, mennél dogmatikusabbak a lelki elkötelezések, melyeket a generációk egymásnak adnak. «Wie ein Glied in einer Kette.» És az a szakadatlan egymásba kapcsolódás, mondhatnánk az egymás életének élése kompakttá teszi a népet térben, időben és szellemben egyaránt. Ez a lezártág, ez az önmagát kifejező egész mindaddig uralkodhat egy közület lelkében, míg a kívülről hatóerők intenzitása és annak túlsúlybeli sajátságai valami módon ki nem kezdik, illetőleg az a bomlasztó folyamatnak nem bír ellenállni. Mikor egy közület életében uralkodó közszellem elveszti egységességét, a réseken át helyet enged idegen erők érvényesülésének. A magyar falu világnézetében sem az a baj, hogy a ködös eszmeáramlatok oda is eljutottak, hanem inkább az, hogy réseket talált, hol petéit lerakhatta. Így pusztult el a cári Oroszország, hol szintén nem volt kritikai ráneveltségű társadalom. Így történhetik meg, hogy egy nép vallást csináljon olyan ábrándképekből, leginkább a tetszetős ősmithológiából, melyek az új föloldottságban tradíció nélküli erkölcsi szabadságban könnyen sirjává lehetnek egy jobbsorsra érdemes nemzetnek.

Sokan vannak, akik helytelenül ítélik meg a magyar paraszt tradicionalizmusát és azt gondolják, hogy ez

olyan kínai falszerű valami, amit nyugodtan sorsára bízhatunk és minden reményünk meg lehet arra, hogy dacolni fog az évszázadokkal s azok folyamán jelentkező minden zavaró körülménnyel. Ez egy olyan tévedés, mely könnyen végzetes lehet számunkra. Ez a megállapítás is a falu félismeretéből fakad. Tény, hogy a magyar falu már egy párszor bebizonyította ebbeli erejét, de ezt semmiképpen sem szabad például egy kalap alá venni a francia kispolgár szocialistaellenes magatartásával. Ez öntudatos állásfoglalás, de a magyar paraszt konzervatívizmusa nagyrészt, ha szabad így mondanunk, kényelemszeretet, egy kis intuicióbeli faji sajátossággal is átszőve. A magyar paraszt azért volt konzervatív, mert eddigi, féltett, törekeny életének megfelelt: nem akart kockáztatni semmit. Ezen túl természetesen faji sajátossága is a tradíció tisztelet. S a népművelésnek itt kell megfognia a problémát. Hogy a magyar falu oly soká meg tudta őrizni konzervatívizmusát, abban nem kis része van elszigeteltségének. Ezért volt régen erősebb a magyar falu közszelleme, mert mintegy elszigeteltséget jelentett, még az ország határain belül is, nemhogy idegen világrészek érzés és gondolatvilága juthatott volna közelébe. Ma már azonban lehulltak a falu határai és nemcsak a szellem, hanem az ezt közvetítő emberanyag kicserélődése is nagy fluktuációt mutat. Nincs zárt együttélés és a tradíciók imperativusza idegen erők belejátszása folytán szintén halkulni kezd. Az ebből származó társadalomerkölcsi veszélyeztettséget pedig még csak növeli az a körülmény, hogy a régi tradíciók eleven-ségéből fakadó közszellemi kritikát nem tudja pótolni az atomizálódott egyén iskolázatlan félműveltsége. Ezért tapasztalható az idegesség újabban a falvak egyszerű lakóján is. Elvesztette a régi megtartó erőkből fakadó nyugalma, mert addig testben és szellemben maga mögött érezte az egész és egységes falut. Ez ma már megtört

és a megtört erők árnyékában nem érzi magát többé biztonságban sem lelki, sem anyagi tekintetben. Egy új világ térfelébe jutott, melynek életstílusát nem érti csak szellemének karmait érzi, mely lelkébe és testébe váj. A vidéki népművelésnek lesz feladata előtte megvilágítani a problémákat, hogy mikor kikényszerül falujából, vagy az eszmék ott zörgetnek rá, lelkében ismét a megerősödött és évszázados nevelkedésének megfelelő világnézettel nézhessen az idegen életformákra, mondván: tudom ki vagy, ismerlek, tehát védve vagyok veled szemben.

A fentiek előadásával nem azt akartuk bizonyítani, hogy a magyar falu szellemisége társadalom-erkölcsi tekintetben tökéletes és semmi kívánnivalót nem hagy maga után, hanem csak azt, hogy tradíció tisztelete, mint absztrakció olyan tulajdonsága a magyar falunak, mely nélkül gyökértelen fává lesz, melynek sorsa az elkerülhetetlen pusztulás.

Tény, hogy a magyar falu egész világnézetén, mint valami sötét árnyék húzódik végig az anyagelvűség. Ennek szimptómái lépten-nyomon szemünkbe ötlenek, ha a magyar paraszt gondolatvilágába megfigyelő szemmel nézünk szét. Ettől nem ment még valláserkölcsi felfogásuk sem. A magyar parasztnak vallásához való ragaszkodását, a forradalmak után nem kell különösebben hangsúlyoznunk akkor, ha tudjuk, hogy éppen ez a pont volt az, mely vidéken még idejében diszkreditálta a kommunizmust. Ennek a körülménynek rájuk nézve kedvezőtlen felismerése után változtatta meg taktikáját a magyarországi szociáldemokrata párt, mely ma már evangéliumos cégekkel toborozza a mezőgazdaság tartalékseregeit. A vidék vallásossága nagy mértékben tradicionális jellegű és az Isten félelmén alapszik. A szavak pusztán etimológiai értelmével úgy fejezhetnénk ezt ki, hogy félik és nem szeretik az Istent. Vallásosságuk

alapja inkább az utolsó ítélet, mint a megváltás és megszentelés dogmái körül kristályosodik. Sokat vitatkoznak arról, hogy a vallásosság eme sajátága faji jelleg-e, vagy pedig az egyén fokbeli intelligenciájának rendszerinti velejárója. Megfigyeléseink mindenesetre az utóbbi mellett foglalhatnak állást, mikor föltételezik, hogy a kultúra ezen fokán, melyen ma a magyar falu áll természetesnek vehetjük, hogy a vallásos félelem nagy szerepet játszik világnézetében.¹ Lelkükben úgy él Krisztus, mint a Giotto előtti festők vásznain: faccia dura, haragvó, bosszúálló Isten. Primitív emberek vallásos világnézete ez, mikor csak a hatalom érzetét tudják recipiálni és a szeretetről még nagyon kevés fogalmuk van. A keresztény vallásban még nem fedezték fel a szeretet mindent átható és mindent meg nemeseítő vonatkozásait. Nem jutottak még el a Szent Terézi lelkület rózsahullató misztériumának magaslatára. De ez érthető is. Ehhez nagyobb lelki kulturáltság, nagyobb theológiai tudás szükséges, mint amit ők eddig lelkükből felszínre hozhattak. Miután a magyar falu kultúrájának fokozódó fejlődésében ezek magasságáig eljut, a modern lekipásztorkodásnak lesz feladata a kereszténység napsugaras oldalait, a Szent Ferenci mosolygó, daloló kereszténységet (melyet ma még nem értenek), a «faccia dura» mellé állítani és meggyőzni őket arról, hogy a lényeg ugyanaz s a különbség csak a korok felfogásának kifejezésbeli differenciáiból fakad: szóval vallásosságukat félelmi síkról a szeretet magasságába emelni.

A vallás parancsai közül szívesebben megtartja a szellemi természetűeket, mint az anyagi vonatkozásúakat. Ezen a téren önigazolására még azt a fáradságot is veszi magának, hogy a szociális prédikációk neki homályos részeiből önálló magyarázatokat iparkodjon kihámozni.

¹ Részletesebben lásd a VI/4. fejezetben.

Nagy gyengéje a lopás a magyar parasztnak. Egoizmusában elvakult és önző. Nincs elég disztinkcionális érzéke az erkölcs szociális vonatkozásainak felismerésére. A szociális belátás, az egymás segítése, még lelkében ismeretlen fogalmak, sőt azzal szemben érezteti legjobban hatalmát, aki gazdasági tekintetben alatta áll. Valahogy nem tudott még megszabadulnia primitív korok magára utaltságának érzetétől, valahogy még benne él atavisztikus mélységekben az önfenntartási ösztön primitív módja, mikor még életét csak úgy tudta fenntartani, ha szemben állott az ember az emberrel. Van egy osztályszellemhez hasonló, mondjuk rétegszellem falun. Vagy ha precízebbek akarunk lenni: klikk szellem, de ez sem a társadalmi fejlődés eredménye, ebben sem a szociális szükségesség jelentkezik, hanem valamiféle erőkoncentráció mások ellen. Kialakulása gazdasági, családi vagy olyan más természetű ok, amely szükségképpen összehozza az embereket. Tapasztalat szerint rövid ideig tartó ad hoc egyesülés. A magyar paraszt, ha alkalma van rá, szeret hatalmaskodni és ezért még áldozatra is hajlandó. Ezért utólérhetetlen és szinte pótolhatatlan a hadseregben a parasztfiúból lett altiszt. Mint minden primitív társadalmi rétegben, úgy a magyar paraszt gondolatvilágában is nagy az önbíráskodási hajlam s a fanatizmus, mellyel valódi vagy vélt igazát védi. Nehezen bírják elviselni a vereséget. Fanatikusan ragaszkodnak saját álláspontjukhoz a közületi életben is, mely ha nem győz, a legféltetlenebb dolgokra ragadtatják magukat. Sok helyen még odáig is elmentek, hogy vallásuknak is háttérfordítottak, pusztán csak azért, mert a falusi kántor választáson nem az ő jelöltjük győzött. Igazságszolgáltatató érzékük is tompa és jellegzetessége, hogy rendszerint a bűnöst védi. Az egyik faluban történt, hogy a legények késelése folytán az egyik meghalt. A faluban csakhamar kialakult a közvélemény, hogy a halottat már úgy sem

lehet feltámasztani, hát mentsük az élet. Így történt, hogy a felmentő ítélet a meggyilkolt fiú szüleinek azon vallomásán nyugodott, hogy az ő fiuk volt a támadó fél. Sok ilyen esetet lehetne felhozni annak bizonyítására, hogy a falu erkölcsi felfogásában mennyi sok természet-ellenesség van és jogérzéke mennyire pallérozatlan.

A magyar falunak nemcsak a jog, hanem politikai s általában egész közéleti gondolatvilága sok-sok kívánnivalót hagy maga után. Aggasztóbbak lesznek megfigyeléseink akkor, ha meggondoljuk, hogy az egyetemes világképben a politikai arcú ember kezd újabban szerepet kapni. Mi lesz a magyar faluval, ha sorsa jövő célba-irányításánál nem rendelkezik majd elég politikai képességekkel ahhoz, hogy ezirányú tájékozottságát a magyar falu számára hasznosítani tudja. Az újkor a gazdaság százada volt, a mi korunk megint a politika százada lesz. Ennek komoly tünetei a fascizmus, a hitlerizmus, melyek fanatikussai akkor is esküsznek az eszmére, ha történetesen üres a gyomruk és bizonytalan a holnapuk, melynek elébe néznek. A «drang nach Berlin» napjaiban százával vitték ki a tömött sorok közül azokat a rohamosztagosokat, akik az éhségtől estek össze. Az egész világon egy visszaszorított lélegzetű nagy-nagy nekilendülés készül s itt-ott különféle színekben mutatja meg az utat, melyen haladni akar. Ezek az új áramlatok, ha nem is kifogástalanok, de mindenesetre határkövet jelentenek az európai ember gondolkodásában. Az új politikai áramlatok szellemi mezt öltenek s nem lehetünk kétségben afelől, hogy a jövő politikája a szellem fegyvereivel és szellemi területeken fogja megvívni a maga harcát. Ez természet-szerűleg a materiáról a szellemi megnyilvánulások felé fogja eltolni az emberiség általános érdeklődését is, mely egyben egy új lelkiesség kialakulásának is alapbázisa lehet.

Ha történtek is a magyar faluban erre felé eltolódások

mi még sem merjük hinni, hogy a magyar paraszt a politika mai adottságai mellett pillanatnyi jóllétet fel merné áldozni lelkesültségéért, politikai állásfoglalásáért. Ha közmondásos is a magyar ember ellenzékiekedése, ez semmiesetre sem vonatkozik a falvak népére, vagy nem terjed túl a tömegben elvegyülő, rejtett opponáláson. Nyílt kiállást, egyenes állásfoglalást csak akkor várhatunk tőle, ha már elkeseredése véksőig feszült s a kockára fel tette életét is. Ezért olyan síma lefolyásúak a politikai természetű választások Magyarországon. Amíg tengő életének nyugodtságában meghagyják, oda szavaz, ahová kívánják a hatalom birtokosai. Minek falun szavaztatni, mondotta szellemesen egy ellenzéki politikus: szögezzék neki a jegyző mellé a «B» listát és kérdezzék meg, hogy hová szavaz. A válasz föltétlenül fedni fogja azt az eredményt, melyet az urnák felbontása után várni lehet. Ezért nagy tévedés volna és nagy meglepetéseket hozhatna, ha valaki például a mindenkori parlamenti viszonyokból, annak erőösszetételéből arra következtetne, hogy ez hű tükörképe a népakaratnak. Furcsán hangzik, de tény, hogy a magyar falu még akkor sem ért meg a demokráciára, mikor ez a szomszédos nyugati államokban már meghaladott kormányformává lett. A magyar paraszt egész gondolatvilága, tradicionális ráneveltsége, politikai érzületei teljes mértékben ellentmondanak a mai áldemokráciának. Bizonyos emelkedettséggel, mosolyogva néz le a politikai élet harcaira: «úri huncutságra» anélkül, hogy annak nagyobb fontosságot tulajdonítana, mindaddig, amíg személyes életébe, gazdaságába bele nem avatkozik. Sajnos, a magyar falu előbb ismerkedett meg a demokrácia beteges visszaásaival, minthogy az eszme erkölcsi tartalma lelkét megérinthette volna. A magyar paraszt, ha érületi alapon is, de tisztában van a modern áldemokrácia felépítettségével. A bonyolult társadalmi környezetben élő ember szá-

mára védelmet, támogatást ígér s ugyanakkor a tömeg legszemélyesebb érdekeinek feladásával nem ér el mást, minthogy a szervezők egyéni ambícióinak, önös érdekeinek szolgál ugró deszkául. A rendezetlen állami élet állandó aggodalmakat s a bizonytalanság idegőrlő rettegéseit lopja a szívekbe. Az örökös társadalmi harcok a sötét szenvedélyeket dajkálják és a társadalmi helyzetből fakadó szenvedések hamar felborítják a lelkek harmóniáját. Nincs elismert jog, nincs átértzett közérzet, nincs erkölcsi kapcsolat a lelkek között, tehát hiányzanak a rendezett társadalmi élet legelemibb alapkövetelményei. És ennek ellenére mégis mindenki jogról, közérdekről, erkölcsi elkötelezésekről beszél anélkül, hogy egy percig is komolyan venné, vagy hogy egy percig is komolyan hinne azokban az eszményekben, melyeket önös érdekei szolgálatában a legelítélendőbb módon profanizál.

Sajnos, a rendiség elég korán kimult Magyarországon ahhoz, hogy a közéletbe való szélesebb népi bekapcsolódás útjait egyengesse s a népet a modern politikai életre alkalmassá tegye. Ma már kétségtelenül megállapítható, hogy a rendiség továbbfejlődéséből léphetett volna a demokrácia a maga eszményi valóságában a világtörténelem színpadára. Hogy ez mennyire így van, azt logikus nagyszerűségükben világítják meg a napjainkban lejátszódó alkotmányreformtörekvések, melyeket minden kétértelműséget kizáró módon a rendiség eszmetartalmához való visszatérés jellemez, mely egyedüli és szükségképpen előformája a demokratikus felépítésű államnak. Ennek a ma még talán tudat alatt élő elgondolásnak első élharcosa lett a fascista Olaszország, hogy azután körvonalai tökéletesedő célkitűzésekben és komolyabb eszmei tartalommal az új osztrák alkotmányban lássanak napvilágot. A rendiséghez való eme eszmei visszahajlás a liberalizmusból fakadó tévhitek következtében történő társadalmi kisiklás után ismét a fejlődés útjaira tereli

a társadalmakat. Kellően kihangsúlyozzák a korporációs szellemet, melynek terhére az egyéni ambíciók eddig oly károsan érvényesültek. Helyes értékelrendezettséget hoz létre, mikor mindent az őt megillető helyre állít és a társadalmi élet alapprincipiumait a természettörvényből eredezteti. Föltétlen áthatja az őszinteség szelleme és az erkölcsi törvény abszolút követése, melyek alappilléreit, a korok határkövet jelentő két pápai körlevél rakta le. Ezeknek az eszményeknek gazdag humuszából megszülető társadalmak lehetnek majd azok, melyek előformáját fogják képezni annak az őszinte demokráciának, melynek megvalósítására a középkori rendiség nem bizonyult elég alkalmasnak.

Az új rendiség az önkormányzati eszmét képviseli és az érdekképviselő elvén nyugszik s így már természeténél fogva is közelebb jut a falu lelkiségéhez. A szolidarizmus már pusztán etimológiai értelemben is többet jelent a falu számára és közelebb áll a néphez, mint a demokrácia. Érzékeltethetőbb, megfoghatóbb valami, mint a politikai természetű, aetherikus fogalom: a demokrácia. A szolidarizmusnak az élet egészét átfogó szintetikus egysége már nagyobb vonzóerőt fog gyakorolni a magyar paraszti mai közélettől iszonyodó felfogására. Az új rendiség sajátságai rá fogják kényszeríteni a magyar parasztot, hogy politikai passzivitásából lépjen ki és iparkodjék szert tenni komoly politikai iskolázottságra, melyre — értelmességét tekintve — a legfontosabb adottságai megvannak. Ha az aktív politika területére lépett, egyéb közéleti dolgok is automatikusan be fognak kapcsolódni érdeklődési körébe s itt is eredményesen fogja megvédeni azokat a társadalmi értékeket, melyre — tradícióit tekintve — missziója van. Ha tisztán állnak előttünk a magyar falu problémái és ilyen szemmel nézzük a szolidarizmust, azt kell mondanunk, hogy ez a vidék hallhatatlan segélyhívására jelent meg az aktualitások

mezején és egyenesen a magyar falu megmentésére van missziója. A szolidarizmus meg akarja építeni az emberi társadalom eszményi alapjait azáltal, hogy a szabadverseny és az osztályharc helyett az egymásrautaltság és az emberi sorsközösség érzéseit viszi bele a társadalom egészébe. A politikának is világnézeti jelentőséget ad, mert felfogása szerint a politikai állásfoglalás egyéni ítélet az emberi élet külső elrendezettsége tekintetében. Ez az ítélet szerinte pedig akkor lesz helyes, ha benne az embernek az eszményi értékrendszerhez való relációi jutnak kifejezésre. Tehát politikája is őszintébb, emberesebb, mondjuk szolidárisabb lesz s így természetesen közelebb fog jutni a falu lelkiségéhez. Ekkép a szolidarizmus célkitűzései nem-e százszázalékig fedik azt a vágyat, mely kifejezéstelenségében és hallhatatlanságában ott él a magyar falvak felett?

Kétségtelen dolog, hogy a háború utáni politikai élet falusi értelemben vett diszkreditáltságának lényeges oka a függőben levő királykérdés. A magyar paraszt egy évezred folyamán sokkal jobban összenőtt a király fogalmával, mint azt a falu lelkiségének fölületes ismerői hihetik. A forradalmak fertőiből éppolyan tisztán és mocsoktalanul került ki a király, mint a nemzeti trikolor. A nép lelkében egy percig sem merült fel még a gondolata sem annak, hogy a forradalom és a király, a vörös zászló és a nemzeti lobogó egymást kizáró fogalmak.

A falu népének igen nagyrésze jó- és balsorsában örök eszményéhez menekül és három évtizedes szenvedés után is, legnagyobb tönkrementje közepette bizakodva tekint a ma még elbarikádozott királyi trón felé. A királykérdés megnyugtató rendezése is egyik lényeges feltétele annak a konszolidációnak, melyre vidéken várnak.

A nép lelkisége, érzületvilága sokkal bonyolultabb jelenség, minthogy annak figyelmen kívül hagyásával a falu megnyugvását egy-két féligsikerült (mert felülről

nézett), akár anyagi természetű kedvezménytől is várni lehetne. A vidék lelkiségével, világnézetével s azok saját-ságaival foglalkozó társadalomtudomány feladata, hogy analizálja, részeire bontsa azt a jelenségkomplexumot, amely a krízist kiváltotta. Így lehetőséget nyújt azon tévedések elkerülésére, hogy egy-két komponensnek tulajdonítsunk olyan dolgokat, melynek számosabb összetevője van. Ma csak alulról a nép szemével lehet nézni a dolgokat, ha helyrehozhatatlanul tévedni nem akarunk, mert csak alulról nézve bontakozhat ki egy torony vagy sziklacsúcs gigantikus fensége: felülről csak kis kúp az, amit lát a repülőgépen közlekedő ember.

3. Gazdasági vonatkozások a népművelésben.

Tagadhatatlan, hogy a gazdasági életnek megvannak a maga évszázados megfigyeléseiből származó jól kitaposott útjai, melyeken parancsoló szükségességgel haladni kényszerül. A mezőgazdaságban nem adódhatnak olyan körülmények, melyek kombinációi új elvek, új formák megvalósíthatását eredményezhetnék. A föld természeténél fogva meghatározza a termelés föltételeit, melyek aztán a gazdát minden körülmények között kötik. Más kérdés azonban az, ha a mezőgazdasági kutató intézetek munkáját, illetőleg annak leszűrt eredményeit akarjuk közelebb vinni a magyar faluhoz, mondjuk ismeretterjesztő népművelés formájában. Az ilyen helyes célkitűzéseket szolgálának a *vándor gazdasági tanfolyam*-ok, melyek egyrészt a tudományos kísérletek eredményeképpen a termelés folyamatának egészen az értékesítésig tartó észszerűbbé tételét propagálnák, másrészt egy bizonyos irányú tervgazdasági lehetőség kialakulását szolgálnák azáltal, hogy a központi szerv által az egyes vidékek gazdasági életének megvizsgálása után alkalmasnak talált termelési módozatokat, üzemágakat, termény-

fajtákat segítene népszerűsíteni és tanács alakjában lehetőséget nyújtana az értékesítési viszonyok könnyebbé tételére is.

Ezen gazdasági tanfolyamok hasonlóképpen a gazdasági akadémiák bevonásával volnának lebonyolíthatók, mint azt analóg esetben a vidéki élet más területeire vonatkoztatva egyéb egyetemi fakultásokkal hoztuk kapcsolatba. Természetesen a szándékolt célok itt is csak úgy lennének elérhetők, hogyha a tanfolyam minden teoretizálástól ment gyakorlati síkon menne végbe. Együtt kellene elvégezni a hallgatósággal mindazokat a megfigyeléseket (talajvizsgálat stb.), amelyek eredményeképpen a gazdaközöniséget állásfoglalásra szólítjuk fel. Így nemcsak tanácsunkkal leszünk hasznára, hanem hozzászoktatjuk a logikus gondolkodáshoz, hogy adott esetben maga is keresse az összefüggéseket s azokból helyes konzekvenciákat tudjon vonni. Ezen a téren világvizonylatban is szédítő teljesítményeket ért el Németország azáltal, hogy mezőgazdasági népességét kulturalizálva lehetővé tette, hogy tudásával és intelligenciabeli felkészültségével kiegyenlítse azt a hátrányt, melyet a talaj talán silányabb volta jelent számára. Újabb megfigyelések például megállapították, hogy a magyar gyümölcs országunk természeti adottságai révén a piacon versenyen felül áll, ugyanakkor, mikor az elégtelen gyümölcsstermelés folytán a magyar ember kaliforniai gyümölcsöt kénytelen fogyasztani. Így mehetnének végig az összes termelési ágakon, technikai módoszatokon s mindazon kamatoztatható sajátságok légión, melyek ismerete a magyar faluig még nem jutott el. Ezek mind szükség-szerű előfeltételei annak a gazdaságpolitikának, melyet a gazdaság jövedelmezőségéről szóló fejezetben körvonalztunk. Racionalizálni, szaporítani kell a nemzeti jövedelmet, hogy ebből mennél nagyobb kvóta juthasson az egyes nemzattagoknak, mert az életszínvonal emelésére

csak észszerű gazdaságpolitikával berendezett társadalom számíthat. A gyümölcskertészet például sokkal nagyobb jövedelmezőségre tud számítani és ezáltal sokkal magasabb munkabéreket tud fizetni, mint az az üzem, amely búzatermeléssel foglalkozik. Vagy más vonatkozásban, sokkal nagyobb lesz egy törpebirtokos jövedelme, ha olyan termelvényeket is produkál, melyek rentabilissá teszik gazdaságának azt a részét is, amelyet a vetésforgó szempontjából talán kevésbé értékes növényekkel kénytelen beültetni, vagy amelyen látszólag improduktív dolgokat, mondjuk házi szükségleteket termel. A vidék gazdasági kultúrája rengeteg kívánnivalót hagy hátra, amelyet takargathatunk történelmi okokkal, szegénységgel s a felelősségtől való szabadulás összes ismert és ismeretlen módozataival, de egy bizonyos, hogy a mulasztásokat sürgősen pótolni kell.

A vidék gazdasági megsegítésével hozhatók kapcsolatba a szintén megszervezésre váró *háziipari tanfolyamok*. A háziipar üzése nemcsak gazdasági javakat termel, hanem erőbeli foka vissza mutat egy nép erkölcsi mentalitására, józan, iparkodó munkaszeretetére s tudatossá teszi az emberiség lelkében annak belátását, hogy a munka csak alacsony gondolkodású, erkölcsileg veszélyeztetett ember számára lehet robot és kényszerűség: helyes erkölcsi struktúrájú, természetes ember számára a munka mindig az alkotás gyönyörűségében való elmerülést jelenti és az ember életének bizonyos kitöltöttséget ad. A dologtalanság, a henyélés, a munkanélküliség mindig az ember társadalomerkölcsi fásultságát, fáradtságát mutatja, vagy utóbbi esetben eredményezi. S a kapitalizmus romboló erői nem utolsó sorban jöhetnek számításba ezen a téren is. Nemcsak azért, mert a mechanizált tömegtermeléssel munkanélküliséget teremtett, hanem azért is, mert az egész világon megölte a társadalomerkölcsi szempontból is oly súlyosan latbaeső háziipart. Most nem be-

szélünk Kínáról, Japánról, ahol évezredes ilyenirányú kultúrát tett tönkre, hanem csak a magyar iparművészeti vidékekre hívjuk fel a figyelmet, melyeket az üzleti élelmesség már itt is megült. Gondoljunk csak a kalotaszegi, torontáli szőttesekre, a mezőkövesdi matyómunkákra: micsoda büszkeségei a magyar háziipari kultúrának a világpiacon. Gondoljuk csak meg, hogy az a sok batyus magyar, a luxuselet internacionális országútjain el egész Londonig és Newyorkoig, föltűnő szépségével és eredetiségével hirdette a magyar kultúrát. Ma már nagyban, gépszerűleg termelik a kapitalista exponensek ízléstelen előírása alapján. A tőke is rátette kezét a munkára. Ne gondoljuk többé, ha látunk egzotikus népviseletben batyut cipelő embereket, hogy azoknak tartalmát népművészetünk büszkeségei készítették s ne várjunk tőlük fejlődést, új eredményeket, mert lassan kihál az utolsó generáció is, amely még értett a kézimunkához. Ezek már csak eladók, napszámosok, akiket pár fillérrel kifizetnek. A népművészetek «újabb irányai», amellet, hogy selejtes áruval rontják a piacot, már nem a nép, hanem a kapitalizmus számára lettek megélhetési források.

A mezőgazdasági népesség az év 365 napjából mintegy 130—150 napot van foglalkoztatva — még akkor is, ha a munkanélküliség ismeretlen fogalom —, tehát munkarejének állandó jellegű elfoglaltsága hiányzik. A mezőgazdasági munka természete szerint, idénymunka s a munkás életföltételeit csak úgy tudja biztosítani, ha a gazdasági idényben annyit keres, hogy abból a téli időszakra is maradjon. Ez a körülmény mindig is problémát jelentett a mezőgazdasági munkásságnak, ma pedig a mezőgazdaság jövedelmezőtlené válása, illetőleg az ennek következtében csökkent bér és munkanélküliség folytán szinte lehetetlenné válik. Éppen azért helyes szociálpolitikát akkor követünk, ha keressük a módokat, melyek mellett a falusi lakosság állandó jellegű,

gazdasági idényre való tekintet nélküli foglalkoztatását tudjuk lehetővé tenni, még akkor is, ha már nem lesz ijesztő réme a munkanélküliség. Gondolunk itt elsősorban a különféle háziipari termelésre, melyet államhatalmi intézkedésekkel kell a nagyüzemi versenytől megóvni. A kapitalizmus számára a háziipari jellegű cikkek termeléséből elért profit úgyis csak olyan korty víz, melyet — szomját kielégítve — csak azért iszik meg a gyermek, hogy a másinak annyi se maradjon.

A háziipari termelésből olyan jelentős mellékjövedelemre tehet majd szert a falusi népesség, mely bevételét az egyéb termelési ágakban elért munkajövedelem magasságába emelheti fel. Voltak országok, provinciák, ahol a népesség szinte kizárólag ebből élt s ebből tartotta fenn magát. A magyar előtt sem ismeretlen terület ez, csak épp hogy leszokott róla, mert céltudatos propagandával és gazdasági bojkottal leszoktatták. Jellegzetessége volt a magyar háziiparnak, hogy a fönt említett egy-két vidéktől eltekintve, nem művészi dolgok produkálására törekedett, mint a tiroli, vagy az egyes olasz vidékek lakossága, hanem használati tárgyakat készített, amit leginkább maga használt el. Éppen ezért a magyar háziipari termelés sokkal általánosabb s a népesség széles köreire kiterjedő volt. Gazdasági rentabilitása egyéb körülményektől eltekintve, azzal is magyarázható volt, hogy a házi szükségleteit maga készítette s gazdasága elért jövedelmét nem terhelték olyan beruházási kiadások, mint ma.

A háziipari termelés propagálását céloznák elgondolásunkban a *háziipari vándortanfolyamok* megszervezése. A hegyvidéki lakosságot, mely az erdők közelében él, a fafeldolgozásra kellene megtanítani, mint például gereblye, kaszanyél, falapát, szénvonó, nyírfaseprő stb. készítés, míg a folyók mellett élők inkább kosár és kerti bútor stb. fonásával foglalkozhatnának, tekintve, hogy a szükséges fűzfavessző itt nő. Az agyagedények készí-

téséhez szükséges agyag hazánk területén kiváló minőségű. Kár, hogy a háztartásokból kiszorult az agyagedény, mely vidéken, különösen nyáron fontos lehet. Éppen az agyagkorsó kiszorulása szemlélteti legjobban annak a propagandának a hatását, amit a kapitalizmus termelvényei elhelyezése érdekében kifejt. A mezőgazdasági munkásság, mikor reggel munkába indul, otthonról kénytelen vizet vinni magával a munkahelyre, mert kutak csak nagy távolságban vannak. Erre a célra soha utól nem érhető tökéletességgel felel meg az agyagkorsó, amely rossz hővezető lévén, csaknem egész napon át hűvösen tartotta a vizet. Jött a kapitalizmus s az egyszerű ember inferioritására apellálva, rábeszélte a munkást, hogy a régi nehéz, kő-, vagy agyagkorsó helyett vegyen üveget (demijont): ez könnyebb, szebb, formásabb — és az egyszerű ember megvette s most csodálkozik azon, hogy az idők romlásával valahogy még a víz is melegebb lett...

Gondolhatnánk azután a kerámiára, mely Olaszországban sok-sok családnak ad kenyeret. Csecsebecsék, játéktárgyak, mind, mind azokat a filléreket jelenthetik, melyek a magyar paraszt takarékos természetével pengőkké válhatnak. Nemcsak nemzetgazdasági, hanem népművészeti szempontból is fontos azután a ruházkodás kérdése. A falu a fokozódó városiasság folytán kezdi levetni népviseletét s azt értéktelen, rossz, vásári árukkal cseréli fel. A népművelésnek lesz elsőrendű feladata, hogy ennek a káros folyamatnak valahogyan útját állja és meggyőzze a magyar falut, hogy sokkal szebb, gazdaságosabb és észszerűbb dolog, ha a népművészeti értékkel bíró régi viseletnél marad. Így kell oktatólag sorról-sorra haladni s a magyar falu népességében öntudatra ébreszteni azokat az értékeket, melyek nemcsak jobb megélhetést biztosítanak számára, hanem társadalomerkölcsi szempontból is nagy horderejűek lehetnek.

Hátra volna még a falu oktatójellegű megsegítésének

harmadik, de horderejében egy cseppet sem lebecsülendő módozata: *a háztartási vezetési és főzőtanfolyamok* rendszeresítése. Aki a magyar falu táplálkozási viszonyaival tisztában van, szinte megdöbbenve áll meg a kérdés előtt: a biológiai erőpazarlásnak milyen felmérhetetlen folyamata kellett ahhoz, hogy a magyar paraszt ilyen táplálkozás mellett még mindig olyan fizikai értéket képviseljen, melyet a világháborúban volt alkalma megmutatni? De úgy gondoljuk, hogy egyben ez is volt teljesítőképességének végső határa, mert a háború utáni nemzedéken már egyszerre jelentkeztek mindazok a sajátságok, melyek ezt az évszázados erőpocsékolást nyomon kísérték. E tekintetben a néphigiene-fejezetben előadottakból módunkban volt bemutatni a magyar falut s felhívni a figyelmet különösen az iskolaköteles gyermekeknél tapasztalható nagyarányú veszélyeztettségre. Most csak az e területen mozgó népművelési feladatokkal kívánunk foglalkozni.

A falusi házak körül csaknem kivétel nélkül vannak veteményes kertek, melyeket azonban nem használnak észszerűen. Csak olyan veteményeket ültetnek, melyek termését még a nyár folyamán el is használják. Nem ismerik a zöldségek télire való elrakását, konzerválását. Ekkép nincs falusi ház, hol szeptembertől májusig vitamingszegény ételek kerülnek az asztalra. Egy szerencse, hogy a burgonya, mely elvermelve is megőrzi vitamintartalmát, mégis pótolja némileg a szervezet ez irányú szükségletét. Amíg a burgonya termelése nem volt elterjedve a skorbut nem kevesebb mértékben tizedelte a falusi lakosságot, mint a feketehimlő, vagy más járványosan fellépő betegségek.

Rossz jellegzetessége a falusi ember táplálkozásának, annak aránytalansága a végzett munkával. Módunkban volt kimutatni a kalóriaelégtelenséget a legnehezebb munkaszakban s az ezzel való szertelen pocsékolást télen, a téltlenség idején. A modern faluhigiene kutatásai ki-

mutatták, hogy itt az emésztőszervek megbetegedései dominálnak, vagy olyan betegségek, melyek az ésszerűtlen táplálkozással hozhatók kapcsolatba. A falusi ember jóformán csak egyszer eszik napjában, de akkor egyszerre veszi fel az egész napi szükségletet. Táplálkozása egyébként is teljesen egyhangú, minden változatosságot nélkülöz még akkor is, ha erre egyébként módja volna. A táplálkozásra szánt ételeket szeretete szerint rangsorolja s így mintegy hierarchikus egymásutánban és nem egymás mellett fogyasztja. Amíg hús van, addig csaknem kizárólag ezt eszi. Azután kerül sor a tésztára. Ha a lisztkészlet is kimerül, jönnek a levesek, főzelékek : bab, burgonya heteken át, minden változtatás nélkül. Nyáron viszont főtt ételt alig eszik : zöldborka, paradicsom, zöldséggyümölcs stb. azok, melyek mellett a legnehezebb emberi munkát végzi. A falusi asszonyok főzőtudománya is nagyon primitív és amellet minden tisztasági érzést nélkülöz. Egy missziós szerzetes beszélte, hogy egy ilyen útja kapcsán egy tanyát látogatott meg, hol nagyon szívesen fogadták és meg akarták vendégelni. Az asszony mindjárt feltört pár darab tojást és tartalmát bőrkötényébe öntve, itt akarta előkészíteni a rántotta megsütéséhez. Ezután mondanunk sem kell, hogy korgó gyomorral, hogy menekült szegény páter az egyébként szívesen adandó ebéd elől. A gasztronómia legelemibb ismereteit is nélkülözi. A húst legtöbb helyen csak főzni tudják s így süttet egész életükön át nem esznek. A főzelékféléket is csak egyszerű sósvízben főzik meg és legfeljebb tésztahabarccsal rántják be. A fűszerezés, ízesítés ismeretlen fogalmak, még akkor is, ha egyébként volna mivel. A vidék mai egészségügyi helyzete azután nagyon megkívánná a diétás konyha ismereteit. Az általunk javaslatba hozott vándortanfolyamok ezen a területen is rendkívül nagyfontosságúak és a falusi ember táplálkozásának ésszerűsítését lesznek hivatva megoldani : a főzelékfélék

télire való elrakásának megismertetése, a modern tápszerhatástan kutatási eredményeiről való felvilágosítás, a diétás konyha szükségessége stb., mind olyan fontos kérdések, melyek nélkül a faluhigiene eredményes munkát fölmutatni nem fog soha.

4. Szellemi igényjelentkezések és azok kielégítése.

Hegel a világtörténelmet három korszakra osztja, aszerint, hogy az egyes korokban mi volt az eluralkodó életbeállítottság, ami egyébként a művészet fejlődéséről is leolvasható. Az emberiség gyermekkorában az anyag volt túlsúlyban az eszme fölött. A görögöknél már az anyag és szellem egyensúlyba jutása tapasztalható, a kereszténység pedig már a szellemnek kedvez. Ez a kultúrfejlődés világosan elárulja, hogy az emberi élet természet-törvényszerű szükségességgel a primitív anyagi világból kiindulva, mindinkább a szellemiség magasabb térfelébe jut. Ezt a fejlődést azután az emberiség életének nemcsak mint egésznek felfogott formációja mutatja, hanem ez a fokozatosság az egyes népcsoportok élettörténetének is megfelel. A világtörténelem folyamán nem volt nép, vagy népcsoport, amely a materiális kultúra síkján megmaradt volna, ha időközben el nem pusztult. Legfeljebb arról lehet szó, hogy az egyik népcsoport, vagy ha úgy tetszik, társadalmi osztály előbb lépett a szellemi területekre, mint a másik, amely így a később jövőknek mintegy szálláscsinálójává lesz és azzá is kell lennie. Azt mondhatnánk, hogy a kultúráknak is megvan a maguk sajátos biológiájuk, melyek az életfejlődést nyomon kísérik. A szellemi hivatású társadalmi osztályok természetesen előbb ismerik fel a kultúra társadalmi jelentőségét s így ezirányú igényjelentkezései is korábbiak, mint azoké, akiknek hivatása a szellem kimunkálására közömbös, vagy arra egyenesen káros. Ezeknél a magasabb életformák

felé való haladás lassúbb ütemű, még akkor is, ha azt egyébként kedvező külső körülmények befolyásolják. De hogy ezirányban fejlődés, haladás van, arra kétségtelen bizonyíték egyrészt az ipari munkásságnak már a mult század folyamán meginduló kultúrnívó emelkedése, másrészt a kultúrától még távolabb élő falusi népesség fokozódó szellemi igényjelentkezései. Ezen társadalomtörténeti tények végleg meggyőzhetnek bennünket a tekintetben, hogy a szellem területei az anyaggal foglalkozó ember számára sem jelenthetnek örökérvényű elzártságot és hozzáférhetetlenséget. Ezek számára sem jelent az anyag föltétlen és az élet egészére kiterjedő kielégülést. Tény azonban az is, hogy ennek konstatálása és lemerése a szakirodalom számára csak akkor lesz lehetséges, ha ez az áramlat már nem egyedi jelenség, hanem a népesség nagyobb tömegeit magával ragadó, mondjuk objektív szellemű megnyilatkozás. Ezért az ezirányú vágy már régebben bent élhet a közösségben s fölfedezetlenül talán komoly értékeket is produkálhat anélkül, hogy erről a nagy nyilvánosság tudomást szerezne. Így fejlődnek a népművészetek talán évszázadokon keresztül, mielőtt felfedezve a világ csodálatát kiválthatnák. Ilyen örömteli elfogódottságot jelentettek azok a felfedezések, melyek a magyar őstehetségeket vitték a művészetek különféle formáival a nyilvánosság elé. Sokszor idegen szem kell hozzá, hogy felfedezze az általunk megszokott, tehát figyelmen kívül eső művészeti megnyilvánulásokat.

Ma már a tájtörténeti kutatások eredményeképpen kétségtelenül megállapítható, hogy a magyar falvak sajátos népi kultúrája régebbi keletű annál, hogy az a nagy nyilvánosság elé került. Gyökerei késő századokra vezethetők vissza, mikor egy pásztor kezdetleges késével az erdők mélyén Krisztus-képet kezdett faragni, ruháit sajátos népi ízléssel kezdte díszíteni, örömét testének ritmikus mozgásával kísérte s a lélek hangjainak dalok-

ban adott kifejezést. Mind oly jelenségek, melyek egy nép kultúrfejlődésében, ha nem is első, de lényegesen fontos állomást jelentenek. A lélek, a szellem megnyilatkozásainak korai előhírnökei és bizonyos tekintetben egy kultúrszaknak foghatók fel. Ez a folyamat szükségszerű jelenség az elsőrendű, önellátó életszükségleteket termelő materiális kultúrszak és az azt követő már magasabb szellemi élet feltárulkozását jelentő kultúrszak között, melynél már az életforma a szellemi igényjelentkezések tekintetében is haladást jelent. A népművészet megjelenése egy nép életében föltétlen záloga a magasabb szellemiségnek és kultúrérzéknek. A magukat korán kiélő s a történelem rövid életűnek tartott népeknél népművészeti próbálgatásokra nem bukkanhatunk. Az a nép, mely kultúrtörténete során a népművészetig eljutott, minden valószínűség szerint meg fogja érni kultúrája magasabb síkra való jutását is.

Csodálatos dolog, hogy a magyar népművészet éppen akkor került a szakirodalomban felfedezés és megtárgyalás alá, mikor a kapitalizmus rája is kedvezőtlen hatáskifejtése folytán problematikussá vált s csaknem felfedezetlenül kapta meg a halálos döfést. Amikor a kapitalizmus tömegtermelésre rendezkedett be s úgy az anyagi világban, mint a szellem területein uniformizált igényeket akart kielégíteni, természetesen nem tűrhette a partikuláris népi kultúra konkurrenciáját és teljes ereje latbavetésével annak kiirtására törekedett. Helyzete annál is inkább könnyűnek bizonyult, mert a népi kultúra nem volt öntudatos, nem ismerte saját értékeit s azok fontosságát. Ha volt is bizonyos tradíciószerű ragaszkodás sajátos külön világához, az üzleti élelmesség gondoskodott róla, hogy ez gyökértelenül oldódjék fel egy bizonyos értelemben vett «neumódi» kritikátlan imádatában. Az üzleti reklám legnagyobb sikereit kétségtelenül vidéken érte el s társadalomerkölcsi rombolásai is

itt a legkétségbeejtőbbek. A népi kultúra stagnálása, sőt visszafejlődése is ettől az időponttól számítható. A magyar falu elvesztette kapcsolatait a multtal, a tradícióval s olyanná lett, mint az ember kiből kivész a tájékozódási érzék. Érezte, hogy a réginek láthatatlan erők vak parancsszavára hátat fordít, mintha egy rossz álomban kényszerképzetek hatása alatt cselekedne. Érezte, hogy az új világ idegen neki és kérlelhetetlenebb, vigasztalóbb, mint a régi volt, de azért mégis ezt akarta. Amit számára tradíciói, bontakozó kultúrájában erősödő életformái s munkájának lelki tartalommal való fokozódó töltekezése jelentett, a kapitalizmus szellemi áramlatának egy érintésére porbahullt. Meglazultak a közös együttélésből fakadó erkölcsi elkötelezések s tagjaik már nincsennek tekintettel a közösségre, atomizálódtak és saját maguk akarják életüket elrendezni azon a síkon, melyet az új életforma propagál. Ekkép lemosolyogják a multat és mindazon kötelekeket, melyek a szabadság keretnélküliségét igénylő ember számára talán terhet jelenthetnek.

Ennek az áramlatnak térhódításait a film fokozódó vidéki elterjedtsége jelzi, melynek során a magyar falu mindjobban veszélyeztetett árterületté kezd válni. A világháború után a film univerzalista követeléseai akarják vidéken pótolni mindazt, ami a népi kultúra sajnálatos elnépszerűtlentítése folytán kielégülésre vár.

Az elmúlt évtizedek alatt a filmnek pusztán városi relációi voltak, ma falusi problémává kezd lenni. A tér és szellem korlátjai lassan lehullnak és a falu veszedelmes közelségébe hozzák a várost. Régen a falusi ember csak vásárok idején, ritkán kereste fel a város periferiáit s idegenül állt bábeli nyüzsgésében, mert hiszen világok választották el: viselet, nyelv, szokások mind tiszítólag hatottak. Ma ezeknek elválasztó tónusa halkulni kezd s a falusi nép lassan otthonossá lesz a kirakatok világá-

ban. A külső megkülönböztetési lehetőségek a világ-háborút követő gazdasági fellendülés, a kapitalizmus propagandahadjáratát a demokrácia beteges torzhajtásai következtében megszűnnek. Így nem lesznek külső gátlásai a belső hasonulásnak. A mindinkább sablónossá váló életkörülmények közelebb hozzák egymáshoz a régi világok idegenjeit. A nivellálódást segíti elő a régebben iparizálódott falusi embereknek munkanélküliség következtében a falura való visszaözönlése is. Ezek megtartják városban beidegződött viselkedésük, beszédmodoruk s azt sem titkolják, hogy a mozi imádatával szívükben, térnek meg falujukba. Így a falu szelleme lassan hozzá-
idomul a kapitalizmus civilizációját képviselő külvárosok életéhez s kezd érdeklődni a városi életkörülmények és szórakozási lehetőségek után, melyeket még nem régen is, mint számára elérhetetleneket, nézett és csodált. Népi kultúrája lekicsinylő mosolyban részesül s lassan a feledés homályába vész. Boldog, ha egy vándorcirkusz, vagy mozi faluját is felkeresi, mert ebben a szemében bizonyos magabiztosságot jelentő városiasság ráköszöntését látja.

Ez a szellemi átalakulás teszi lehetővé, hogy a vidéki mozikezdeményezések mind sikerrel járnak. Ha végigutazzuk a vidéket, alig találunk nagyobb falut, hol a muskátlis ablakú házak falán, vagy a rácsos kapukon szemünkbe ne ötlene a helyi mozi rikító reklámja, jeléül annak, hogy a film már ide is bekopogtatott. Itt nem látjuk, hogy a «falragasz tilos»: örülnek, ha odaragasztják a színes plakátokat. Az üzleti élelmesség agyonpergett régi filmjei élnek itt késői másodvirágzásukat, elkísértetvén természetesen azzal a légkörrel, mely évekkel ezelőtt már megmérgezte a perifériák erkölceit. Ezt ma már világosan látják azok, kik közöttük élnek. Lehetetlen észre nem venni az új fényt, mely szemükben ég, az új szellemet, mely beszédjük mögött meghúzódik. Ennek a fénynek a sugárzása, kell, hogy működésbe hozza azokat

a felvevő állomásokat, melyek a vidék lélekrezgéseinek fogására vannak beállítva. S. O. S. ! Mentsétek meg lelkeinket ! Mentsétek meg a magyar falut . . .

Régen, a kiegyensúlyozott életformák mellett a vasárnapi szentbeszéd elégnék bizonyult arra, hogy a nép lelki, szellemi igényjelentkezéseit kielégítse. Ma azonban a világnézeti és társadalmi problémák intenzitása és differenciáltsága mellett új területeket is keresni kell, hol az emberek megközelíthetők. Mít ér a legragyogóbb dialektika akkor, mikor éppen azok hiányzanak a templomból, akiknek éppen adresszálva van. Ha már a film így összenőtt a tömegekkel, hogy a kérdéssel foglalkozók megítélése szerint csak együtt múlhat ki az emberiséggel, akkor legalább meg kell keresztelnünk. Saját fegyverével kell visszaszorítani a rombolás erőit. A népművelés feladata, hogy felfedezze és célkitűzései szolgálatába állítsa a modern propaganda minden eszközét : filmet, színházat, szavalókórust s mindazt, amivel a tömegekre még hatni lehet. Természetesen ezen védekezési területeken kívül keresni kell módokat, hogy a népi kultúra megint magára találjon s megkeresse az elveszett Ariadne-fonalat, amely visszavezeti a számára egy őszinte kultúremelkedéshez föltétlenül szükséges ősforráshoz, a népiség, a tradíciók gazdag erőihez. A filmkultúra a vidék életében semmi körülmények között sem jelenthet fokozatosságot, ez csak mesterséges kisiklás. Más kérdés azonban az, hogy a filmet fel szabad-e, fel kell-e használnunk a konstruktív munka szolgálatában?

Komoly filmkritikus előtt egy percre sem lehet kéréses, hogy a modern film szinte állami segédlettel folytatja a bűn nyilvános feldícsérését (laudatio criminis) szerte a világon. A Btk. paragrafusai kezdik elveszíteni diffamáló színezetüket s lassan polgárjogot nyer a bűn. Gondoljunk csak a gangster- és flapper-filmekre, az apacstörténetekre és a minden erkölcsi szintézist nélkü-

lőző társadalmi drámákra, melyekről az erkölcstelenség megengedhetőségének benyomásával lelkében megy haza a kritikátlan tömeg. Érdeemes volna a bűnözőkről statisztikát készíteni, hogy tetteik elkövetésére való ösztönzésben milyen hatással volt a film. Az eredmény megdöbentő lenne. Hát még azokban milyen része lehet, melyek nem jutnak el a bírói emelvényig. A társadalmak erkölcsi tönkrejutásának komponenseit kutatva, mint első hatótényezőt, a filmirodalom erkölcsi közömbösségét kell felfedeznünk. Az emberi élet a világtörténelem folyamán ugyan sohasem volt ment a bűntől s nem lesz az belátható ideig, de erre mindig követ dobtak s első következménye volt a társadalmi kiközösítés. Ma pöffeszkedve jár a bűn és propagálja élelmességét. A mai filmirodalomnak nincs ereje leszállni lelki mélységekbe, hogy felhozza a tengerfenék gazdag csodálatát, színpompás varázsát. Csak sekélyes vizeket keres, hol ösztönökre appelláló, csalóka fényt gyujt tört szívek romjai felett. És ez a szellem már lassan belopja magát a zsúptetős házakba is és szétmállasztja az erkölcsi megtartás maradék erőit is. Ekkép a vidéki népművelés a legszebb célkitűzések, a legnagyobb megfeszülések árán sem fog tudni maradandó értéket produkálni. Sürgős szüksége mutatkozik annak, hogy a törvényhatósági népművelési bizottságok teljes erkölcsi és hatalmi befolyásuk latbavetésével harcoljanak egy komoly, keresztény világnézetet képviselő filmcenzuráért, hogy már eleve megakadályoztassék az, hogy a film mai bomlasztó szelleme leronthassa azt a nemzetmentő munkát, melyet a népművelés célul tűzött ki maga elé. Így lehetőség nyílna arra, hogy a film tényleg kultúrát jelentsen és tényleg neveljen. Ábrándképek helyett eszmények sugározzák fényüket a vászonról s a néplélek ezek vonzási területébe jutva, velük szemben ismét elkötelezve érezze magát.

A népművelés feladata volna a megreformált film szegényebb kisközségekbe való bevezetése is. Itt termé-

szetesen egyelőre nem lehet mozinyításra gondolni, bár ha megfigyeljük, itt is van érdeklődés. Itt sem lehet mást csinálni, mint politizálni s erre a munkanélküliség következtében alkalom és téma van bőven. Általánosságban nincs más szórakozási lehetőség, mint a kocsmá. Sajtónak falun, sajnos, még nincs elég jelentősége; erre kevés kivételtől eltekintve, nem igen áldoznak, ma már nincs is miből. A sajtó falusi ember számára egyébként se valami hozzáférhető: a modern zszurnalisztika nyelvezetét nem érti és tartalmát csak kijelentő mondatokból iparkodik kihámozni, de akkor is csak úgy, ha van elég ambíciója ahhoz, hogy másodszor is megtanuljon folyékonyan olvasni. Ezt a művészetet ugyanis miután 5—6 télen át járt iskolába, már eléggé elsajátította, de aztán, mikor később az ismétlőből is kikerült, fagyos fölényrel néz le társaira, akik még ottmaradni kényszerülnek. Szülei gazdasági munkára fogják és mikor megpihenhet, akkor kevésbé «terhes» szórakozásnak adja magát, mint az olvasás. Csak később, mikor komolyodni kezd és érdeklődése «mit ír az újság?» felé fordul, próbál ismét emlékezetében a betűk elhomályosult jelentése után kutatni. Így általánosságban csak elsődleges gondolatközlési formák számíthatnak nála befolyásra: kép és beszéd. Tehát a népművelés akkor lesz célravezető, ha ezen körülményekből levonja a munkájához szükséges konzekvenciát és ilyen utakon igyekszik a néplélek közelébe jutni. Természetesen nem gondolhat filmpaloták építésére, de ma már csaknem mindenütt van kultúrház, olvasó- vagy gazdakör stb. Ha más nem, tágas iskola. Így terem már van. Most be kell szerezni egy vetítógépet filmdiapozitívek számára (pár pengő). A gép kezeléséhez nem kell szakember: bármelyik tanító ambícióval fogja csinálni. Legnagyobb nehézség a diapozitíveknek kellő mennyiségben és változatban való előállítása tekintetében mutatkozik. De ha egységes lenne a kivitel és a több mint háromezer község hozzájuthat,

itt sem lesz nagyobb nehézség és a nagy cél érdekében kis jóakarattal a technikai megoldás is elérhető lesz.

Miután az ellenséges és neutrális erőket visszaszorítottuk, gondolhatunk a népi kultúra olyan irányú támogatására, amellyel az népünk szemében öntudatos, komoly értékke válik és a megszakadt kultúrfolyamat folytatásának tekinthető. A szellemi igényjelentkezéseket és azok kielégítését azon síkok magasságába kell segítenünk, ahol a népi kultúra nemes indítékokat kap, amely leköt, szórakoztat és nevel. A magyar falu szellemi magára-találása csak azokon az utakon át történhetik meg, amelyet kultúrája hajnalán az önmagától adódott, ősi erők befolyásolatlan elindulása jelentett. A faji néplelki struktúrából fakadó népművészet nyomán munkálódhat ki az a szellemiség, amely egy sajátos népi kultúrának betetőzését jelenti. A komoly és nemes értelemben vett népművészet segíti a magyar falut arra, hogy lelki tartományban kiformalódhassék. A művészetten keresztül — legyen az bármilyen kezdetleges — találkozik legbiztosabban az ember az élettel. Az egyéniség utánoszthatatlan nagyszerűségében eszmél rá a természet, az élet szépségére, szín pompás sokoldalúságára, mely a lélek szemével nézve, egészen más értelmet kaphat, mint a pusztá materia. A művészi átéltség sejteti meg legelőször az emberrel a teremtés fönséges misztériumát és viszi közelebb Istenhez. Az első művészi meglátással elindul valami az emberben : talán egy új ember. Úgy érzi, mintha szeme megnagyobbodnék és mélységeket kapna ; új színekkel, új meglátásokkal, új értelmekkel gazdagszik a világ, melyet végeredményben magában hord.

A népművelés feladata, hogy ilyen magaslatra segítse emelni a népművészet különféle irányait és ilyen szemszögből kezdje meg az építő kultúrmunkát a magyar vidéken. Vigyázni kell azonban arra, hogy a népművészet magáért a népért legyen és semmi esetre sem válhassék

pusztán üzleti alapon felfogott idegenforgalmi attrakcióvá. Mutassuk meg az idegennek, de csak úgy, mint az antik családi ékszer: büszkén és féltve. A népművészet főfeladata a vidék szellemi igényjelentkezéseinek kielégítése legyen: a népi erőknél produktív és nemes irányban való lekötése, szórakozás és nevelés. Azért kell a magyar társadalomnak oly megértéssel és szerető (elkarolással) támogatni az újjáéledő, tradícióihoz visszataláló, nagyra hivatott magyar népművészetet. Ennek az iránynak bátor előharcosa a Magyar Bokréta Szövetség, melynek főfeladata: megvédeni a magyar falut az idegen és szellemére káros uniformizált civilizáció romboló erőitől és ráeszméltetni a magyar tájak népét arra a nagy, nagy kultúrgazdagságra, melyet népművészetük jelent. A tájtörténeti kutatások a magyar népművészetet, mint a belső lelki élmények vetületét és a népi fantázia alkotó erejét fedezték fel. Kell, hogy ezek az erők továbbra is minden idegen befolyástól menten megmaradjanak a fokozódó népi kultúrfejlődés szolgálatában. Elengedhetetlenül szükséges, hogy népünk művészetében azt adhassa, ami egy vele: lelkét — és ezzel a lélekkel meglátott és megérzett reflexióit.

Nagy jelentősége van a szabadtéri népszínjátás megvalósításának. Különösen akkor, ha az eddigi próbálkozások letagadhatatlan eredményeit észlelhetjük. Ezek között első helyen kell megemlékezni a budaörsi passiójátékokról, ahol szinte lenyűgöző erővel elevenedtek meg a krisztusi idők, a világtörténelem felmérhetetlen eseményei és a megváltás fenséges misztériuma. S mindezt a világ bámuló elragadtatása közben a nép egyszerű fiai adták. Nem tagadhatja senki, hogy itt a néplélek olyan szubjektív és magávalragadó erejével állunk szembe, amely a legszebb reményekre is följogosíthat. Ez egy vidék, egy megnyilatkozásban. Mennyi vidék van, mennyi rejtett erővel és színpompás szépséggel. A magyar tájak

népe hosszú évszázadok alatt összetartó elszigeteltségében megőrizte nemcsak nyelvi és életmódbeli partikularizmusát, hanem azon kultúrmegnyilatkozásokat is, amelyek talán a honalapító nemzetségek sátraiból, a törzsszervezet individuális sajátságaiból indultak el. Ősi erők ezek, telve vitalitással és tradícióval. Hosszú évszázadok óta talán korunkban vált először problematikussá jövőjük. Meg kell tennünk mindent, hogy tovább is köztünk maradjanak, élhessenek és neveljenek. Föl kell kutatnunk ezeket a tájkultúrákat és a népművelés szolgálatába állítanunk.

A szabadtéri népszínhátság egyik legszerencsésebb elindulása a vidéki kultúrmunkának. Ennek körülményeiben meg vannak azok a sajátságos elemek, melyek lehetőséget nyújtanak a nép érdeklődésének felkeltésére és fogvatartására. Például maga az a körülmény, hogy a szabadtéri színpad tömegek erejével akar hatni, tehát tömegekre van szüksége, lehetővé teszi, hogy a megmozdulás inkluzív legyen: nagy tömegeket kapcsoljon közvetlenül is be és ezek révén közvetve is biztosítani tudja a még szélesebb körű érdeklődés ébrentartását. Ekkép csaknem az egész falu játszik, illetőleg közvetve van összekötve a színpaddal. De ezzel nemcsak a külső érdeklődést biztosítottuk, hanem a színpad szellemével is összekapcsoltuk a tömegeket. Az előadás gondolatait, szellemkisugárzását beleviszik a mindennapi életbe és a falu egész gondolatvilágát az a légkör lengi át, melyet a színpad szelleme sugároz. Így maga az előadás már nem fog a premiere ingerével hatni, mert a szereptanulások és megbeszélések révén az egész falu szellemvilágát bejárta és talán már meg is nevelte, de falun nem is az attrakció a fontos, hanem az őszinte kultúra propagálása. Így az előadásnak már csak rendezésbeli színhatások, akusztikus jelenségek és a tömeghatás sikereivel kell megelégednie. Mivel azonban a magyar falu a külsőségek kultuszát is szereti, föltétlenül megkívánja az előadást.

A vidéki népszínjátszásnak tehát meg vannak a maga sajátosságai, melyek módfelett alkalmasak a társadalmi nevelésre. A színjátszás az emberi élet bemutatása ideális vagy torz síkon, de mindenesetre alkalmas arra, hogy a lelki eszmélés erőit elindítsa s a talán öntudatlan összehasonlításból fakadó eszményi nevelő erőknél gazdag talajul szolgáljon. A jellemek ábrázolt bemutatása talán sehol sem vált ki olyan erős érzésszerű emóciókat, mint falun, amely — egy plagizált fogalommal élve — szintén szívvel gondolkozik. Nagyfontosságúak a nevelés szempontjából a színjátszás szubjektív hatásai, amelyek a lelki átéltség ábrázolásából fakadnak. Az előadók nemcsak nevelnek, hanem nevelődnek is: teljesen átérzik az előadást s abban lelkük őszintén fel tud oldódni. Ilyen szempontokból fogva fel a vidéki szabadtéri színjátszás fontosságát, meg lehetünk győződve, hogy az lényeges komponensül fog szolgálni a népi kultúra egyetemes kialakulásában.

*

Amikor a materializmus napja végkép leáldozott és az eszmék vásári lármájában végre föltűnt az emberi arc, melyen egy torz világnézet vasekéi szántottak fájdalmas barázdákat, nyilvánvalóvá lett, hogy a népek életét nem materiális adottságok irányítják, hanem sajátos szellemkiszugárzása, mely kultúrájának emelkedő szintjeire vet világot. Népeket, népcsoportokat nem lehet mesterséges életrendszerekbe belekényszeríteni anélkül, hogy ennek visszasságai később a közéletben ne jelentkezzenek. Nem a felszínen, a hangos jelszavak özönében, hanem a néplélek mélységeiben dől el egy nemzet sorsa. Normális körülmények között a néplélek mélységeiből tör elő az a kultúrforma, melyben egy nép a lélek intuiciós vonzásait követve élni akar. Az a nép lesz nagy, amely meghallja és megbecsüli ezeket a jelentkezéseket és a népi kultúra zavartalan folytonosságát biztosítja.

TARTALOM.

I. Szociális munka falun	3
II. A magyar falu agrárszociálpolitikai vonatkozásai	14
1. A földbirtok jövedelmezősége... ..	14
2. Munka és szociális bér... ..	34
3. Reflexiók a telepítéssel kapcsolatban ...	51
III. Szociálhigiene és a magyar vidék... ..	65
IV. A népművelés célkitűzései	95
1. Értelmiség és nép	96
2. Nép és világnézet	106
3. Gazdasági vonatkozások a népművelésben	118
4. Szellemi igényjelentkezések és azok kielé- gítése... ..	126

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katolikus kultúrát fejleszteni, katolikus tudományt terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a Szent István-Társulatnak, ez a hivatása a kiadásában megjelenő Szent István Könyveknek.

A Szent István Könyvek sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A Szent István Könyvek a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban jelentetjük meg, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a Szent István Könyvek mindegyike a katolikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ilymódon, reméljük, elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katolikus közönségnek oly műveket nyújtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

A Szent István Könyvek sorozatában [eddig meg- jelentek :

	Pengő
1. Zubriczky Aladár dr.: Jézus élete és a vallástörténet	—
2. Wolkenberg Alajos dr.: A teozófia és antropozófia ismer- tetése és bírálata	—
3—4. Wolkenberg Alajos dr.: Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene	5.60
5—6. Balanyi György dr.: A szerzetesség története	5.60
7—8. Alszegehy Zsolt dr.: A XIX. század magyar irodalma...	—
9. Miskolczy István dr.: Magyarország az Anjouk korában	2.80
10. Palau-Timkó Jordán: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei	2.80
11. Quadrupani-Babura László dr.: Útmutatás jámbor lel- kek számára	2.80
12. Prohászka Ottokár: Elbeszélések és útirajzok	—
13. Trikál József dr.: Természetbölcselet	2.80
14. Bognár Cecil dr.: Értékelmélet	2.80
15. Prohászka Ottokár: A bűnbocsánat szentsége	2.80
16. Babura László dr.: Szent Ágoston élete	2.80
17. Lepold Antal dr.: Szalézi Szent Ferenc válogatott levelei	2.80
18. Áldásy Antal dr.: A kereszteshadjáratok története...	—
19. Marosi Arnold dr.: Átöröklés és nemzetvédelem	2.80
20. Zoltvány Irén dr.: Erotika és irodalom	2.80
21. Horváth Sándor dr.: Aquinói szent Tamás világnézete	2.80

22.	Balogh Albin dr.: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt	2.80
23.	Marcell Mihály dr.: A katolikus nevelés szelleme ...	2.80
24—25.	Molz Alanáz dr.: A német irodalom története... ..	5.60
26.	Babura László dr.: Szent Ambrus élete	2.80
27.	Márki Sándor dr.: II. Rákóczi Ferenc élete	—
28.	Kiss Albin dr.: A magyar társadalomtan története	2.80
29.	Szabó József dr.: A növények életmódja	2.80
30.	Weszelzky Gyula dr.: A rádium és az atomelmélet...	2.80
31.	Balany György: Assisi Szent Ferenc élete	2.80
32.	Dávid Antal: Bábel és Assúr. I. Történet	3.40
33.	Fejér Adorján: Római régiségek... ..	4.50
34.	Balogh József: Szent Ágoston, a levéllíró	3.40
35.	Babura László dr.: Szent Jeromos élete	3.40
36.	Karácsonyi János dr.: Szent László király élete... ..	3.40
37.	Miskolczy István dr.: A középkori kereskedelem története	4.50
38.	Szémán István dr.: Az újabb orosz irodalom	4.50
39.	Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom története ...	3.40
40.	Trikál József dr.: A gondolkodás művészete	4.50
41.	Kühár Flóris dr.: Bevezetés a vallás lélektanába ...	4.50
42.	Babura László dr.: Nagy Szent Gergely élete	4.—
43—44.	Kühár Flóris dr.: A keresztény bölcsélet története	8.—
45.	Weszelzky Ödön dr.: Korszerű nevelési problémák... ..	5.60
46.	Somogyi Antal dr.: Vallás és modern művészet ...	3.—
47.	Divald Kornél: Magyar művészettörténet	5.60
48—49.	Birkás Géza dr.: A francia irodalom története ...	8.—
50.	Wodetzky József dr.: A világegyetem szerkezete... ..	3.50
51.	Záborszky István dr.: Rabindranath Tagore világnézete	3.50
52—53.	G. Kurth-Michel K.: A modern civilizáció kezdetei ...	10.—
54—55.	Dávid Antal: Bábel és Assúr. II. Művelődés	7.30
56.	Horváth Jenő dr.: A modern Amerika története... ..	3.30
57.	Balogh Albin dr.: Ország és nyelv	4.70
58.	Meszlenyi Antal dr.: A katolikus egyház és az állam 1848/49-ben	7.30
59—60.	Radó Polikárp dr.: A kereszténység szent könyve. I. Öszövétség	8.30
61.	Kecskés Pál dr.: A házasság etikája	4.—
62.	Huszár Elemér: A katolikus házasságjog rendszere ...	3.30
63.	Petró József dr.: Az ősegyház élete	5.—
64—65.	Radó Polikárp dr.: A kereszténység szent könyvei. II. Újszövétség	8.80
66—67.	Trikál József dr.: A jelenségekből a valóságba ...	7.—
68.	Erdey Ferenc dr.: Kant valláserkölcsei világnézete ...	4.—
69—71.	Hartmann Grisar: Luther Márton élete (Fordította Holtsy Lajos Pál.)... ..	12.—

	Pengő
72. Tóth Agoston: Bevezetés a meteorológiába	5.80
73—74. Bánhegyi Jób dr.: A magyar irodalom története I. ...	6.60
75—76. Divald Kornél: A magyar iparművészet története ...	7.50
77. Balanyi György: A római kérdés... ..	6.40
78—79. Bánhegyi Jób dr.: A magyar irodalom története. II.	7.—
80. Pitroff Pál dr.: Bevezetés az esztétikába... ..	3.—
81. Kúhár Flórián dr.: A vallásbölcselet főkérdései	5.—
82—84. Kőrösi Albin: A spanyol irodalom története	11.—
85. 'Sigmund Elek dr.: A mezőgazdasági növények termelési tényezői	4.—
86—87. Kalmár Gusztáv dr.: Európa földje és népei	8.—
88. Kiss Albin dr.: Szent Ágoston 'De Civitate Dei' című művének méltatása	4.—
89. Triklál József dr.: A lélek rejtett élete	4.—
90—91. Petró József dr.: A szentmise története	5.50
92. Meszlényi Antal dr.: A magyar jezsuiták a XVI. században	4.50
93. Mihelics Vid dr.: Az új szociális állam	4.—
94. Éhik Gyula dr.: Prémek és prémes állatok	3.—
95—97. Magdics Gáspár: A természettudomány útjai Istenhez	10.—
98. Melichár Kálmán dr.: A zsinatok	3.80
99. Szalay Jeromos: Szent Benedek élete és műve	5.—
100—101. Schütz Antal dr.: Krisztus. Tíz előadás... ..	6.—
102. Balogh Albin dr.: Pannonia őskereszténysége	4.—
103. Kalmár Gusztáv dr.: Magyar hazánk és népei. Magyarország leírása... ..	5.50
104. Auguste Diès—Michel Károly: Plató	3.—
105. P. Takács Ince: Nerótól Dioklécianig... ..	5.—
106. Stuhlmann Patrik dr.: Az újfakor lélektana... ..	4.—
107. Pitroff Pál dr.: A szépirodalom esztetikája	3.—
108. K. Török Mihály Miklós: A magyar egyházpolitikai harc története	2.50
109. Schütz Antal dr.: A házasság. Tíz előadás	3.—
110. Gálos László dr.: A Szentlélekisten	4.—
111. Lippay Lajos dr.: A keleti egyházak	4.—
112. Zoltán Veremund dr.: Szent Anzelm... ..	3.—
113. Lendvai István: Róma tornyai alatt. Mozaikok az örök városból	3.60
114. Polzovics Iván dr.: A lateráni szerződés. A Szentzsák nemzetközi jogi helyzete	3.80
115. Nagysolymosi József: A lengyel irodalom	2.60
116. Kalmár Gusztáv dr.: Négy világresz földje és népei ...	4.80
117. Szalay Jeromos: A katolikus gondolat útja az újkori Franciaországban	4.20
118—119. Nosztropi László dr.: Jellemlátás és jellemigézés ...	4.50
120. Rusznyák Gyula dr.: Faluvédelem	2.30
121—122. Lippay Lajos dr.: A protestantizmus	4.20

Dr. TÓTH TIHAMÉR

ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

20 kötetben.

Huszonöt esztendő óta hirdeti **Tóth Tihamér dr.**, az ékes szavú szónok s a ragyogó tollú író a katolikus kultúra örök igazságait. Beszédeit a rádión keresztül száz- és százezer lélek hallgatja, írásait a magyar katolikus közönség mindenkor a legnagyobb lelkesedéssel és örömmel fogadja.

Irodalmi működése az ország határain túl is megbecsülést szerzett a magyar névnek. Könyvei immár 15 nyelven: angol, cseh, flamand, francia, holland, horvát, lengyel, litván, német, olasz, román, szlovén, szlovák, spanyol és ukrán nyelven teljesítik nagyszerű missziójukat.

Magyar nyelven **Tóth Tihamér dr.** kiváló írásai különböző könyvekben és kiadványokban láttak napvilágot. A Szent István-Társulat kötelességének tartotta, hogy a 25 esztendőös papi és írói jubileumát ünneplő szerző könyveit egységes formában, összegyűjtve is megjelentesse, hogy így a katolikus magyar kultúra e nagyszerű értékeit mindenki számára hozzáférhetővé tegye.

Hisszük, hogy a magyar katolikus közönség ugyanolyan megértéssel fogadja a Társulat elhatározását, mint amilyen lelkesedéssel és áldozatkészséggel ajánlja e szépséges könyveket a Szent István-Társulat a katolikus gondolat minden barátjának.

A 20 kötetes jubileumi kiadás bolti ára megjelenés után 120 pengő lesz.

Kedvezményes előfizetési ára 96 pengő.